

HİTİT DÖNEMİ ANADOLU COĞRAFYASI

Pınar BÜLBÜL (YAMAN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ

AFYONKARAHİSAR-2006

İÇİNDEKİLER	
TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	II
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZGEÇMİŞ	vi
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM.....	2
ARZAVA MEMLEKETLERİ	2
1- Arzava Beyliği.....	6
1.1. Arzava' nın Fethi	7
1.2. Arinnanda Dağı:.....	8
1.3. Apaşa	10
1.4. Milavanda Şehri	11
2. Hapalla Beyliği:	13
3. Şeha Nehri Memleketi ve Apaviya:	15
4. Mira ve Kuvalya :	19
5. Viluşa:	25
6. Zippaşla ve Harriyati Dağlık Memleketleri:.....	26
II. BÖLÜM	29
AŞAGI ÜLKE	29
1. PİTASSA ÜLKESİ	39
2. SALLAP A	39
3. V ALMA	40
4. USSA.....	41
III. BÖLÜM.....	42
YUKARI ÜLKE	42
1- SAMUHA	42
2- ARİNNA	43
a. AZZİ-HAYAŞI ÜLKESİ	44
b. İŞŞUVA ÜLKESİ	45
IV . BÖLÜM.....	47
HATTİ ÜLKESİ	47
i. ANKUV A.....	55
2. ŞAPİNUVA (ORTAKÖY).....	57
3. HANHANA	58
4. KASTAMA	60
5. KARAHNA:	61
6. NERİK:	61
V. BÖLÜM.....	64
KİZZUVATNA ÜLKESİ.....	64
1. Kizzuvatna Dili	65
2. Kizzuvatna ve Kummanni	66
3. Kizzuvatna Şehri.....	68
4. Kizzuvatna Ülkesi.....	76

a. Kizzuvatna ve Hurri Arazisi arasındaki ilişki:	76
b. Urussa Şehri:	79
c. Sunassura Anlaşmasında Betirlenen Sınır:	82
d. Lawazantiya Şehri	84
e. Tarsus Mührü	86
VI. BÖLÜM	90
GAŞKALAR	90
VII. BÖLÜM	99
AŞŞUV A MEMLEKETİ ve MASA-KARKİSA ÜLKESİ	99
1. AŞŞUV A MEMLEKETİ	99
2. MASA - KARKİSA ÜLKESİ	100
SONUÇ	102
BİBLİYOGRAFYA	104
EKLER	106

ÖZET

Bilindiği üzere Hititler, MÖ. 2. Binyıl'da Anadolu'da büyük bir medeniyet kurmuşlardır. Yine aynı coğrafyada siyasi varlıklarını uzun süre koruyabilmiş bir çok ülke yer almıştır.

Bu memleketlerden Güneybatı Anadolu'ya lokalize edilen Arzava Memleketleri, Hitit Devleti'ne bağlı ve onun komşusu olan memleketlerden meydana geliyordu. Bunlar sırasıyla: Arzava, Hapalla, Mira-Kuvalya, Şeha Nehri Ülkesi, Appaviya, Viluşa, Zippaşla ve Harriyati Dağlık Memleketleri'dir.

Aşağı Ülke'nin Arzava, Tuvanuva Bölgesi ve Konya Ovası-Tuz Gölü arasındaki bölge olduğu yönünde pek çok araştırmacı fikir birliğindedir. Bu yüzden Aşağı Ülke, Anadolu'nun güneybatısındaki Arzava ve batıda ayaklanabilecek diğer vasal devletlere karşı bir savunma bölgesi olarak işlev görmüştür. Bu amaçla da askeri bir karargâhın kurulduğu bir bölge olmuştur.

Yukarı Kızılırmak'tan Fırat'a kadar uzanan alanda Yukarı ülke olarak bilinen, idari ve dinsel merkezi Samuha'da bulunan tampon bölge yer alıyordu. Bu bölge kimi araştırmacılara göre Kızılırmak (Halys), kimine göre de Fırat (Euphrates) üzerindeydi. Bugünkü Divriği ya da ona yakın bir yer de olabilir.

Yukarı Ülke'de Doğu Anadolu'ya lokalize edilen Azzi-Hayaşi Memleketi ile bugünkü Elazığ civarında, Fırat nehrinin bir kolu olan Murat suyunun güneyinde yer alan İşşuva ülkesi vardır.

Bugünkü Çukurova'da Kizzuvatna Krallığı vardır. Bu bölge, Hititler ile Hurri-Mitanni ve Kuzey Suriye arasında tampon bir bölge görevi görüyordu.

Bugünkü Karadeniz Bölgesi'nde ise, her an için isyana ve Hitit topraklarına karşı saldırıya hazır bulunan Gaşkalar yer alıyordu. Bunlar, Karadeniz Bölgesi'nin belli bir kesiminde yaşamıyorlardı. Dağınık boylar halinde hemen hemen her tarafına yayılmışlardı.

Kuzeybatı Anadolu bölgesinde, yani Marmara denizinin güney kıyısında, Aşşuva ülkesi vardı. Yine aynı bölgeye yakın bir yerde Masa-Karkisa ülkesi yer almaktaydı.

ABSTRACT

THE GEOGRAPHY OF ANATOLIA IN THE PERIOD OF THE HITTITES

As it known, the Hittites founded a great civilization in Anatolia in the 2nd millenium B.C. In this geography, many countries which were protected their political existence in a very long time, were presented.

Among these countries The Arzava Countries which were located to southwest Anatolia, were occuring countries that were dependent to Hittite State and its neighbours. These countries respectively: Arzava, Hapalla, Mira-Kuvalya, Şeha River Country, Appaviya, Viluşa, Zippaşla ve Harriyati Hilly Country.

Many researchers consensus that The Lower Country was among Arzava, Tuvanuva Domain and Konya Plain-Tuz Lake. For this reason Lower Country functioned as a defence region from Arzava that was in southwest of Anatolia and other rebeliable vasal states in west. With this purpose, Lower Country had been a region where an army headquarter was set up.

A buffer zone called Upper Country had lied from Upper Kızılırmak to Euphrates. And Upper Country's administrative and religious center was Samuha. This zone was on Kızılırmak for some researchers but some of the others thought it was on Euphrates. This zone maybe today's Divriği or near it.

In Upper Country The Azzi-Hayaşi Country that was located to East Anatolia and around today's Elazığ, The Işşuva Country which was located south of Fırat River's branch called Murat Stream had presented.

Between Upper Hillside's of Toros and Upper Euphrates, today's Çukurova, there was Kizzuvatna Kingdom. This region was functioning as a buffer zone among Hittites, Hurri-Mitanni and North Syria.

In today's Black Sea Domain, Gaşkas that were ready at any time to rebellion and attack to Hittites, were located. Gaşkas was not living in certain region of Black Sea Domain. They spreaded almost all region as dispersed clans.

Along Northwest Anatolia beach, that is South coast of Marmara Sea, The Aşşuva Country existed. Masa-Karkisa Country existed near the same region.

ÖNSÖZ

Bilindiği üzere, bir ülkenin tarihini anlamanın ve anlatmanın en iyi yolu ilk aşamada o ülkenin coğrafi özelliklerini iyi anlamaktan geçer.

Tez konumuzu teşkil eden **“Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyası”** konusuyla ilgili daha önceden yapılmış başlı başına bir çalışma yoktur. Hititler Dönemi (M.Ö. 1700-1200) Anadolu Coğrafyası, yerli ve yabancı bilim adamlarının yapmış oldukları yoğun araştırma ve çalışmalara rağmen tam olarak rayına oturtulamamıştır.

Bu çalışmanın amacı bilinmeyen birçok yönleri bulunan Hititler Dönemi Anadolu Coğrafyasını elimizden geldiğince belirgin hale getirmeye çalışmaktır.

Hititler M.Ö. 2. Binyıl Anadolu tarihine 500 yıl egemen olmuş, Anadolu’nun siyasi kaderine yön vermiş bir kavimdir. Onlardan bize binlerce çivi yazılı belge kalmıştır. Bu belgelerde birçok şehir, kasaba, köy, dağ, memleket, ırmak ve ova ismi geçmektedir. Biz eğer yapmayı planladığımız çalışmada çivi yazılı metinlerde geçen memleket, dağ ve şehir isimlerinin günümüz coğrafyasında nerelere tekabül ettiğini tespit edebilirsek, Eskiçağ Anadolu Tarihi’ne en önemli hizmetlerden birini yapmış olacağımız kanaatindeyiz. Bu nedenle, yapacağımız çalışmanın ne kadar önemli olduğu apaçık ortadadır.

Danışman Hocamız Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ’in gözetiminde başlattığımız bu çalışma sonunda, yayınlanmış olan ve Batı dillerine çevirileri yapılarak, yorumlanmış olan söz konusu metinleri tarama fırsatı bulduk. Ardından Hitit Coğrafyası üzerine yazılmış olan kitap ve makaleleri gözden geçirdik.

Bütün bu çalışmalardan sonra da, araştırmamızı akıcı ve anlaşılır bir dille kaleme almaya çalıştık.

Bu çalışmamın gerçekleştirilmesinde bizden hiçbir yardımını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ’e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Pınar BÜLBÜL (YAMAN)

Afyonkarahisar-2006

ÖZGEÇMİŞ

Pınar BÜLBÜL (YAMAN)

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans: 2003 Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü.

Lise: Karapınar Lisesi, Sosyal Bilimler Bölümü

İş/İstihdam

Öğrenci

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: Karapınar-1979

Cinsiyet: Kadın

Yabancı dili: İngilizce

KISALTMALAR

a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
AJA:	American Journal of Archaeology, Baltimore.
A.Ü.D.T.C.F.:	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
C:	Cilt
CAH:	Cambridge Ancient History. Cambridge
CTH:	E. Laroche, Catalogue des Textes Hittites, Paris 1971.
Çev:	Çeviren
EAT:	Eski Anadolu Tarihi
JNES:	Journal of Cuneiform Studies, New Haven.
KBo:	Keilschrifttexte aus Bogazköi. Berlin.
KUB:	Keilschrifturkunden aus Bogazköi, Berlin.
MDOG:	Mitteilungen Der Deutschen Orient-Gesellschaft, Berlin.
MÖ:	Milattan Önce
s:	Sayfa
S:	Sayı
Tel Aviv:	Journal of the Tel Aviv University, Institute of Archaeology, Tel Aviv.
TTKong:	Türk Tarih Kongresi
TTK:	Türk Tarih Kurumu
Yay:	Yayın

GİRİŞ

“Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyası” konulu çalışmamızı 7 ana bölümden oluşturduk.

Çalışmamızın I. Bölümünde ARZAVA MEMLEKETLERİ’ni ele aldık. Bu bölümde Arzava memleketlerini oluşturan ülkeleri belirttikten sonra, günümüzde nerelere tekabül ettiklerini bulmaya çalıştık. Ardından, bu memleketlerin Hititler’le olan münasebetlerinden bahsettik.

AŞAĞI ÜLKE konusunun ele alındığı II. Bölümde ise, bu ülkenin lokalizasyonu konusunda ortaya atılan farklı görüşleri masaya yatırdık. En önemli yerleşim birimlerinden ve komşularından söz ettik. Daha sonra bu bölgenin Hititler için önemini gözler önüne sermeye gayret ettik.

III. Bölümde Hatti Ülkesi’nin kuzeydoğusunda bulunan YUKARI ÜLKE’ye değindik. Bu ülke içinde yer alan 2 önemli memleketi ele aldıktan sonra, Yukarı ülke sınırları içerisinde yer alıp da, Hitit tarihinde de önemli bir yere sahip olan şehirler hakkında bilgi verdik.

IV. Bölümü tezimizin ana konusunu oluşturan Hitit Devleti’nin çekirdek sahasını oluşturan HATTİ ÜLKESİ’ne ayırdık. Bu bölgede bulunan ve lokalizasyonu büyük ölçüde tamamlanan belli başlı şehirleri ele aldık.

V. Bölümde ise, bugünkü Çukurova’da bulunan KIZZUVATNA KRALLIĞI’nın coğrafi pozisyonunu tespit etmeye çalıştık. Daha sonra bu ülkenin Hititler bakımından, siyasal, sosyal, ekonomik ve dinsel önemine temas ettik.

VI. Bölümde Hititler’in amansız düşmanı GAŞKALAR’a yer verdik. Bu ülkenin yerini belirtmeye çalıştıktan sonra Hititler’le olan mücadelelerini ana hatlarıyla anlatmaya çalıştık.

Tezimizin VII. ve son bölümünde ise, Kuzeybatı Anadolu sahillerinde yer alan AŞŞUVA ÜLKESİ hakkında genel olarak bilgi vermeye çalıştık. Yine aynı bölgeye yakın bir yerde bulunan MASA-KARKİSA ÜLKESİ’ni ele aldık.

SONUÇ kısmında ise, coğrafi mekânın, bu memleketlerin birbirleriyle olan ilişkilerini ne yönde etkilediğini anlattıktan sonra, coğrafi pozisyonlarının bu ülkelere sağladıkları artılarından ve eksilerinden bahsettik.

Tezimizin son kısmına da Bibliyografya listesi ve önemli gördüğümüz bazı haritaları koyduk.

Çalışmamızın, bundan sonra, bu konu üzerinde çalışacak olan arkadaşlarımıza rehberlik edeceğini umuyoruz.

I. BÖLÜM

ARZAVA MEMLEKETLERİ

Küçük Asya, Asya'nın Avrupa'ya doğru uzanmış bir elidir. Başka bir ifadeyle Asya ile Avrupa arasında bir köprüdür. Anadolu'nun kuzeydoğu köşesindeki **“Demirkapı”** geçidi ile güneyde Toroslar'ın üzerindeki **“Kilikya”** kapıları, Küçük Asya'nın doğu kapılarıdır. Kuzeybatıdaki boğazlar ise, batı kapılarını teşkil eder.

Arzava Memleketleri MÖ. 2. Binyılda Orta Anadolu'ya hakim olan Hitit Devleti'ne bağlı ve onun komşusu olan memleketlerden meydana geliyordu.¹ Coğrafi bir isim olarak **“Arzava”** kelimesi üç anlamda kullanılıyor:

1. Bir şehir ismi (Bir yerleşme merkezi)
2. Küçük bir devletin ya da ülkenin adı
3. Genellikle o küçük devletin önderlik ettiği, belli şehirlerden oluşan, **“gevşek federasyon”**²

Bu konfederasyon; Arzava, Hapalla, Mira-Kuvalya, Şeha Nehri Ülkesi, Appaviya, Viluşa, Zippaşa ve Harriyati Dağlık Memleketleri'nden oluşmaktaydı.³

Aslında Mira-Kuvalya, Şeha Nehri Ülkesi ve Appaviya, Hapalla ve Viluşa, Arzava eyaletleri olarak, beraber anılmayacak devletlerdir. Ama Arzava'yla olan eski ve yakın ilişkileri tartışılmaz bir gerçektir.⁴

Batı Anadolu'nun odak noktası Arzava'dır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi çevresinde, dil ve hanedan ilişkileriyle Arzava'ya bağlı **“Arzava Ülkeleri”** kümelenmiştir. Bu ülkelerin yerini belirlemede kullanılan dayanaklar, onlara karşı düzenlenen seferleri anlatan Hitit metinleridir. Bu metinlerden, kasabalar ve bölgeler arası ilişkiler ağı saptanabilir. Bu ilişkilerin Anadolu coğrafyasıyla bağlantısını kurarken, orduların Hitit topraklarından batıya giderken izleyebileceği yolları dikkate almak gerekir. Bunlardan özellikle ikisi çok önemlidir. Daha kuzeyde olanı, aşağı yukarı tam batı yönünde gider ve Ege kıyı kesiminin ortalarında son bulur. Bu yoldan ayrılan bir kol Sakarya Irmağı'na yönelir, ırmağı geçtikten sonra döner ve Marmara Denizi'ne ulaşana kadar kuzeye doğru ilerler. Daha güneyde olan diğer yol ise, Tuz Gölü'nün güneyinden geçer, Göller Bölgesi'ni aşarak güneybatıda Pamfilya ya da Likya'da son bulur. Bu yol Arzava'nın yerini saptamamızı kolaylaştırır. Hitit topraklarına yapılan Arzava akınlarının genellikle önce Tuz

¹F.Kınal, Arzava Memleketleri'nin Mevkii ve Tarihi, TTK Basımevi, Ankara-1953, s. 3

²Y. Coşkun, “Hitit Çivi Yazılı Belgelerin Işığında İlkçağda Tuvanuva”, Belleten 53, Aralık 1989, s.481

³G.Karauğuz, MÖ. II. Binde Orta Anadolu'nun Güney Kesimi, Çizgi Kitabevi, Konya-2005 s.103

⁴J.Garstang-O.R.Gurney., The geography Of The Hittite Empire, London 1959, s.89

Gölü'nün güneyindeki topraklara yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Arzava'ya yönelik Hitit saldırılarının da aynı bölgeden başlayacağını varsaymak mantıklı olacaktır.⁵

Forrer, Arzava'yı Kilikya'ya yerleştirmiştir.⁶ Böylece ona göre Kilikya'nın sahil ovasında bulunan Arzava'nın doğusunda Asparta (Seyhan Nehri), güneybatıda Pyramos (Ceyhan nehri) ağzında Puranda şehri (Domuztepesi) ve Arinnanda (Misis) dağı, daha batıda Apasa (Tarsus) şehri, kuzeyde ise Valma memleketi (Elmalı) Arzava'nın sınırlarını oluşturuyordu.

Ancak Goetze, Kizzuvatna'ya ait resmi vesikaların Akkadça yazılmış olması, bizzat Kizzuvatna adının Kumanni gibi Hurri menşeli bir isim taşıması gibi delilleri saydıktan sonra, Aşağı Memleketin her zaman Hitit bölgesine dahil bulunduğunu söyler. Böylece Goetze, Arzava'nın daha batıda olması gerektiğini belirterek, İsauria, Pysidia, Pamphilia memleketlerinin Arzava'nın doğu kısımlarını teşkil ettiğini ileri sürüyordu.

Bize göre ise bu metin bilhassa Arzava ile Hatti memleketleri arasındaki yolun Aşağı memlekette geçmesi bakımından önemlidir.⁷ Tuvanua (Tyana-Kilisehisar)⁸ gerçeğini Goetze de kabul ettiğine göre ve Aşağı Ülke genellikle Kayseri ile Ulukışla arasındaki bölge olduğuna göre, bu takdirde burada bulunan bir Aşağı memlekette geçilerek Bor civarındaki Tuvanua şehrine kolaylıkla gelinebilir. Fakat biz Goetze'nin kabul ettiği gibi, Orta Anadolu'da Hititler zamanında yalnız Aşağı yolun kullanıldığı kanaatinde değiliz. Garstang ise bu fikrin tam aksine, yani kuzey yolunun kullanılmış olduğu kanaatindedir. Bu yüzden, Muşili'nin Arzava seferine bu yoldan gittiğini ileri sürer. Bununla birlikte Arzava'nın batıda ve özellikle Antalya civarında olduğunu o da kabul eder. Fakat onun çalışmalarının özünü, Goetze'nin işaret ettiği gibi, yer adlarının muhtelif devirlerdeki ses benzeyişleri oluşturmaktadır. Bu iddiasını, Muşili'nin annallerinde Arzava seferini anlatan belgeye dayandırmaktadır. Garstang Arzava'yı önce Kilikya'dan Lukka'ya kadar uzanan Akdeniz sahillerine koymuştu. Daha sonra ise bugünkü Antalya civarına yerleştiriyor. Metinlerde geçen bütün yer adlarını, benzeri klasik şehir adlarıyla şu şekilde karşılaştırıyor. Sallapa-Spalia (Sivrihisar); Aura-Amorium (Hacı Hamza veya Asar; Garstang'a göre ise, Aziziye), Valma-Holmoi (Karacaören) Puranda-Celeane (Dinar); Arinnanda-Solymadağı (Tahtalıdağ); Apasus-Habesus (Andifilio). Bunların filolojik bakımdan ne derece doğru veya yanlış olduğunu bilmiyoruz. Fakat bunlardan bize gerekli olan şehirlerin mevkiini sırası geldikçe belirlemeğe çalışacağız.⁹

⁵ J.G. Macqueen, Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, Çev: Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2001, S. 40

⁶ Bu lokalizasyonu, (KBo IV, 4) (KBo VI,28) numaralı metinlerdeki bilgilere dayanarak yapmıştır.

⁷ F. Kinal, a.g.e., s.7

⁸ E. Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2005, s. 82.

⁹ F.Kinal, a.g.e., s. 7,8,9,10

Tel el-Amarna mektuplarına baktığımız zaman ise, Arzava'nın denizden uzak olmadığını biliyoruz. Son yayınlanan bir Boğazköy metninde (B. K. VI, 28. 8, 9), Kral III. Hattuşili diyor ki: **“Aşağı Ülke'den Arzavalı düşmanı geldi ve Hitit topraklarını ele geçirdi; ondan sonra Tyana ve Uda (Hydè) yı sınır şehirleri yaptı”** (istumat aliSalitinakru ali Arzawas uit nu apass-a matati Khatti Khartanut nu-[za ali] Tuwanuan ali Uda-nna ZAK-an iyat). **“Aşağı Ülke”** Halys'ın (Kızılırmak) güney kıyısından Akdeniz'e doğru uzanan bölgeydi.¹⁰

J.Garstang ve O.R. Gurney ise Arzava'nın **"ağırlık noktası"** olarak, F. Cornelius'un da kabul ettiği gibi, Gediz ve Büyük Menderes Vadisi'ni teklif ederler.

A. Goetze ve P. H. J. Houwinkten Cate gibi bilim adamları soruna oldukça açık bir kapı bırakmışlardır. Onlar da güney sahilleri boyunca orta-geç tunç çağı yerleşmelerinin olmadığını ve henüz keşfedilmediğini iddia ederek şu anda bu bölgeye Arzava'nın lokalizasyonunun yapılmasının erken olduğunu söylediler.

Şüphesiz Arzava Ülkesi, Aşağı Ülke'ye doğru uzanmakta idi. Aşağı Ülke'de olan Tuvanuva'da da, Arzavalılar herhalde bir sınır karakolu kurmuş olmalıydılar. Böylece Aşağı Ülke'nin çoğu bölümlerine yayılmak veya zapt etmek kolaylaşabilirdi. Eğer bu doğru ise Aşağı Ülke'ye yapılan saldırılar Tuvanuva'nın batı yolu boyunca uzanan bir yerden yapılmış olmalıdır. J. Mellaart'ın Ortakaraviran Höyük'te bulduğu ve Mira-Kuvalya beyi Maşhuiluvas'a ait olan bir mühür baskısından Arzava sınırlarının zaman zaman Suğla Gölü civarlarına kadar uzanmış olduğunu söyleyebiliriz.

Arzava-Hitit ilişkilerine kısaca baktığımız zaman, Eski Krallık döneminde belirsizlik göstermesine karşın Alakşanduş antlaşmasında, bu dönemde Arzava'nın zaptedildiği anlaşılmaktadır: **“Eskiden büyük babam Labarna, Arzava ve Viluşa ülkeleri ile savaştığı sırada onları köle yaptı.”** Bu ifade daha sonra I. Hattuşili'nin kendi annalleri tarafından da doğrulanacaktır. Nitekim I. Hattuşili hükümdarlığının üçüncü idare yılında Arzava'ya doğru bir sefere çıkar. Bu arada Hurriler'in Anadolu içlerine saldırması üzerine batıdaki seferden vazgeçer ve Hattuşa'ya döner.

Arzava, Hitit kanunlarında Luwi Ülkesi ile bağlantılı olarak geçmektedir. Bu kanun maddelerinden eski krallığın daha geç dönemlerinden itibaren Arzava'da Luvice konuşulduğunu çıkarmamız mümkündür. Yine Luvice konuşulan bölgeler arasında, Lukka, Kizzuvatna'nın bir bölümü ve Tarhuntaşşa-Hulaya Nehri Ülkesi'ni sayabiliriz. Telepinuş fermanında, Ammunuş'ın kendi babası Zidanza'yı öldürmesi üzerine, tanrıların Hititlere kuraklık ve açlık felaketi verdiği

¹⁰A.H.Sayce, The Geographical Position of Arzava, The Journal of Egyptian Archaeology, Volume VIII, London 1922, s.233

ve Ammunaş'a pekçok ülkenin düşman olduğu anlatılmaktadır. Bu düşman ülkeler içinde Arzava'nın da adı geçmektedir.

Hitit imparatorluğunun erken dönemlerinde Arzava ismine I.Arnuvanda dönemine tarihlendirilen Madduvattaş metninde rastlarız. Bu metinde Madduvattaş'ın Aşağı Ülke ve komşularına karşı yaptığı seferler anlatılmaktadır.

A.Goetze'nin Sallapa'nın yerini Nevşehir'in güneyinde göstermek istemesi, Arzava'nın Konya ovasındaki Karapınar çevresinde bir yerde olan Aura'yla birlikte Pamphylia'da bulunduğu iddiasını ortaya çıkarmaktadır.¹¹ Bu konuda, Arzava'nın başkenti Apaşa'yı¹² Antalya'ya ya da yakınında bir yere yerleştiren T.Byrce, A.Gotze'yi takip etmiştir.

Diğer taraftan Arzava daha çok Anadolu'nun güney kısmına ve Pamphylia Bölgesi'ne yerleştirilmiştir. Geç tunç çağında Batı Kilikya sahillerinde bu döneme ait herhangi bir yerleşim alanı olmamasından dolayı J. Mellaart, F. Cornelius ve J. G. Macqeen gibi bilim adamları Anadolu'nun güney sahili boyunca Arzava'nın yerleştirilemeyeceğini ve bu yüzden de Lidya çevresine lokalize edilmesini savunmaktadırlar.¹³

Buraya kadar söylenenlerin ışığında Arzava Memleketleri'nin güneybatıda yer alması gerekir. Arzava bir kıyı şeridi olduğuna göre, söz konusu kıyı, Pamfilya ya da Likya'nın olmalıdır. Bu sonuç oldukça mantıklı görünmekle birlikte bazı pürüzler vardır. Likya ve Pamfilya'nın yüzey araştırmalarında Hitit çağında yerleşim izine rastlanmamıştır.¹⁴

Bu yüzden Arzava'nın pozisyonu için başka bir yere bakmalıyız. Alternatif olarak, sonradan Lidya krallığına hayat veren ve Sardis'in yükselmesine tanıklık eden Gediz vadisinin verimli bölgesi konumuzda açık bir iddiadır. Bu yeni öneri; Batı Asya'da birçok devlete hükmeden ve 500 yıl boyunca Hitit krallarının onu sürekli vasal devlet durumuna düşürme çabalarına karşı başarılı bir şekilde dayanan Arzava'nın önceki yüceliğini ve yoğun nüfusunu simgeleyen Lidya'nın bereketliliği ve zenginliği için, Arzava'yı Likya'nın içine yerleştirme teorisine kıyasla çok daha mantıklıdır.

Murşili tarafından son fetih zamanında Arzava nüfusunun daha yoğun olması gerekirdi. Çünkü, askeri hareketin iki yılı boyunca muzaffer kral ve generalleri tarafından hapishanelerden alınan insanların tamamı 100.000'den fazlaydı. Likya bölgesi, Lidya'nın muhteşem zenginliğini sağlayan doğal avantajlara sahip değildi. Ve bizim Arzava toprakları diye iddia ettiğimiz Lidya ile doğru orantılı bir gelişme gösteremedi.¹⁵

¹¹ G.Karauğuz, a.g.e., s. 103-105

¹² Hitit metinlerinde Apaşa olarak geçen kent, klasik Efesos kentidir. Bkz: E. Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s.107

¹³ G.Karauğuz, a.g.e., s.105

¹⁴ J.G. Macqeen, a.g.e., s.40

¹⁵ J.Garstang-O.R.Gurney, a.g.e., s.84

Özetle belirtecek olursak, Hitit metinlerinde genellikle Hatti ülkesinin batısında olduğu anlaşılan Arzava Memleketleri'ni Anadolu'nun güneybatı köşesine yerleştirmek bizim açımızdan da uygun olacaktır.

Şimdi de sırasıyla, Hitit metinlerinde geçen ve Arzava Memleketleri olarak gösterilen Arzava, Hapalla, Şeha Nehri Memleketi ve Apaviya, Mira-Kuvalya, Zippaşa ve Harriyati Memleketleri ile Viluşa beyliklerinin coğrafi mevkilerini belirlemeye çalışalım.

1- Arzava Beyliği

Arzava'nın coğrafi mevkiinin belirlenmesinde her şeyden önce göz önünde bulundurulması gereken önemli noktalardan birisi de, Arzava memleketlerinin Mısır, Hitit ve Ahhiyava devletleriyle münasebette bulunabilecek bir yerde olmasıdır. Çünkü, Arzava kralı bir taraftan Firavun III. Amenofis ile mektuplaşıırken, diğer taraftan da bu mektupları Hititçe yazar ve cevaplarının da bu dille yazılmasını arzu eder.¹⁶ Arzava'dan gelen mektupların Akkad dili yerine Hititçe yazılmış olması, Arzava memleketlerinin Akkad çivi yazısı sahasında olmayıp, tersine Hitit kültür sahası içinde bulunduğunu gösterir.¹⁷ Gelb'in haritasına bakılırsa, bilhassa Kızılırmak kavisinin içi ile bu kavisin hemen altına düşen sahada Hitit kültür izlerinin yoğun olduğu görülür. Hitit keramiğinin batı hudutu ise Afyonkarahisar'ın batısına kadar devam etmektedir. Bu durumda, Hitit kültür sahası içinde bulunan, aynı zamanda da Mısır ile yazışan Arzava memleketleri için Anadolu'nun güney sahil bölgesi en uygun yer olarak görülmektedir. Ancak bu sahilin doğusunda, yani Kilikya'da Kizzuvatna'nın, bunun doğusunda ise Hurri-Mitanni Devleti'nin bulunduğunu unutmamak lazımdır. Böylece Kizzuvatna'nın, nerede olduğunu bilmediğimiz batı sınırından Ege Denizi'ne kadar uzanan Güney Anadolu sahili, böyle bir varsayım için ele alınabilir. Arzava'nın bulunduğu yönü tayin etmek için, Arzava'ya kesinlikle Aşağı memlekette geçerek Sallapa şehri üzerinden gidilmesi gerekiyordu.¹⁸

Hitit metinlerinde **“Labarna, denizi hudut yaptı”** diye bir ifade geçer. Buna göre Labarna, Asya'nın batı yarısında bir yerlerde kurulmuş olan Arzava krallığının gelişmesini engelledi.

Arzava ve onun uydu devletleri, Labarna'nın ölümünden kısa bir süre sonra Hititlere yenildiler. II. Hattuşili ve III. Tuthalya'nın bölgelerinde daha önce de tekrarlandığı gibi **“Önceleri Hatti ülkeleri düşman tarafından harap edilmişti. Gaşkalı düşman geldi. Hatti ülkesini harap etti. Nenaşsa şehrini sınır yaptı. Aşağı Ülke istikametinden Arzavalı düşman geldi. O dahi Hatti Ülkesi 'nin yakıp yıktı. Tuvanuva ve Uda şehirlerini kendisine sınır yaptı.”**

¹⁶ F. Kinal, a.g.e., s.11

¹⁷ Marc Van De Mieroop, Antik Yakındoğu'nun Tarihi, Çev: Sinem Gül, Ankara 2006, S.164

¹⁸ F. Kinal, a.g.e., s.12

Arzava sonra, Aşağı Ülke'nin batısına, düşmanların Tuvanuva'ya ulaşmak için geçtiği Tyana (Kilisehisar) diye adlandırılan bir bölgeye yerleştirildi.

Arzava topraklarının bu pozisyonu, II. Murşili'nin babası I. Şuppiluliuma'nın 2. idare yılının kayıtlarındaki ifade tarafından doğrulanır: **“Asur’un karşısında olan Karkamış’a yerleşen askeri birliklerin yanı sıra, ülkeyi Arzava düşmanlarından korumak için, Aşağı Ülke’ye başka bir ordu daha göndermek gerekti.”** Başka bir kaynağa göre **“Kral Şuppiluliuma veya Arnuvanda baş atçı Hannuttis’i Aşağı Ülke’ye gönderdi ve ona harp arabası savaşçıları verdi. Hannuttis geldiğinde Lalanda’nın adamları onu duydular, korktular ve onunla barış yaptılar. Ama baş atçı Hannuttis gitti ve Hapalla topraklarını vurdu.”** Murşili, Hapalla ile bir antlaşma yaptı. Fakat ne yazık ki coğrafi detayları içeren metnin bir kısmı okunmadığı için antlaşmayla ilgili ayrıntılı bir bilgiye sahip değiliz. Arzava topraklarının tüm hikayesi, II. Murşili'nin 3. ve 4. idare yıllarına ait kişisel ve resmi kayıtlarında anlatıldığı gibi, Onun askeri dehası ve yöneticilik kabiliyeti sayesinde bu belge bölgenin karmaşık yerleşimine küçük bir ışık tutmaktadır.

Arzava'nın merkez bölgesinin pozisyonu bile şüphelidir. Fakat metinden direkt öğrendiğimiz ise, bunun deniz kıyısında olduğudur. Bu metindeki denizin Akdeniz mi, Ege mi olduğu kesin olarak belirtilmiyor. Fakat, her iki durumda da Hattuşas'tan uzaklığı 300 mil civarında olur.¹⁹

1.1. Arzava'nın Fethi

Bir zamanlar Tuthalya tarafından boyun eğdirilen güçlü Arzava beyliği Hititler'in gerileme devrinde bağımsızlığını ilan etmişti. Hatta Mısır kralıyla dostluk ilişkileri içinde yazışmalarda bulunmuştu. Arzava Beyliği, Şuppiluliuma tarafından tekrar fethedilmişse de, birkez daha Mira-Kuvalya, Hapalla ve Şeha Nehri Ülkesi ile birlikte başkaldırdı.²⁰

II. Murşili'nin 3. idare yılının başlarında Attarimma şehrinin adamları ve Lukka topraklarındaki diğer yerler, Hitit ordusunun yaklaşmasıyla Arzava topraklarına sığındılar. Murşili, Arzava kralı Uhhazitiş'ten adamları teslim etmesini istedi. Fakat şu cevabı aldı: **“Benim topraklarıma herhangi bir baskı olmadan kendi istekleriyle geldikleri için sana hiç kimseyi teslim etmeyeceğim.”** Uhhazitiş, böylelikle Murşili'ye karşı olduğunu ilan etmiş oldu. Milavanda'nın (Miletos) adamlarını isyan etmeleri hususunda kışkırttığı için, Hitit birlikleri ona saldırdılar. Sığırları ile koyunlarını ve bazı yerlileri Hatti topraklarında çalışmalarını için yanlarında götürdüler. Murşili'nin, 3. idare yılının kişisel kayıtlarında; **“Hattuşas’a geri geldim...”** diye yazmış. **“Ve arabalı savaşçıları ve birlikleri harekete geçirdim; sonra bu yıl,**

¹⁹ J.Garstang-O.R.Gurney., a.g.e., s.83

²⁰ O.R.Gurney, Hititler, Çev: Pınar Arpaçay, Dost Kitabevi, Ankara 2001, S. 37

Arzava topraklarına ayak bastım. Uhhazitiş'e, Topraklarına sığınan vatandaşlarım bana geri gönderilmedi. Bu yüzden artık silahlara sarılacağım. Rüzgar tanrısı, tanrım, aramızdaki anlaşmazlığın adaletine karar verecek." diyen bir mektupla haberci gönderdim.²¹

Murşili, her halde kendi kuvvetleri yeterli gelmediği için, ağabeyisi Karkamış kralı Biyaşşili ile eniştesi Mira Beyi Maşhuiluvaş'tan yardım istemişti. Arzava'nın müttefikleri arasında ise, yukarıda belirttiklerimiz dışında Attarimma, Şuruda ve Huvarşanaşşa²² da vardı.

Kardeşi ve eniştesinin kuvvetleriyle ordusunu takviye eden Murşili, Arzava ittifakına karşı ilk muharebeyi Valma (Elmalı) civarındaki Astarpa nehri (Aksu) kenarında vermişti. Bu savaşta Arzavalılar yenilmişlerse de kesin sonuç alınamamıştı. Fakat bu sırada mevsim kışa girdiğinden Murşili, Valma'ya dönmek zorunda kalmıştı. Bahar gelince savaşa tekrar başlanmış ve bu defa bütün Arzava ordusu ağır bir yenilgiye uğratılmıştı.²³

Bu zaferden sonra başkent Apaşa (Efesos), savaşmadan teslim alındı. Kral Uhhazitiş, **"deniz yoluyla"** kaçarak çok sayıda vatandaşıyla birlikte Akalar'ın (Ahhiyavalılar) yanına gitti. Kimileri de Puruhanda kentine ya da Arinnanda dağlarına kaçtı. Murşili bu kısmı şöyle anlatır: **"Dimdik denize uzanır, ayrıca (orası) çok çetin ve geçit vermez bir kayalıktır. At arabası oralara çıkamaz."** (Sisam'ın tam karşısında yer alan, Antik Çağ'da adı Mykale olan bu güzel yarımada, bugün güzel piknik alanları ve plajlarıyla bakımlı bir ulusal parktır.) Murşili burada savaş arabalarını kullanamadığı için klasik bir savaş taktiğine başvurarak bu dağlık bölgeye sığınanları açlığa mahkûm etti. Sonunda bunların 15.500'ünü tutsak olarak Hattuşaş'a gönderdi; savaş ortaklarıysa daha fazla tutsak aldılar.²⁴

Bu kesin zaferden sonra genç kral, Arzava koalisyonuna giren bütün müttefikleri cezalandırmak istemişti. Fakat Şeha Nehri Memleketi kralı Manapa-Dattaş, Hitit kralından af dilemiş ve ricası yerine getirilmişti. Böylece Batı Anadolu'da asayiş yeniden sağlandıktan sonra, Arzava Memleketleri'nin her biri ile ayrı birer antlaşma yapılmıştı. Bu antlaşmalara göre, Şeha Nehri Memleketi yine Manapa-Dattaş'a, Hapalla Targaşnallış'e, Mira ve Kuvalya memleketleri Maşhuiluvaş'a, Küçük Arzava krallığı da esir düşen Arzava prensi SUM-ma İnaraş'a verilmişti.²⁵

1.2. Arinnanda Dağı:

Murşili annallerinde Arzava coğrafyasına ait bir metni okuduğumuzda Arinnanda dağı hakkında bir fikir ediniriz.(KUB XIV,15, Ay III, 39-49 Ann. s.54):

²¹ J.Garstang-O.R.Gurney., a.g.e., s.84

²² Bu şehirlerin Batı Anadolu'da olduğu tahmin edilmektedir.

²³ E. Memiş, a.g.e., s. 106

²⁴ B. Brandau-H. Schickert, Hititler (Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu), Çev:Nazife Mert Oğlu,Arkadaş Yayınları, Ankara 2004, s. 198

²⁵ E. Memiş, a.g.e., s. 106,107

39) [nu DUTU-si] (İ-N)A :HUR.SAG A-ri-in-na-an-da pa-a-un a-si ma (HUR.SAG) [A-ri-i] (n-na-an-da-a)s me-i k-ki

40) (na)-ak-ki-is a-ru-ni-ia-as-kan par-ra-an-da pa-a-an-za n(am-ma-as me-ik-ki par-ku-u)ş ua-ar-hu-i-sa-as

41) nam-ma-as NA pi-e-nu-na-za nu-kan İS- TU ANSU. KUR.RA.MES s(a-ra-a pi-e-nu-ma-a)n-zi U-UL DU-ri.

42) NAM.RA.MES-ma-an pa-an-ku-uş har-ta ERIN MES-ia-kan pa an-ku-(us şe-ir e-es-ta).

Tercümesi:

39) Haşmetmaabım Arinnanna dağına gittim, fakat mezkur dağ çok

40) sarptı. Denize doğru çıkıntılı idi; bundan başka çok yüksek ve arızalı idi.

41) üstelik de kayalıktır. (Oraya) atlarla çıkmak imkânsızdır.

42) Fakat onu (dağı) bütün halkı NAM.RA'lar tutuyordu ve bütün askerler yukarı çıktılar.

Arzava'ya gidebilmek için önce Arinnanda denilen yüksek bir dağın aşılması güç, sarp yamaçlarından aşağı, denize doğru inmek gerektiğini öğreniyoruz. Fakat, daha önce Valma'ya gelmek gerektiğine göre, bu dağ Valma memleketi ile Arzava'yı birbirinden ayırıyordu. Forrer, bu dağı Kiliky'a'daki Misis dağı olarak göstermişti. Garstang ise (Tahtalı dağ) Solyma dağı ile birleştirmektedir. F.Kınal'a göreyse bu dağ, ancak, Apaşa şehri lokalize edildikten sonra tesbit edilebilir. Her halde bu şehir civarındaki dağlardan biri olacaktır. Zaten metinde anlatılan sarp yapı da genellikle Antalya sahillerinde görülen dağların karakterine uygundur. Çünkü Batı Toroslar'ın batı yakasının dış kısımlarını teşkil eden Antalya Körfezi'nin batı kıyısındaki dağlar uzun ve dar sıra dağlar karakterini taşırlar. Şu halde bu metin sadece Arinnanda dağının tasvirini yapıyor, onun tayini hususunda hiç bir sabit nokta vermiyor. Bununla beraber bu tasvir, genellikle Güneybatı Anadolu sahilindeki dağların yapısına uygun düşmektedir.²⁶

Arinnanda, Miletus ve Ephesus veya Ephesus ve Smyrna arasındaki kayalık burunlarından (ufak yarımada gibi bir şeyler aslında) biri olmalıydı. Bu burunlardan bir tanesi Ephesus'ta antik bir koydan çıkmaktadır. Miletus'takiler, çok verimsiz olduğu için diğeri en uygunu gibi görünüyor. Böyle bir durumda Lukka Ülkesi'nden kaçan firariler için doğal bir sığınak olurdu. Piyama-Inaras yenildikten sonra mültecilerin kaçtıkları tepelerden biri olan Puranda, babası Uhhazitiş'in ölümünden sonra mültecileri denizin ortasında bırakan prens Tapalazunavili'nin koruması altındaydı. Murşili, Hatti birliklerini ve atlı savaşçıları nasıl hareket ettirdiğini ve Puranda'ya nasıl gittiğini anlatmaya devam eder. **“Prens onunla tanışmaya geldi ve kendi savaş bölgesinde standını aldı, ama yenilmişti. Murşili onları tepeye kadar kovaladı ve Puranda'yı kuşattı ve saldırdı, tüm su kaynaklarını kesti. Prens gece boyunca kaçırmaya devam etti ve Lukka topraklarından gelen Hitit mültecilere kendi aileleriyle gitmelerini**

²⁶F. Kınal, a.g.e., s. 14

emretti. Ama ben, güneş, bunları duyduğumda” diye anlatır Murşili; **“birliklerimi ve ath savaşçılarımla arkalarından yolladım ve azimle hiç durmadan kovalamaya devam ettiler ve ondan çocuklarını aldım ve mahkûmlarımı geri aldım ve Tapalazunavli yalnız başına kaçtı.”** Puranda’nın bu tanımını cevaplayan birkaç tepe Astarpa nehri yakınlarında olası savaş alanının batı taraflarında uzanır. Burası, kuşatma anında su temin edilmesinin çok zor olduğu, dağ yamacında bir kalenin kontrol ettiği, yükseklerde bir kasabadır. Batıya doğru giden iki ana rotanın buluşma noktalarını gösterir. Birisi Gediz vadisi yanında Lidya boyunca ilerler. Diğeri de Menderes vadisine katılmak için güney batı doğrultusunda, Ephesus’a doğru bir istikamette ilerler. Gediz ve Menderes vadilerinin ortasında yükselen Blaundus’un²⁷ biraz güneyindedir. Blaundus tepesi, tırmanması çok zor, killi, dik yamaçların yaklaşık bir mil yükseklikteki yerleri boyunca uzanır. Buna rağmen Roma egemenliği zamanında bölgenin su ihtiyacı, eski ilkel tahta yalağın yerini alan bir su kemerinden sağlanırdı. Tepe o kadar küçük ki, metinte belirtildiği sayıda sığınmacıya yetecek kadar suyu sağlamak imkânsız olabilirdi veya sınırlı miktarda sağlanabilirdi. Daha fazla araştırma olmadan bu dik yamaçların Hitit kayıtlarının Puranda’sını simgeleyen yerler olduğunu söylemek imkânsızdır.²⁸

1.3. Apaşa

Arzava’da belirtilen en önemli yerlerden birisinin, idare merkezi olan Apaşa (Efesos = Efes) olduğunu belirtmiştik. Şimdi de harekât sırasında kasabaya yapılanları aktarabiliriz.

Murşili, Arzava’ya doğru ilerlerken, Sallapa yakınlarında, güney yerine batı istikametinde ordusunu takip ederken gördüğü bir şimşek Apaşa’ya düştü. Apaşa’da Arzava kralının bir konutu vardı. Murşili’nin yaklaşmasıyla Arzava kralı Apaşa’dan kaçtı, denizi geçti ve orda kaldı. Şimşek tarafından vuruldu. Denizin ortasında çok kötü bir hastalığa yakalandı ve denizde öldü. Oğulları da onun yanındaydı. Tapalazunavli Puranda’da bir sığınak edinmek için kaçarken Piyama-Inaras orada kaldı. Daha sonra Piyama-Inaras denizden çıktı. Ahhiyava kralına gitti. Murşili Ahhiyava’ya gemiyle bir elçi göndermişti ve kral prensi Murşili’ye geri verdi.

Buraya kadar gördük ki; kralın yaşadığı yer olan Apaşa, Ege kıyısında bir limana sahipti. Büyük ihtimalle kıyıdan çok da uzakta olmayan bir ada vardı. Kralın çok hasta olup daha uzağa gidemeyip de kaçtığı ada. Burada bahsedilen denizin bir göl olmadığı gerçeği, prensi geri getirmek için Ahhiyaya’yı geçen gemiden bahsedilmesiyle de destekleniyor. Miletus’un kuzey sahilinde klasik zamanlarda birisi Ephesus’ta, diğeri Smyrna’da (İzmir) olmak üzere iyi korunan

²⁷ Lidya sınırında bir kent. Bkz: Strabon Geographika, s.63

²⁸ J.Garstang-O.R.Gurney., a.g.e., s.86,87

ve adaları olan en azından iki tane limanı vardır. Buradaki adalar da eski sahil şeridinden biraz uzakta bulunur. Bu da aslında Arzava kralı ve yanındakilerin çekilmesi olarak da düşünülebilir.

Eğer Ephesus'un (Efesos) eski adının Apaşa olduğu hatırlanırsa, meteor, yüzyıllardır tapınakta korunan yüce fırtına tanrısı tarafından fırlatılmamalı mıydı? Tarsuslu Saint Paul zamanında bile Ephesus insanların büyük tapınaklarında **“jüpiterden düşen kutsal taş”** taptıkları söylendi. Şu an nehir alüvyonları altında kalan Ephesus'un eski limanı olarak tanımlanabilen Apaşa'dan önce, Ayasalık'ın alçak katmanlarındaki kazılar kesinlikle gerekli olabiliirdi. Bayraklı'da (eski Smyrna) Hititler'in son dönemlerine ait çanak çömlekler ve yapılar kazı yapan kişilerce açıklandı. Fakat Arzava kralının işgal edildiği düşünülen konutu gibi hiçbir kraliyet konutuna ait önemli bir belirti açıklanmadı. O kıyının havası sıcak ve nemli olduğu için öylesine bir servete sahip herkes ana sarayını şehrin iç kesimlerinde, yüksek yerlerde, daha canlandırıcı bir atmosferi olan herhangi bir yere yapabiliirdi.²⁹

1.4. Milavanda Şehri

İlk defa Forrer, sonra Sommer, kırık olan satır sonlarını tamamlayarak bu konuda önemli bir metni (KUB XIV, 15) açıklamaya çalıştılar. Son olarak da Goetze bunu şu şekilde tamamladı:

23) ma-ah-ha-an-ma ha-me-es-ha-an-za ki-sa-at nu mUh-[ha-LU-is

ku-it A-NA LUGAL.KUR ah-hi-ia-u-ua EGİR-an ti-ia-at

24) nu-kan KUR URU Mi-il-la-ua-an-da A-NA LUGAL KUR ah-hi {u-ua-a.....nu
UTU-si.....}

25) nu-kan gul-la-an ma-la-LU-in ERİN.MES ANSU.KUR.RA MES-ia pa-ra-a n[e-eh-hu-un
na-as- KUR URU mi-il-la-ua-an-da]

Tercümesi:

23) Vaktaki bahar geldi, Uhhazitiş, Ahhiyava memleketi kralı tarafına geçtiğinden

24) Millavanda memleketini Ahhiyava kralına [geçiş hakkı olarak vermişti.]

25) Bunun üzerine Gullas'ı, Mala-LU-is'i, as[kerleri, harp arabalarını yolladım.]

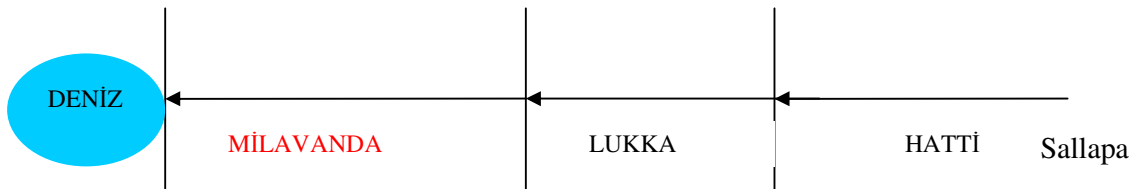
Burada adı geçen Uhhazitiş'in Arzava kralı olduğunu daha önce belirtmiştik. Yukarıdaki satırlardan Arzava kralının Milavanda (=Miletos) şehrini Ahhiyava kralına teslim etmiş olduğunu, bunun üzerine Hitit kralı Murşili'nin, komutanlarından Gullas ile Mala-LU-iS'i isyanı bastırmak üzere Arzava memleketine gönderdiğini öğreniyoruz. Demek ki Milavanda şehri ister doğrudan doğruya, ister Arzava kralı vasıtasıyla olsun, Hitit hakimiyeti altında bulunan bir şehirdi. Fakat burada bizi birinci derecede ilgilendiren kısım, bu şehrin Hatti'ye veya Ahhiyava

²⁹ J.Garstang-O.R.Gurney., a.g.e., s.88

kralına ait bulunması değildir. Bu şehrin yerinin tayin edilmiş olmasıdır. Önce Forrer, sonra ona dayanarak Dhorme bu şehri klasik³⁰ Miletos³¹ ile birleştirmek istediler. Fakat bu şehrin daha sonraki şeklinin Milavanada olduğu anlaşıldı. Gerçekten de Milavanda'nın Miletos ile aynı olduğu filolojik olarak kabul edildi. Metinlerin coğrafi ilişkisi de bu benzerliği desteklemektedir. Çünkü, Tavagalavaş mektubunda, Piamaradu'nun bir gemi ile hareketinden bahsediliyor. Bu münasebet Miletos'un coğrafi mevkiine çok uymaktadır. Bu bakımdan Arzava'nın batı sınırını Ege Denizi'ne dayanmaktadır. Bu sahilde, hiç olmazsa bu şehre kadar Hitit nüfuzunun, dolaylı yoldan da olsa, hakim olduğu anlaşılmış oluyor.³²

Bir başka fikre göre de Hitit orduları, batıdan Lukka toprakları ve Milavanda'ya ya da güney batıdan Arzava'ya hareket edebilirdi. Bu da, Garstang ve Gurney'in de hem fikir olduğu, Lidya'nın bulunabileceği konumdu. Fakat bize göre, Lukka toprakları ve Milavanda'nın Arzava'nın güneyinde olmadığını, onun kuzeyinde ve hatta Mira, Viluşa ve Şeha Nehri Ülkesi'yle sınırdış olan Arzava'nın kuzeyinde olduğunu konuştuk. Böylelikle J. Mellaart, Lukka ve Milavanda'nın konumunu, Güneybatı Anadolu kıyıları olarak belirlemiştir.³³

Diğer rotaya dönersek kralın seferinin ilk hedefi Attarimma'nın Lukka adamlarıydı. Milavanda Lukka topraklarına ait görünmektedir. Çünkü Attarimma'nın yine aynı düşmanları tarafından saldırılmıştır. Milavanda Lukka topraklarında ya da yakın bir yerlerde olabilir. Milavanda, Lukka topraklarına oldukça yakındır. Fakat tahminen bu toprakların ötesinde de olabilir. Çünkü o zamanlarda Hitit kontrolüne maruz değildir. Şema şöyle olabilir:

İki rotanın birbirleriyle ilişkilendirilebileceği ortak noktalar bulunmakta mıdır? Her şeyden önce deniz vardır. Hem Apaşa, hem de Milavanda sahil kenarında bulunmaktadır. Sonra yine, Murşili'nin Arzava'ya olan saldırısındaki hazır nedenlerden birisi olan Attarimma'nın adamları sorunu vardır. Attarimma'nın adamları Arzava'ya geçmişti. Arzava kralı onları vermeyi

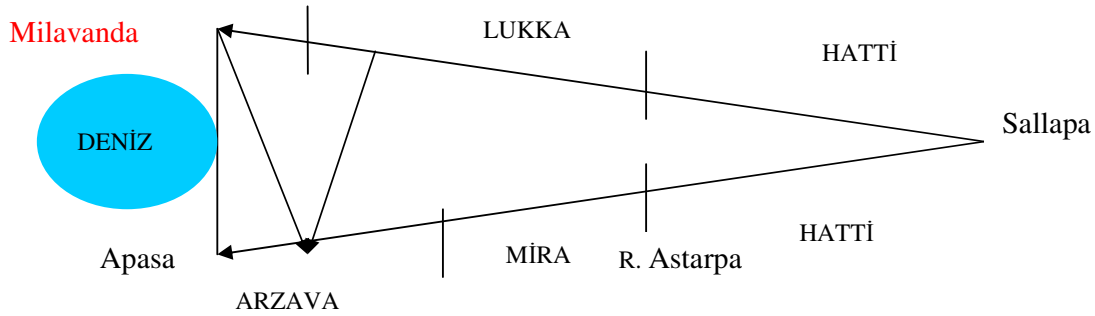
³⁰ F.Kinal, a.g.e. s.15

³¹ Pisidia'da dağlık bir ülke. Bkz: Strabon Geographika, Çev: A. Pekman, s.63

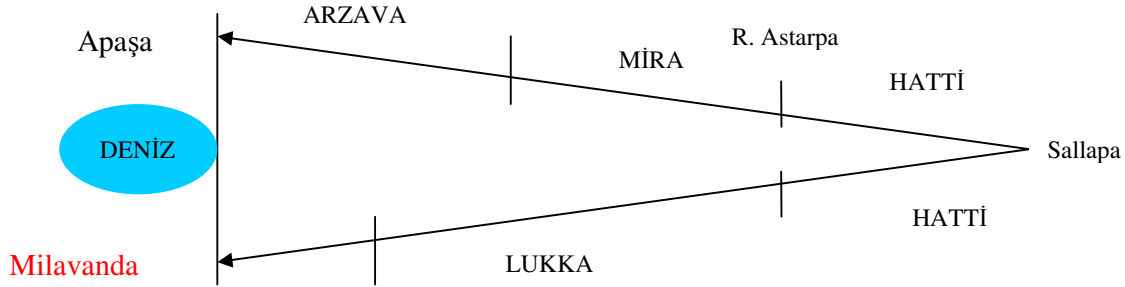
³² F.Kinal, a.g.e. s.15

³³ J.Mellaart, "The Present State of Hittite Geography", Aspect of Art And Iconography: Anatolia And Its Neighbors. Studies In Honor of N. Özgüç, Nimet Özgüç'e Armağan, (Edited by M.J.Mellink, E.Porada, T. Özgüç), Ankara 1993, s. 416

reddetmişti. O ayrıca Milavanda'nın adamlarını da isyana kışkırtmıştı. Bütün bunlar tahminen, Arzava sınırlarının ya da bir Arzava sömürgesinin, Lukka topraklarının o zamanlarda birbirine oldukça yakın olduğu anlamına gelir.(Birbirine tam sınır olduğundan emin olamayız. Sınırların tanımlanması büyük ölçüde doğru olmasına rağmen etkili denetimin niteliği diye bir şeyin olması her zaman olası değildir ve yerleşilmiş köy ve ana rotalardan uzak tepeleri takip ederek düşman topraklarından içeriye doğru sızan önemli ölçüdeki insan sayısı da olasıydı) Şemamız şimdi ikisinden birisi olacaktır: Ya,

Ya da

(Bu aşamada hangi yolun devam etmesi gerektiğini söylemek mümkün değildir)³⁴

Bizim kanaatimize göre de Milavanda, Arzava'nın güneyindeki sahil kenarında bulunmaktadır.

2. Hapalla Beyliği:

Arzava memleketlerinden birisi de Hapalla'dır. Çünkü Muşili'nin, Arzava seferinden sonraki

³⁴ J.G.Macqueen, "Geography and History in Western Asia Minor in the Second Millennium B.C, Anatolian Studies", Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara 1968, Vol: XVIII s.170

sınır taksimatına bu memleket de dahildir. Aynı şekilde Targaşnallış antlaşmasında geçen **“memleketimde sizler, sen Targaşnallış (Hapalla Beyi), Maşhuiluvaş (Mira beyi) ve Manappa-Dattaş (Şeha Nehri Memleketi beyi) üç asil adamsınız, birbiriniz ile bozuşmayın”** şeklindeki ifadeler de bu amaç için kullanılabilir. Buradaki ortak ifade, bu memleketlerin birbirinden farklı olduğunu gösterir. Çünkü burada adı geçen Mira beyi Maşhuiluvaş, Alakşanduş antlaşmasında adları sayılan dört Arzava kralından biridir. Bunlardan başka Madduvattaş antlaşmasında da Hapalla'nın Hatti'ye ait olduğunu bizzat Madduvattaş itiraf etmekte ve aldığı bu memleketi geri vermeye razı olmaktadır. Bu kayıt Hapalla'nın Hatti'nin yakınında bir yerde olduğunu gösterir. Bunun içindir ki; Goetze, Hapalla'nın, Şeha Nehri Memleketi ile Küçük Arzava arasında bulunduğu yolundaki eski görüşünden vazgeçmiştir. Hapalla'yı Hatti Ülkesi'nin batısına, hem Mira-Kuvalya, hem de Zippaşla-Harriyatı ve küçük Arzava memleketleriyle sınır komşusu olacak şekilde yerleştirmiştir ve klasik Kaballa ile idantifiye etmiştir. Onun burada belirttiği ikinci nokta KUB XIX,22 de Şuppiluliuma'nın komutanlarından Hannuttiş'in Hapalla'ya Aşağı memlekette gitmesi, fakat Mira-Kuvalya veya Şeha Nehri Memleketleri'ne uğramamasıdır.

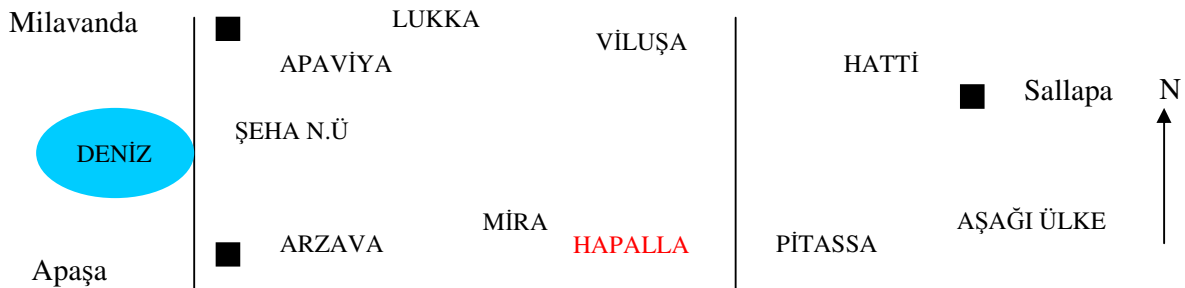
Diğer taraftan KUB XXXI,80 de yayınlanan Hititçe bir mektupta gemi ile yapılan üç günlük bir seyahatten sonra Hapalla şehrine dönüldüğünden bahsediliyor. Forrer de buna dayanarak Hapalla'nın Akdeniz sahilinde bulunduğunu ileri sürmüştür. Sommer ise gemi seyahatinden bahseden paragraf ile Hapalla şehrinin adının geçtiği paragrafın ayrı ayrı olduğunu düşünerek bu iddiaya katılmıyor. Fakat Sommer bu itirazda biraz haksız gibi görünmektedir. Çünkü kıt ifadeli Hitit metinlerinde bazen böyle münasebetler kurulabiliyor. Aynı suretle Goetze'nin teklifi de pek isabetli değil gibi görünüyor. Arzava ile Hatti memleketleri arasındaki ilişki Aşağı memleket yoluyla olduğuna göre, Hapalla = Kaballa olsaydı, Murşili'nin Arzava seferinde buraya uğradığından bahsetmesi beklenirdi. Nitekim KBo III,4'teki boşluğu dolduran ilave parçada Hapalla'dan bahsedilmediğini kendisi de söylemektedir. Sonra Aşağı memlekette olduğunu bildiğimiz Dattaşsa'nın Valma ile komşu olabileceğini de hatırlamak lazımdır.

Görülüyor ki, Hapalla'nın yeri hakkında henüz kesin bir hüküm verilemiyor. Ancak Hapalla bir yandan Aşağı memleket vasıtasıyla Hatti ile ilişki halinde, diğer taraftan Arzava Memleketleri'ne dahildir. Şimdilik ister sahilde, ister içerde olsun, bu memleketin Arzava'nın doğusunda olduğunu gösterir. Bu nedenle de Şeha Nehri Memleketi'ni Arzava'nın doğusundaki Köprü su ve Aksu nehirleri mecrasında aramayacağımız sonucu elde edilmiş oluyor.³⁵

³⁵ F.Kınal, a.g.e., s. 16,17

Öyleyse Hapalla krallığı nerededir? Ne yazık ki, Muşili'nin bu ÷lkeyle antlaşmasının coğrafi bölümü kayıptır ama birkaç gösterge vardır. Tuthalya'nın annallerinde, bu krallığın Lukka topraklarıyla olan ilişkisi anlatılmaktadır. Fakat metnin birçok yerinin okunamamasından dolayı pek bir netice elde edilememiştir. Aslında Madduvattaş metni de olayın tam tersini iddia etmektedir. Madduvattaş iki taraf arasındaki birlikteliği idare eden bir konumdadır. Hitit kralı Hapalla'yı kendisine boyun eğdirirken, yasal olarak onun kendisinin olduğunu kabul ederek Lukka topraklarındaki fetihlerini de devam ettirmektedir. Madduvattaş Siyanti nehri (Mira-Kuvaliya?) topraklarından harekâta başladığı için Hatti topraklarına daha yakın bir yere yerleştirilmiştir. Bu, şemamızda hangi yolda ilerlememiz konusunda da yardım eden diğer kaynakçalar tarafından doğrulanmaktadır. Hapalla, Aşağı Ülke'den zarar görmüştür. Tekrar, Madduvattaş Hapalla'yı krallığına dahil ettikten sonra Pitassa'daki isyanı kışkırtmıştır. Bunun üzerine Hitit kralı, Sallapa'da ona karşı güçlerini toplamıştır. Sallapa zaten bizim şemamızda yer almaktadır ve Pitassa'nın Tuz Gölünün batısında ya da güney batısında olduğu genel bir inançtır.

Öyle anlaşıyor ki, Hapalla, Mira (Siyanti nehrinin toprakları) ve Hatti toprakları ve hatta Pitassa ve Aşağı Ülkeden meydana gelen Hatti toprağının parçası arasındadır. Böylece, şemamızı aşağıdaki gibi yapabiliriz:³⁶

3. Şeha Nehri Memleketi ve Apaviya:

Şeha Nehri Memleketi, Küçük Arzava Beyliği ile sınır komşusudur. Çünkü Muşili annallerinde, Şeha Memleketi Beyi Manapa-Dattaş'ın Arzava seferinde Uhhazitiş'in tarafına geçtiği söylenmektedir.(KUB XIV,15 Ay. IV 26-32=Ann. 70). Manapa-Dattaş'ın memleketi Arzava'ya yakın olmasaydı, herhalde bu yardımı yapamazdı veya yapmak istemezdi. Aynı metnin paralelinde (KBo III,4 Ay. III,10-11 =Ann. 67) Muşili'nin Puranda'daki son Arzava gücünü de imha ettiğini öğreniyoruz. Daha sonra, Manapa-Dattaş'ı cezalandırmak üzere Şeha

³⁶J.G.Macqueen, a.g.m., s.172,173

Nehri Memleketi'ne giderken, Manapa-Dattas'ın bunu haber alarak korktuğunu ve büyük krala ricacı olarak annesini, ihtiyarları gönderdiğini öğreniyoruz. Demek ki Muşili, Arzava'dan çok kısa sürede Şeha Nehri Memleketi'ne geçebilecek bir yerde bulunuyordu. Yani bu iki memleket birbirleriyle komşu idiler. Diğer taraftan Şeha Nehri Memleketi'nin Mira-Kuvalya memleketleriyle de komşu olduğu anlaşılıyor. Çünkü, annallerde (KUR XIV,15 Ay. IV33=Ann. 70) "**Seha nehri memleketini ve Manapa-Dattas'ı tebalığa aldıktan sonra Mira memleketine döndüm**" deniliyor. Sonraki annallerde de aynı haber tekrar ediliyor.

Şeha Nehri Memleketi'nin bir taraftan Karkisa memleketine de yakın olduğu anlaşılıyor. Çünkü, Muşili Şeha Nehri Memleketi beyi Manapa-Dattas ile yaptığı antlaşmanın girişinde, Manapa-Dattas ile kardeşleri arasında ihtilaf çıktığı zaman, Manapa-Dattas'ın Karkisa memleketine kaçtığı anlatılıyor. Aynı antlaşmanın şartları arasında ise Hitit kralı şöyle demektedir.³⁷

63) ka-as-ma-at-ta ID se-e-ha KUR URU [ap-pa-u] i-ia-ia AD.DİN.

64) nu-ut-ta a-pa-a-at KUR-e e-es-du n[a-at-za] pa-ah-si

65) nam-ma-za DUMU URU ha-at-ti ZAG URU ha-at-ti l[i-e i-la-li-ia-si.

66) ma-a-an-za DUMU URU ha-at-ti ZAG URU ha-at-ti-ia HUL-u-ua-an-ni.

67) i-la-li-ia-si mu-kan ka-a-as-ma Nİ.[İS DİNG] İR.LIM sar-ra-at-ti

Tercümesi :

63) İşte ben Seha nehri memleketini ve Appaviya'yı sana verdim.

64) Bu senin ülken olsun, onu koru!

65) Sonra sen bir Hattiliyi veya bir Hatti hududunu istemeye kalkma.

66) Eğer bir Hattiliye veya bir Hatti hududuna fenalık

67) Yaparsan, o zaman yemini bozarsın.

Demek ki bütün bu bilgilere göre Şeha Nehri Memleketi,

1 - Arzava beyliği ile

2 - Mira ve Kuvalia beyliği ile

3 - Karkisa memleketi ile

4- - Hatti ülkesi ile

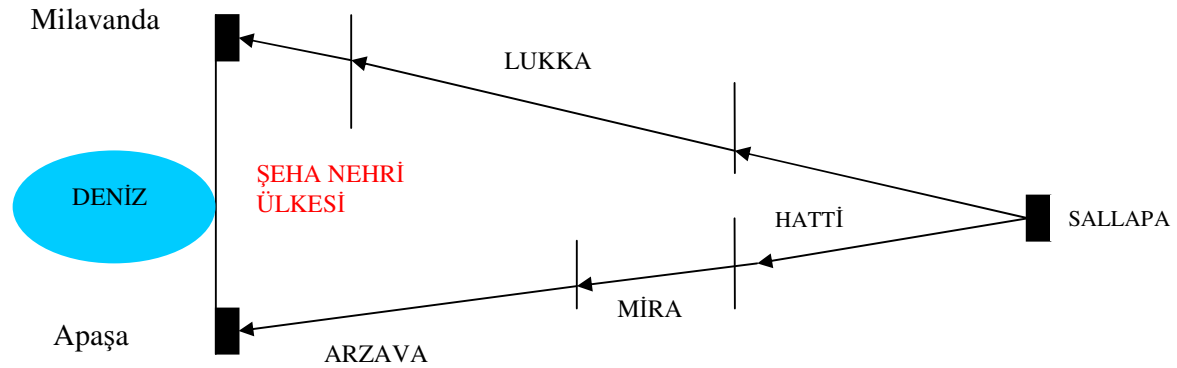
komşuluk edebilecek bir mevkide olacaktır. Böyle bir mevki neresi olabilir? Önce, isminin de gösterdiği gibi bu memleket şüphesiz bir nehir mecrasında aranacaktır. Geniş manadaki Arzava ülkesi içinde bulunan doğuda Köprü su ve Aksu vadileri ile Antalya'nın batısında Esençay ve Dalaman çayı, daha yukarıda Miletos yanında denize dökülen Menderes vadileri bulunmaktadır.

³⁷F.Kınal, a.g.e., s. 17

Bunlardan ilk üçü bu akarsu yatağı için dikkate alınamaz. Çünkü eğer Şeha Nehri Memleketi Köprüsü ve Aksu vadilerinde olsaydı, Muşili Arzava seferine giderken bu memleketten geçmesi beklenirdi. Halbuki O, bu nehir memleketine Arzava meselesini hallettikten sonra gidiyor. Esençay ve Dalaman çayı vadileri ise bize göre Küçük Arzava beyliğinin hakimiyet sahası içindedir. O halde Şeha Nehri Memleketi için sadece Menderes vadisi kalmaktadır. Gerçekten de Menderes vadisinde bulunan bir Şeha Nehri Memleketi güneyden Arzava ile, doğudan göller bölgesinde olabileceğini tahmin ettiğimiz Mira ve Kuvalya beyliği ile, kuzeydoğudan ise belki de Apaviya vasıtasıyla Karkisa memleketi ile sınır komşuluğu yapabilecektir. Ancak bu mevkie Hatti devleti sınırlarıyla doğrudan doğruya bir komşuluk imkansızdır.

Nitekim Goetze de, Şeha Nehri'ni Küçük Menderes olarak kabul ediyor. Garstang önce Forrer'e dayanarak Şeha nehrini Seyhan olarak göstermişti. Fakat daha sonra bunu Büyük Menderes'in bir kolu olarak kabul etmiştir.

Bize göre daha kesin bir tespit yapılınca kadar Menderesler arasındaki sahayı büyük bir ihtimalle Şeha Nehri Memleketi olarak kabul etmek gerekir. Bu mevki, onun Mira memleketi ile olan komşuluğuna da elverişlidir.³⁸

Bu, öyle görünüyor ki, coğrafi ve tarihi bir anlam taşımaktadır. Muşili'nin hüküm sürdüğü zamanların başında, Lukka adamları Şeha Nehri topraklarından geçerek Arzava'ya kaçabiliyordu. Bu da o zamanlar Manapa-Dattaş'ın Arzava'nın diğer tarafından geri çekilmesi sayesindeydi.

Manapa-Dattaş antlaşması tarihsel açıdan, kendi ülkesinin açıkça Şeha nehri toprağı olarak tanımlanmasını ilginç bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Fakat Hitit Kralı'na sadakatini tekrar doğrulamasının bir sonucu olarak Manapa-Dattaş'a Şeha Nehri ve Apaviya toprağı

³⁸ F.Kınal, a.g.e., s. 18

verilmiştir. Seha Nehri toprağı ile Milavanda'nın ilişkisi, bize, Hitit Kralının Milavanda'ya giderken dinlendiğı eksik isimli Aba...yı hatırlatır. Bu isim Sommer tarafından Abawiya olarak düzeltilmiştir ve eğer kalıp doğru ise bu da isim için oldukça uygun olan düzeltmedir.

Zorlu bir mücadeleden sonra geri çekilen Hitit kralı için komşu Apaviya'da dinlenmek doğal bir şeydi. Şemamız o halde şöyledir:³⁹

Şeha Nehri Ülkesi'yle yapılan antlaşma, veliahtın, ağabeylerinin zalimce davranmasının hikayesiyle başlar. Ana hatlarıyla Mira-Kuvalya'yla yapılan antlaşmanın başlangıcına çok benzemektedir. Bu durumda antlaşma, Manapa-Dattaş'la yani Muşşili tarafından korunan ve bu konuma getirilen prensle yapılmıştır. Nankörlüğün, sadakatsizliğin ve affın aynı hikayesi tekrar gözler önüne serilir. Manapa-Dattaş diğerk hükümdarlara karşı Arzavalı Uhhazitiş'in tarafında yer alır. Muşşili onun pişmanlık beyanını kabul eder ve onu vasalı olarak tutar.

Coğrafi sonuçları ele aldıktan sonra kısaca Seha Nehri Ülkesinin sonraki tarihi hakkında ne kadar az şey bilindiğini belirtmek iyi olacaktır. Kral Manapa-Dattaş'ın sonraki servetine bir bakış, aşağıdaki gibi başlayan mektubun bir parçasıyla ortaya çıktı.

Bu mektubun Muşşili'ye veya varisi Muvattali'ye gönderilip gönderilmediğı kesin değildir. Eğer Viluşa'ya saldırdıkları söylenen birlikler sonraki satırlarda belirtilen Hitit birlikleriyse, mektubun alıcısı muhtemelen Muvattallidir. Başka bir ifadeye göre de Muşşili'nin hükümdarlığı boyunca Viluşa'yla hiçbir sorunu yoktu. Fakat maalesef cümlelerin öznesi kayıp ve konu bir düşman saldırısı bile olabilir. Deniz haydutu Piyama-radius ve damadı Atpas'ın eylemleri, tarihi hala şüpheli olan, sözde, Tawagalawas Mektubu'nun ana konusudur.

Muvattalli'nin hükümdarlığı boyunca Şeha Nehri Ülkesi sadık kalmışa benziyor. Bildiğimiz kadarıyla Muvattalli, kız kardeşini, Manapa-Dattaş'ın oğlu Maşturiş'e nikahladı.

³⁹J.G.Macqueen, a.g.m., s.171

Maşturiş'i Şeha Nehri Ülkesi'nin kralı yaptı. Muvattalli'nin Alakşanduş'la yaptığı antlaşmada, Vuluşa kralı, kendisinin hükmü altında yaşayan Seha Ülkesi'nde veya Arzava'da isyana kalkışan veya bunu teşvik eden herkesin bildirilmesini emretti. Bu, o iki ülkenin de halen vasal krallıklar olduğunu gösteriyor. Bu yüzden, Alakşanduş'un, Arzava'daki dört kraldan biri olduğu söylenen aynı antlaşmada, Şeha Nehri Ülkesi dahil edilmiyor. Açıkçası bu ülke, diğerleriyle yakın ilişkiler içerisinde olmasına rağmen, tam olarak bir Arzava toprağı olarak sayılmadı. Hattuşili'yi tahta çıkaran "coupe d'état (Fransızca bir kelime)"ta Manapa-Dattaş'ın oğlu Maşturiş, Hattuşili'yi yeğeni Urhi-Teşhup'a karşı destekledi. Ama Hattuşili'nin ölümünden sonra Şeha Nehri Ülkesi, diğer batı bölgeleriyle birlikte çekildi. IV. Tuthalya'nın annallerinde, bazı kısımlarının çıkarılıp saklandığı bir bölümde Ahhiyava kralı çekildi diye belirtilir. Ahhiyava kralının Şeha Ülkesi'ni ayaklanmalarda desteklediği görülüyordu. Fakat, bir Hitit saldırısıyla karşı karşıya kalmaya da isteksizdi. Tuthalya; Arzava, Şeha Nehri Ülkesi, Hapalla ve Milavanda'yı da içeren birkaç ülkeye karşı harekatı da kaydeder.⁴⁰

4. Mira ve Kuvalya :

Genelde dış ülke olarak nitelenenler, antlaşmayla Hattuşa'ya bağlanan ve kendi kralı tarafından yönetilen bağlı krallıklardı. Bu bağlı devletler, Mitanni ile İşuva dışında (Hitit oldukları sürece), Hattuşa'nın emri altında değil, bir bakıma emanetçi konumundaydılar. Bu sistemin Batı Anadolu'daki örneği Mira kralıdır. Bu kral bir anlamda Şeha, Hapalla ve Vuluşa ülkelerinin denetleyicisiydi. Söz konusu ülkelerde çıkan antlaşmazlıklar konusunda Mira kralı karar verirdi. Ayaklanma ya da dış saldırı durumunda kendi ordusuyla önlem alırdı. Bunları yaparken de Hattuşa'nın eş güdümünde hareket etmek zorundaydı. Komşu ülkelere doğrudan müdahale yetkisi yoktu. Güç durumlarda Tarhuntaşşa kralı da ona yardım ederdi. Yine de çözüm bulunamazsa sorunu büyük kral ele alıyordu.⁴¹

Sınırları hakkında en etraflı bilgi verilen bu memlekettir. Evvela Mira ile Arzava sınır komşusudur. Bunu, Murşili annallerinde (KUB XIV,15 Öy. 110-32=Ann. s.38) bildirilen Arzava kralının oğlu SUM-DKAL ile Mira beyi Maşhuiluvaş arasında cereyan eden Hapanuva savaşı ile biliyoruz. Metne göre bu memleketin yarısı zaten Maşhuiluvaş'ın tarafındaymış. Öteki yarısını da mağlup etmiş ve burası Hatti ülkesinin bir parçası olmuştur. Burada Mira beyi Hatti'ye tabi olduğu için Hapanuva'nın yeniden zaptedilen kısmı Hatti'ye aitmiş gibi gösterilmiştir. Bu Hapanuva şehrinin yerini bilmemekle beraber, iki memleketin hudutlarının bu şehirde birleşmesi şüphesiz bir komşuluğa işaret eder. Aynı suretle Arzava seferi sırasında Murşili'nin Mira'ya ait

⁴⁰ J.Garstang-O.R.Gurney., a.g.e., s.94

⁴¹ B. Brandau-H. Schickert, a.g.e., s.278,279

bir sınır şehri olduğunu Kupanta-KAL antlaşmasıyla bildiğimiz Aura'ya gelip, ondan sonra Arzava'ya girmesi de bu komşuluğu gösterir. Gerçi burada "**Arzava'ya yürüdüm**" dedikten sonra Aura'ya gittiğini söylüyor. Fakat en mantıklısı bu yardımı da aldıktan sonra Küçük Arzava krallığına girmesi gerekir. Bununla birlikte daha önce söylemekle bir yanlış yapılmış olmaz. Çünkü Mira da geniş manadaki Arzava'nın memleketlerinden biridir.

Kupanta-KAL antlaşmasında bu memleketin hudutları şöyle çiziliyor:

- 29) ki-e-iz-za-at-ta URU ma-ad-du-un-na-sa-sa-za BAD KARAS SA Du-ut-ha-li-ia
 30) ZAG-as e-es-du ki-e-iz-ma-at-ta SA URU ui-ia-na-ua-an-da DKAS. KUR HIA ZAG-as e-es-du
 31) nu-kan I-NA URU a-u-ra pa-ri-ia li-e za-a(-i)-it-ti ki-e-iz - ma-at-ta
 32) ID as-tar-pa KUR URU ku-v.a-li-ia- ZAG-as e-es-du nu-ut-ta a-pa a-at KUR TAM e-es-du
 33) na-at-za pa-ah-si Ü IS-TU ID as-tar-pa U IS-TU ID si-ia-an-ta i EN URU.LUM-ia

Tercümesi:

- 29) Bir taraftan Tuthalya'nın kalesi (?) Maddunassas şehri senin sınırın olsun.
 30) Öte taraftan ise, Milavanda şehrinin kapı tanrıları hudut olsun.
 31) Ve sen Aura şehrinden öteye geçmemelisin.
 32) Astarpa nehrinin bu tarafında ise Kuvalya memleketi senin hududun olsun, ve bu, senin hududun olsun.⁴²
 33) Onu koru ve sen Astarpa ve Siyanti nehirleri ötesinde bir şehir kuramazsın!

Burada 29. satırdaki Tuthalias'ın kalesi olan Maddunassas şehrinin yeri bilinmiyor. Fakat 30. satırdaki Vianauanda şehri bugün umumiyetle klasik çağlarda Xanthos (Esençay) nehrinin yukarı kısmındaki Oinoanda ile birleştirilmektedir. Bu görüşte filologların dayandıkları tek nokta, bu iki ismin de Hititçe ve Yunanca'da şarap manasına gelmesidir. Bu hükmün doğruluğunu araştırmak konumuzun dışındadır. Ancak bu tespiti dayanılarak 33. satırda adı geçen Astarpa ve Siyanti nehirlerinin tayinini yapmak şüphelidir. Çünkü antlaşmada Vianauanda şehrinin nehir kenarında bulunduğu dair bir kayıt yoktur. Burada 29-32. satırlardaki hudutların 33. satırda bu defa nehirlerle olmak üzere tekrar şeklinde bir düşünce zoraki olur. Zira Hititçe metinler nehir kenarında olan şehirler için "**Astarpa'daki Valma**", "**Siyanti nehrindeki Maşhuiluvaş'ın tanrı şehri**" Kupanta-KAL diye söyledikleri gibi, burada da Astarpa veya Siyanti nehrindeki Vianauanda şehri şeklinde bir açıklama beklenirdi. Bundan başka Murşili'nin Arzava'ya giderken Sallapa'dan sonra Mira memleketi, sınırı olan Aura'ya geldiğini, burada müttefik kuvvetlerle birleştikten sonra Valma'ya girdiğini ve buradaki Arinnanda dağını aşarak

⁴²F.Kinal, a.g.e.,s. 19

Küçük Arzava krallığına hücum ettiğini biliyoruz. Bu itibarla eğer Oinoanda= Vianauanda ayniyeti kabul edilirse, bu takdirde Mira'nın sınırı bu şehrin kenarında bulunduğu Xanthos (Esençay)'a kadar uzayacak ve o zaman Mira ile Valma'nın sınırını ayıran Astarpa nehrinin Xanthos (= Esençay) ve bugünkü Antalya şehrinden bu nehre kadar uzanan arazinin de Mira memleketi olması daha uygun olacaktır. Halbuki, Valma memleketi Konya bölgesi olarak kabul edilen Pitassa ile de komşu idi.

Bu yüzden, biz, Antalya körfezine dökülen "**Aksu**" çayının Astarpa olarak gösterilmesini daha uygun buluyoruz. Çünkü, bu nehrin ağzında bulunan Valma Memleketi'nin, doğuda Pitassa ile, kuzeyde Mira, Güneybatıda da küçük Arzava ile sınır komşuluğu mümkündür. Buna göre Mira ve Kuvalya memleketleri için en elverişli yer olarak Göller bölgesi düşünülebilir. Buraya yerleştirilen Mira ve Kuvalya memleketleri, bir taraftan Aksu (bize göre Astarpa) nehri kenarında bulunan Valma ile, batıda Büyük Menderes(=Seha nehri memleketi) ve özellikle Apaviya ile sınır komşusu olabilir. Bu durum Arzava'ya giderken Sallapa'dan sonra Mira'nın sınır şehri olduğunu öğrendiğimiz Aura'nın bu civarda aranmasına da elverişlidir. Çünkü Konya'dan Beyşehir'e doğru gelirken rastlanan Fasıllar ve Eflatunpınar abideleri bize bu yolun Hititler zamanında kullanıldığını gösterir. Kupanta-KAL antlaşmasında sayılan Mira sınır şehirlerinden birinin bu abideler civarında olabilir.

Mira'nın öteki sınırını gösteren Siyanti nehrine gelince; Forrer, Arzava'yı Kilikya'ya yerleştirmiştir. Kupanta-KAL antlaşmasında Astarpa ve Siyanti nehirlerinin birlikte bahsedilmesine dayanarak, bunların Seyhan ve Ceyhan nehirleri olacaklarını iddia etmişti. Fakat Goetze, bu metinden nehirlerin yan yana bulunduğu şeklinde bir anlam çıkarılamayacağını belirtti. Siyanti nehrinden birçok defa bahsedilen Madduvattaş antlaşmasından öğrenildiğine göre, bu nehrin Afyonkarahisar civarındaki Akarçay olabileceğini söyledi. Garstang ise belki de her iki kelimedede görülen "**ant**" unsuruna dayanarak evvelce Xanthos=Siyanti demişti. Fakat metinlerdeki coğrafi durumların buna uymadığını kendisi de görmüştür.

Siyanti nehrinin Küçük Arzava krallığının dışında bir yerde aranması normaldir. Bu sebeple bu nehir için Güneybatı Anadolu sahilindeki Dalaman ve Esençay, Aksu ve Köprüsu çayları dikkate alınamaz. Gerçekte, Mira'nın bir kara memleketi olması da bu nehri Göller Bölgesi'nin batısında aramaya sevk etmektedir. Bu durum Forrer'in işaret ettiği Valma-Pitassa komşuluğuna da uygundur. Haritaya dikkat edilecek olursa, burada Menderes'in birçok kolundan başka nehirler de görülür. İşte Mira'nın batı sınırını teşkil eden Siyanti nehri takriben bu civarda aranmalıdır.⁴³

⁴³F.Kinal, a.g.e., s. 20,21

Mira eyaleti, Arzava birliğinin en eski üyelerinden biri ve muhtemelen orjinal çekirdeğidir. Hitit kaynaklarından öğrenildiğine göre Kuvalya bölgesi, onunla neredeyse her zaman ilişki içersindedir. Kayıtlar; Şuppiluliuma döneminde, Maşhuiluvaş'ın, bir Mira prensinin ve Arzava kralının bir akrabasının Şuppiluliuma'nın kardeşi tarafından sınır dışı edildiği ve koruma için Hitit kralına sığındıkları zamandan başlar. Bu hikaye Murşili tarafından yapılan antlaşmanın girişinde, Kupanta-İnaraş'ın Maşhuiluvaş'ın varisi olarak tahta çıkmasının üzerinde yazılıdır.

Herhangi bir coğrafi önemi olmadan devam eden bu antlaşmanın 27. satırında, **“Bunun yanı sıra, siz üçünüz, kabile reisleri, Kupanta-İnaraş, Manapa-Dattaş ve Targaşnalliş; sizi ortak bir yeminle mecbur bıraktığım için artık birleşin.”** diye belirtilir. Sadece bir diğeriyle arkadaş olmak için uyarılmadılar. Aynı zamanda birinin düşmanı üçünün de düşmanı olarak kabul edilmeliydi. Ortak bir düşmana karşı savaşıyor gibi birleşmeliydiler. Bu üç asilzade sonradan Mira-Kuvalya'nın, Şeha Nehri Ülkesi'nin ve Hapalla'nın hükümdarları oldular. Bu yüzden bu üç ülke öyle bir pozisyonla yerleşmişler ki birbirlerine ulaşabilmeleri ve iletişim kurabilmeleri çok kolay olmuştur. Bu yönde her ortak düşmanı keşfedebilir ve ona karşı birleşebilirler.

Kupanta-İnaraş'ın, hala, Viluşa'lı Alakşanduş ile Muvattalliş'in antlaşmaları zamanında bir Hitit vasalı olan Mira üzerinde, hakimiyeti devam ediyordu. Görünüşe göre Hattuşili'nin Batı bölgesiyle başı beladaydı. O dönemlerde, Mira kralı, özgür düşüncenin önemini benimsiyordu ki bu ona; tahtından olan Hitit kralı Urhi-Teşhup adına 2. Ramses'e doğrudan müdahale edecek yeterli gücü verdi.⁴⁴ Ama Firavun, Hattuşili ile büyük dostluk antlaşmasını yeni imzalamıştı. Mira kralını cevaplarırken mektubunun bir kopyasını da yeniden ele geçirildiği yere, Hattuşaş'a gönderdi. Ondan sonra Mira ismi kayıtlardan silinir. Büyük ihtimalle Hattuşili ülkeyi tekrar fethetti, parçaladı ve kendisine bağlı hale getirdi. Varisi Madduvattaş'a Siyanti Nehri Ülkesi'ni tımar olarak bırakabildi ve Siyanti nehri, Murşili'nin antlaşmasında Mira-Kuvalya'nın sınırının bir parçası olarak belirtildiğinden beri Madduvattaş'ın bu tımarı sadece yeni bir isim altında Mira topraklarıydı. Kuvalya'nın bu bölgesi kurtarıldı.

Murşili'nin annallerinden öğrendiğimize göre kendisinin 4. idare yılında; düzeni devam ettirmek için Mira topraklarına geri döndüğünde Arsani, Sarava ve Impa'yı kurduğunu, güçlendirdiğini ve üzerlerine Hapanuva'yla birlikte Hitit birlikleri için askeri bir alan kurduklarını söyler. Bu dört kasaba kazılarla keşfedilmemişti ama Hapanuva, Maşhuiluvaş'ın

⁴⁴J.Garstang-O.R.Gurney., a.g.e., s.89

İmpa'daki Arzava prensine karşı zaferinden sonra, Maşhuiluvaş tarafından keşfedilen ve saldırılan tek şehir olduğu için, en az Impa kadar önemli bir askeri merkez olmalıydı. Mira-Kuvalya topraklarının tamamının tahmini coğrafi konumu, Sallapa ve Pitassa'yla olan sık ilişkilerinden öğrenilir. Kupanta-İnaraş'la olan antlaşmasının giriş bölümlerinde de bahsedildiği gibi Murşili, Sallapa aracılığıyla iki durumda Mira'ya yaklaştı. Birincisi, şahsi kayıtlarında da yer alan, Arzava'ya karşı büyük harekâtını başlatmak içindir. İkincisinde ise, birkaç yıl sonra Pitassa'yla isyan planı yapan sadakatsiz Maşhuiluvaş'a karşı hareket etmek için yardım edildiği zaman yaklaşmıştır. Görülüyor ki Mira-Kuvalya, doğu sınırında Pitassa'yla, kuzeydeki Sallapa yakınlarında olmalıdır.

Kupanta-İnaraş'la olan antlaşmasının 8-10. bölümlerinde bazı detaylarda, Mira-Kuvalya ve Hatti arasındaki sınırdan bahsedilir. Sınır tanımlama metodu, Hulaya Nehri Ülkesi'ninki ile karşılaştırılmalıdır. Burada açıktır ki, bütün sınırlar tanımlanmamıştır ama sadece, Hatti topraklarının kendisinin olduğu **“bu taraf”** kısmı tanımlanmıştır. Amorium (Emirdağ) olarak tanımlanan Aura bölgesi Mira kralının geçmeyi yasakladığı bölge olarak tanımlanıyor. Bu yüzden Mira ülkesinin, Akar Çay'ın güney ve batısında uzanması gerekiyor. Bunun yanı sıra metinde belirtildiği gibi; aynı krallığın bir parçası olan Kuvalya bölgesi doğrudan nehirle bitişiktir. Bu durumda aynı cümlede Astarpa nehri olarak belirtilen Siyanti nehri, nerede aşağı yukarı kesintisiz bir sınır çizgisiymiş gibi yer alıyor? Karşı taraftan başka bir nehrin daha akmasına rağmen Akar Çay Akşehir gölüne akıyor. Bu Valma toprakları olabileceği için Mira sınırlarını o kadar doğuda aramak neredeyse imkansızdır. Siyanti nehri için Aura'nın batısına bakmamız gerekiyor. Sonra Siyanti nehrini temsil ediyor gibi Senarus ve Banazı seçeriz. Menderes'in bu kolu Astarpa aynı su bölümü çizgisinde yer alır. Bu iki nehir beraber Mira-Kuvalya krallığı için uygun bir sınır çizgisi olurlar. Bahsedilen diğer yerler kolayca tespit edilemez.⁴⁵ Maddunaşşas ismi, Glacus nehri üzerinde bir kasabayı Attanassus'u önerir. Fakat tanım, doğudan batıya doğru ilerliyorsa, yer bundan daha da doğuda uzanmaktadır. Tuthalya'nın sağlamlaştırılmış kampı da henüz tanımlanmadı. İlgin yakınlarındaki Köylütolu Yaylası yalçın kayalıklarla kuşatılmış, üzerlerinde de büyük bir kralın adının yazılı olduğu bir levha var. Fakat isim tanımlanamıyor ama kuşkusuz Tuthalya değil ve yapıda hiçbir antik kanıt yok. Eğer Mira kralı şehri kurtardıktan sonra Astarpa nehrini geçtiyse Valma yakınlarından başka sığ bir bölgeye doğru ilerleyen Arzava prensinden kaçınmıştır. Afyon-Karahisar'daki ortaçağa ait kalenin aşağı taraflarında, büyük ihtimalle Hitit zamanından kalma **“megalithic”** (büyük kaya parçaları) taş blokları var.

⁴⁵ J.Garstang-O.R.Gurney., a.g.e., s.90

Daha önce de belirtildiği gibi; görünüşe göre Mira toprakları, Hitit kralı tarafından Madduvattaş'a tımar olarak verilen Siyanti Nehri Ülkesi adı altında, IV. Tuthalya döneminde tekrar doğdu.

Madduvattaş, Zippaşla Dağlık Bölgesi'ni, orada yaşamak için aldı. Bu, Siyanti Nehri Toprakları'nın bir diğer ismi olabilir gibi görünüyor ya da en azından sonraki ismi olabilir. Hitit topraklarını Arzava düşmanlarından korumak için; sadece Cayster (Astarpa) ve Seranus (Siyanti) nehirlerinin değil aynı zamanda Lidya'nın batı kesimine doğru akan Gediz'un da doğduğu "Dindymus" (Murat Dağ) dağlık kütesinden daha iyi bir kale burcu bulunamadı. Buradan Madduvattaş'a verilen Zippaşla Dağlık Bölgesi'nin konumunu da çıkarabiliriz. Eğer kanıt doğru bir şekilde yorumlandıysa Büyük Menderes'in eski istikametinin yanında, Glaucus'la bağlandığı yerin hemen aşağısında bulunan Beycesultan tepesi, Mira-Kuvalya sınırları içinde olurdu. Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü tarafından yapılan kazılar Orta Tunç Çağı'nın geniş sarayına ve onun üstündeki 13. yüzyılın sonlarına ait daha küçük bir meskene ışık tutmuştur.⁴⁶

MÖ. 2. Binyıl'daki Batı Asya Azınlığı'nın coğrafi incelemesi, iki olayı göz önünde bulundurarak başlamalıdır.

a. II. Murşili'nin Arzava'ya karşı seferi

b. Bir Hitit Kralı'nın (Murşili veya Muvattali) Lukka-toprakları ve Milavanda'ya karşı seferi.

Her bir vakada, Hitit ordusu tarafından takip edilen rota verilmektedir:

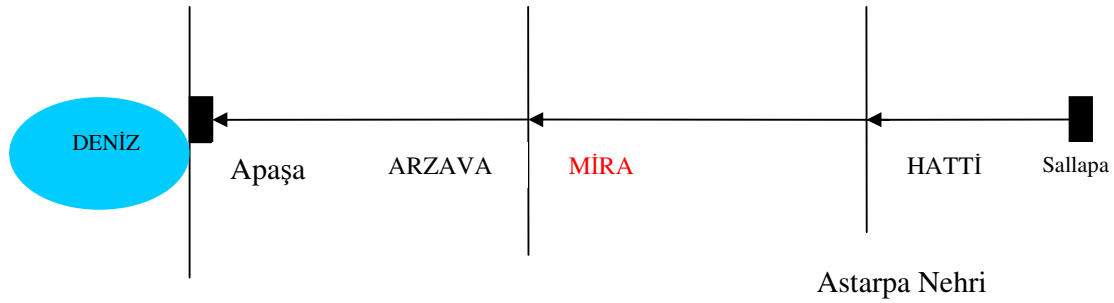
(a) Hattuşas	(b) Hattuşas
Sallapa	Sallapa
Aura	Valiwawanda
Valma	Iyalanda
Astarpa N.	Aba...
Arzava Ülkesi	Attarimma-Millawanda
Apaşa	

İki şey bu tanımlardan açıkça bellidir. Birincisi, olaylar, her ikisi de Sallapa'dan geçtiği için, aynı yönde başlamaktadır. İkincisi, Sallapa'dan sonra olaylar, yön değiştirmektedir. Sallapa'dan sonra ikisi için de ortak bir isim yoktur. Her listedeki geriye kalan diğer isimlerin de Hattuşas'dan başlamış, uzun, ortak bir seferin ulaştığı komşu alanlarda yakın bir şekilde gruplandırılmış olabileceği ile ilgili bir fikir ortaya atılmamıştır. Fakat iki rota arasında daha

⁴⁶ J.Garstang-O.R.Gurney., a.g.e., s.91

yakın bir ilişki kurmaya çalışmak ve var olan coğrafi ve arkeolojik durumlar için uygulanabilir düşüncesiyle böyle bir gidişatı inşa etmek doğru olur diye düşünüyoruz.

İlk önce Apaşa rotasına bakalım. Murşili'nin daha sonra Mira-Kuvalya'nın Kupanta-İnaras'ı ile yaptığı antlaşmada, Astarpa Nehri'nin Kuvalya sınırı olduğu söylenmektedir. Kupanta-İnaras'ın da Aura'ya geçmesi yasaklanmıştır. Böylece, bu birlikteliğin sonuna kadar, Hitit toprakları Astarpa Nehri'ne kadar uzanmıştı. Fakat Maşhuiluvaş tarafı, antlaşma şartlarından anladığımız kadarıyla, Arzava'yla birlikte olan erkek kardeşleri tarafından ülkesinden sürülmüştü. Bu yüzden Murşili'nin, Astarpa Nehri'ni geçtiğinde Arzava Ülkesi'ne de girebileceğinden bahsedebiliyordu. Bundan dolayı birliktelikten önce nehir Arzava sınırıydı. Birliktelikten sonra da Mira-Kuvalya'nın sınırı olmuştu. Bunu şöyle şemalaştırabiliriz:⁴⁷

5. Viluşa:

Belki de, Viluşa krallığını şemaya yerleştirmek şimdilik mümkün olmayabilir. Fakat, Yeni Hitit Devleti zamanına ait bir antlaşmanın tarihi giriş kısmında, Labarna'nın (I. Hattuşili), Arzava memleketlerinden Viluşa'yı zaptı ve oğlunu da Tuvanuva'ya (Tyana-Kilisehisar) vali tayin ettiği anlatılmaktadır. Bu suretle onun zamanında, devletin siyasi hudutlarının, hiç olmazsa bugünkü Bor'dan Batı Anadolu'da aranması gereken Viluşa'ya kadar uzandığı tespit edilebilmektedir.⁴⁸ Bu ülke Garstang ve Gurney'in de belirttiği gibi, kuşkusuz Hititlere sadıktı. Viluşa kralı Alakşanduş ile II. Muvattali arasındaki antlaşmanın 14. satırında, Karkisa, Masa, Lukka ve Warsiyalla **“senin yönetiminde”** şeklinde belirtilir. Karkisa, Masa ve Warsiyalla'dan daha sonra detaylı bahsedilecektir. Fakat Lukka zaten bizim şemamızda yer almaktadır. Viluşa kralı da Seha nehri toprakları ve Arzava daki isyandan haberdar olabilecek bir konumdadır. Fakat belki ilgili deyim, ülkesinin onlara olan uzaklığının Lukka topraklarına olan uzaklığından daha fazla olduğunu ortaya atmaktadır. Aynı antlaşmanın 17. satırında, Alakşanduş'un Mira kralını

⁴⁷ J.G.Macqueen, a.g.m., s.169

⁴⁸ E. Memiş, a.g.e., s. 82

koruduğu söylenmektedir. Bu açıkça belli olan yakın bir bağlantıyı ima eder. Vilusa ne Apaşa rotasında, ne de Milavanda rotasında yer alır. Fakat bu onun konumunu belirlemede çok önemli değildir. Rotalardan bir tanesi (ya da ikisi de) Viluşa'dan uzak durmak için bir sapma yapmış olabilir. Gerçekten Hitit kralının her iki durumda da, dost bir ülke sayesinde sefere çıkmasına müsaade edilmiş olabilir.

Hitit metinlerinde Wiluşa adıyla anılan fakat Homeros destanlarında İlios (Wilios) olarak geçen bu kent aslında Troya kentinden başkası değildir. Çünkü Homeros İlios ya da İlion ismini Troya'nın ikinci ismi olarak kullanmaktadır. Hitit-Wiluşa ya da Hitit-Troya arasındaki sıkı dostluk ilişkileri Troya kenti yıkılincaya kadar devam edecektir.⁴⁹

Sonuç olarak, Viluşa için en uygun konum şekildeki gibi görünmektedir:⁵⁰

Yukarıda da değindiğimiz gibi, bu beylik hakkında vesika olarak tek bir antlaşma vardır. Fakat başlangıç kısmı tam olarak ele geçmediğinden, özellikle Arzava ve Viluşa'nın Eski Hitit Devleti'yle olan ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi edinmek mümkün olmuyor. Bu önsözden Viluşa'nın Hatti devletine karşı daima sadık kaldığını, Şuppiluliuma zamanındaki beyin Kukkinnis olduğunu öğreniyoruz. Bu antlaşma Muvattali zamanında Viluşa beyi olan Alakşanduş ile yapılmıştır. Antlaşmada diğer Arzava beyliklerinden hemen hemen hiç bahsedilmiyor. Bunun için Viluşa'nın komşularıyla olan münasebetleri hakkında da bir fikir edinemiyoruz.⁵¹

6. Zippaşla ve Harriyati Dağlık Memleketleri:

II. Tuthalya idaresinin sonlarına doğru, Harriyati (Karya) ve Zippaşla memleketleri kralı Madduvattaş ile uğraşmıştı. Madduvattaş antlaşmasından öğrenildiğine göre, Ahhiyava kralı, Madduvattaş'ı memleketinden sürüp çıkarmış, fakat Madduvattaş, iltica ettiği Hattuşaş'ta iyi muamele görmüştü. Hitit kralı, kendisine ordu ve malzeme vermiş, böylece Madduvattaş kendi krallığını tekrar ele geçirmişti. Fakat Ahhiyava kralı ikinci defa gelip, Zippaşla ve Harriyati

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: E. Memiş, Troya ve Troyalılar (Troyalılar Türk Müdür?), s. 51-57

⁵⁰ J.G.Macqueen, a.g.m., s.172

⁵¹ F.Kınal, a.g.e., s. 29

memleketini zaptetmişti. Bunun üzerine II. Tuthalya, bizzat savaşa müdahale etmek gereğini duymuş, Şeha Nehri (Büyük Menderes) memleketinde meydana gelen savaşta, Ahhiyava kralı Attarişiyaş, büyük bir yenilgiye uğramıştı. Ancak gariptir ki, Madduvattaş bu savaşta düşmanla işbirliği yapmış, fakat buna rağmen, Hitit kralı, kendisini affederek, bugün elimizde bulunan antlaşmayı yapmıştı.

Diğer tarftan bu antlaşmada, Madduvattaş'ın, kızını, Arzava kralı II. Kupanta-Kal'a vererek akrabalık kurması suç sayılmaktadır ki, buradan, II. Tuthalya ile Arzava kralı arasındaki ilişkilerin de gergin olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu antlaşmadan öğrenildiğine göre Madduvattaş, Hatti kralı adına Arzava Krallığı'nı da zaptetmiş, gerçekte ise hakimiyet sahasını genişletmişti. Bütün bunlar bir yana, Alaşya'dan (Kıbrıs) gelen vergilere de el koymuştu.⁵²

Yukarıda tek tek ele alıp, ayrıntılarıyla anlatmaya çalıştığımız, Hitit kaynaklarında adları geçen Arzava memleketleri bunlardır. Şimdi hepsini göz önünde bulundurarak bir sonuca varmaya çalışalım.

Bugünkü Antalya çevresinde bulunan olan Küçük Arzava krallığının doğusunda Hapalla, kuzeydoğusunda Mira-Kuvalia; kuzey-batısında Seha nehri memleketi ve Apaviya beyliklerinin bulunduğunu, batı ve güneyden Ege Denizi ve Akdeniz'le çevrildiğini söyleyebiliriz. Geniş manâdaki Arzava memleketlerinin ise takriben Menderes'in çizdiği doğal bir sınırla Aksu ve Köprüsu'nun doğusunda kalan bölgeyi kapladığını –doğruluğu şüpheli görülerek- ileri sürebiliriz. Fakat bu sınırlar genellikle vesikaların en çok bulunduğu Murşili devri için geçerli tutulmalıdır. Geniş anlamdaki Arzava sınırlarının zaman zaman değiştiğini hatırlamak gereklidir. IV. Tuthalya zamanında ise Zippasla ve Harriyati dağlık memleketleri de Arzava'ya dahildir. Bu memleketler hem Hatti'ye yakın bulunuyorlardı hem de Hapalla'yı zaptedebilecek bir yerde idiler. Bunun yanında, Murşili zamanında Arzava ile birleşen Attarima-Huvarsanassa-Suruda şehirlerine sahip bulunuyorlardı. Aynı zamanda da Madduvattas Alasia (Kıbrıs)dan gelen vergileri ele geçiriyordu. Çünkü, Pitassa ile de münasebeti vardı. Demek ki Madduvattaş, Arzava beyliklerinden birçoğunu zaptetmişti. Bunun için onun memleketi olan Zippaşla- Harriyati'nin yerini tesbit etmek önemlidir. Goetze bu memleketleri Afyonkarahisar'ın doğusundaki Akarçay ile yukarı Sakarya arasındaki sahaya yerleştiriyor.

Hitit metinlerinde genellikle Hatti ülkesinin batısında olduğu anlaşılan Arzava memleketlerini Anadolu'nun güneybatı köşesine yerleştirmek en uygun olanıdır. II. Murşili zamanında Arzava memleketlerinin başta Küçük Arzava krallığı olmak üzere, Hapalla, Mira ve Kuvalya, Şeha Nehri Memleketi ve Apaviya denilen ve sınırları Hatti kralları tarafından tayin

⁵² E. Memiş, a.g.e., s. 93,94

edilen küçük beylikleri içerisinde barındırmaktadır. Bu memleketlerin hepsine birden Arzava memleketleri denildiği gibi, beylerinden her birine Arzava kralı denildiği anlaşılmaktadır. Sonra metinlerin verdiği imkân ölçüsünde bu beyliklerin bulundukları bölgeler en geniş hatlarla tespite çalışıldı.⁵³

⁵³F.Kınal, a.g.e., 21,22

II. BÖLÜM

AŞAĞI ÜLKE

Aşağı Ülke sözünden “**düz ülke**” anlamı çıkmaktadır. Çünkü “**Aşağı Ülke**” (KUR UGU), “**Yukarı Ülke**”nin karşıtıdır. Aşağı Ülke’nin Arzava, Tuvanua Bölgesi ve Konya Ovası-Tuz Gölü arasındaki bölge olduğu yönünde pek çok araştırmacı fikir birliğindedir.⁵⁴

III. Tuthalya dönemine ait bir metin, Aşağı Ülke yönünde bulunan Hitit topraklarına yapılan düşman saldırılarını anlatmaktadır: “**Önceleri Hatti ülkeleri düşman tarafından harap edilmişti. Gaşgalı düşman geldi. Hatti ülkesini harap etti. Nenaşsa şehrini sınır yaptı. Aşağı Ülke istikametinden Arzavalı düşman geldi. O dahi Hatti Ülkesi 'nin yakıp yıktı. Tuvanua ve Uda şehirlerini kendisine sınır yaptı.**”⁵⁵

Bu metin bir özet niteliğindedir. Gerçekte tüm düşmanların aynı anda Hattuşa’ya saldırmadığını biliyoruz. Yine de, belli ki Tuthalya öldüğünde Hititler’in durumu hiç de iç açıcı değildi.⁵⁶

Görüleceği üzere Arzavalı düşman Aşağı Ülke’yi geçici bir süre de olsa ele geçirmiş ve Tuvanua’yı sınır yapmıştır. Burada Tuvanua şehri, Hupışna ve Nenaşsa ile birlikte geçmektedir. Bu üç yer Aşağı Ülke’nin sınırının hemen dışında aranmalıdır. Tuvanua, Aşağı Ülke’nin kuzeydoğu sınırındadır. Dolayısıyla buraya ulaşmak için Aşağı Ülke yolunun izlenmesi gerekecektir.⁵⁷

Şuppiluliuma’nın belgelerinden anlaşılmaktadır ki; Şuppiluliuma’nın babası Hitit tahtındayken, Hititler Aşağı Ülke’nin kontrolünü tekrar ele geçirmişlerdi. Belgelere göre, kral hastalığı sırasında Samuha’da oturmuş; oğlu Şuppiluliuma ise Aşağı Ülke’den Azzi-Hayaşa, Gaşka ve diğer düşman ülkelere karşı yapılan askeri operasyonları yürütmüştü. Yine de, Aşağı Ülke’nin Azzi-Hayaşa sınırındaki topraklardan bazıları, Şuppiluliuma’nın Hukkana ve Hayaşa halkıyla olan antlaşmalarına kadar, Azzi-Hayaşa kontrolünde kaldığı anlaşılmaktadır. Antlaşma gereğince, Hayaşalılar, daha önceden kendisine ait olup, Hayaşa’ya verdiği tüm namraları Şuppiluliuma’ya iade etmeye ve Şuppiluliuma’nın Hatti ülkesine ait olduğunu iddia ettiği sınır toprağını da geri vermeye zorunluydu.

Aşağı Ülke’yi, komşu düşman ülkelerin işgaline karşı korumaya yönelik problemler, Gaşkalar’ın o bölgede aktif oldukları, Murşili’nin hâkimiyetinde de devam etti. Murşili’nin Gaşka’ya karşı yaptığı seferlerden önce, Tipiya’dan gelen Gaşkalı bir adam olan Pihhuniya’nın Aşağı Ülke’yi ele geçirip onu Gaşka topraklarına dâhil ettiğini anlıyoruz. Arkasından Murşili

⁵⁴ G.Karauğuz, a.g.e., s. 41

⁵⁵ O.R.Gurney, a.g.e., s.34

⁵⁶ B. Brandau-H. Schickert, a.g.e., s.142

⁵⁷ G.Karauğuz, a.g.e., s. 41,42

savaşta Pihhuniya'yı yenilgiye uğratıp, ülkesini yakıp yıkar ve onu tutsak alıp Hattuşa'ya getirir. Tahminen Aşağı Ülke'de Hitit egemenliğini yeniden oluşturur. Fakat, restorasyon kısa sürmüştür. 2 yıl sonra (Murşili'nin 9. yılı), Aşağı Ülke, bu sefer Hayaşa birlikleri tarafından yeniden istilaya uğrar. Hayaşa'nın düşmanlarını kovma görevi askeri komutan Nuwanza'ya düşmüştür. O ise, biraz gecikmeden sonra, (Nuwanza'nın kâhinlere danışma konusundaki ısrarından dolayı) işgal güçlerine ve Aşağı Ülke'deki yeniden elde edilmiş Hitit egemenliğine karşı yankı getiren bir yenilgiye neden olmuştur.

Tanımlayabildiğimiz kadarıyla, Aşağı Ülke, Murşili'nin hâkimiyetinin geri kalan döneminde, kral tarafından tayin edilen yerel bir yöneticinin idaresi altında, kesin olarak Hitit topraklarında kalmıştır.⁵⁸

Aşağı Ülke II. Muvattali döneminde Hitit devletinin bir parçasıydı. Nitekim II. Muvattali bölgenin tanrılarını sık sık anma gereği duymuş ve muhtemelen Gaşka saldırılarından korunmak için Hatti'nin tanrılarını Aşağı Ülke'ye taşımıştı: **“Kardeşim Muvattali tanrısının emri üzerine, Aşağı Ülke'ye gidip Hattuşa'yı terk edince, [kardeşim] Hatti'nin (tanrılarını) ve ölü krallarım aldı ve onları [] ülkesine götürdü. Hatti Ülkesi'nin yaya ve arabalı savaşçıların önden gönderdi. Onlar gittiler. Sonra Hatti'nin tanrılarını ve ölü ruhlarını yerlerinden aldı. Onları aşağıya, Tarhuntaşşa Ülkesi'ne götürdü ve Tarhuntaşşa'yı aldı (ve onu devlet merkezi yaptı).”**⁵⁹

Marmara Denizi'ne ve Ege denizine akan nehirler arasında bulunan, Batı Anadolu'daki su bölümü çizgisini oluşturduğu bilinen Mt. Temnos hizası olduğunu düşündüğüm asıl Arzava'nın kuzey sınırı oldukça güvenli olabilir. Herhangi bir kararlı karşıt taraf, bu savunmaları yıkabilmişken, aynı zamanda oradan tekrar çıkmak zorunda da kalmış olabilirdi. Murşili'nin seferlerinden sonra, hiçbir Hitit kralı onun galibiyetiyle rekabet etmeye cesaret edememiştir. Onun gibi diğerlerinin çabaları da, Şeha Nehri ülkesi, Viluşa, Mira, Hapalla, ve Walwara nehri vatanının oluşturduğu koruyucu bir halka olan dış Arzava devletlerini birbirinden ayırmaya odaklanmıştı. Tarhuntaşşa krallığı o halde Arzawa, Valma, Pitassa, Ussa, Hurniya (Kızılcasu havzası), Kizzuvatna, Kuwania ve Akdeniz ile sınır oluşturmaktadır. İlk olarak Labarna, tarafından fethedilen ve I. Hattuşili'ye karşı isyan eden, Aksaray bölgesindeki Parsuhanda eski krallığının merkez vadisindeki Hulaya Nehri Ülkesi'nin ilk ögesi olan yapay arazi kesinlikle budur.

⁵⁸ Trevor, R. Bryce, The Boundaries of Hatti and Hittite Border Policy, Journal of the Tel Aviv University Institute of Archaeology, Vol: 13, 1986, s. 89

⁵⁹ G.Karauğuz, a.g.e., s.43,44.

Garstang ve Gurney Hulaya nehrini Çarşamba Çay'ı ile tanımlamışlardı; Goetze Kızılcasu'yu önermişti; Laroche, Millink ve Singer, Göksu ve Gökçay olarak tanımlamayı tercih etti. Diğerleri farklı isimler almıştır: R.Hurniya (Kızılca Su), R.Walwara (Göksu ya da Gökçay) ve Çarşamba Çayı hala yayınlanmamış (E.Gordon, kişisel bildiri) II. Murşili'nin metnindeki Landa ve Hapalla ile ilişkilendirilen Lalaya nehri olarak ortaya çıkar. Kurunta Anlaşması'ndan açıktır ki; R.Kasuraya ile yeni bir sınır sayesinde, III. Hattuşili ya da IV. Tuthalya Arzava devleti Hapalla'yı yeni bir tampon devlet haline getirmişti. Bu ise, en sonunda IV. Tuthalya'nın düşüşüne ve Tarhuntas'a'nın bölünmesine yol açan bir hatadır. Batı Anadolu'nun güney batı çeyreği tam bir Arzavan ülkesiydi (yani Arzava'nın içi) ve Hapalla krallığı gibi II. Murşili'nin onlarla yaptığı anlaşmalarda bağımsız olarak kalmıştı. Oğulları Muvattali ve III. Hattuşili, onun yaptığı anlaşmaları bozdu. Arzava ülkeleri, Lukka ve Milavanda'ya karşı küçük ama etkili başarılar elde ederek savaşlar başlattılar. Hititologların ve tarihçilerin Hitit Emperyalizmini övmek için yaptıkları güven içeren patırtılar, gerçekte varsayıma dayalıdır. Muvattali, III. Murşili, III. Hattuşili ve Tuthalya'nın annalleri parça halindeki bilgiler dışında (III. Hattuşili) şu ana kadar bulunmamıştır. E.J. Gardon'ın 1963'te verdiği bilgiye göre, yayınlanmamış metinlere dayanarak, Hatti'nin düşüşü II Murşili'nin hâkimiyetinden sonra başlamıştı. II Murşili ise, komşulara karşı yapılan tüm dış savaşların Hatti'nin askeri gücünü aştığını anlayan ve kendini bu savaşlardan en güçlü Arzava devletleri olan Arzava Beyliği ve Hapalla'yla dostluk (kardeşlik anlaşmaları) kurarak kurtaran tek Hitit kralıydı. Muvattali ve Hattuşili, sonra babalarının anlaşmalarını bozmuştu. Bu olayın ortasında, meçhul savaşlarla Mısır'dan hücum tehditi baş gösterdi ve hemen ardından güney Anadolu'daki savaş yeniden başladı. Bu ise, Muvattali'nin ölümüne, III. Hattuşili'nin, Walwara ve Hapalla'yı yendikten sonra, Tarhuntaşşa tampon devletini kurmasına yol açtı.⁶⁰

Bu bilgilerin ışığında Aşağı Ülke, Anadolu'nun güneybatısındaki Arzava ve batıda ayaklanabilecek diğer vasal devletlere karşı bir savunma bölgesi olarak işlev görmüştür. Bu amaçla da askeri bir karargâhın kurulduğu bir bölge olmuştur.

Aşağı Ülke, Halys'ın (Kızılırmak) batıdaki üst kısmı ve doğudaki Euphrates (Fırat) arasında bulunan toprakların çoğunluğunu içine alan, Hatti topraklarının doğudaki bir uzantısıydı. Kuzeyde Gaşka bölgesiyle, kuzeydoğuda Azzi-Hayaşa bölgesiyle sınır⁶¹ oluşturuyordu. Birçok kez, bu iki bölgedeki düşman güçleri tarafından saldırıya uğramıştı. Bilinen ilk istila hareketi, Hitit topraklarına genel hücum esnasında Şuppiluliuma'nın

⁶⁰ J.Mellaart, a.g.m., s. 417

⁶¹ G.F. D. Monte- J. Tischler, Die Orts und Gewässernamen der Hethitische Texte (Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes-RGTC VI), Wiesbaden 1978, s. 293

hâkimiyetinden önce olmuştu. O zaman, ülke, Samuha'da sınırını oluşturan Azzi'deki düşmanlarca yağmalanmıştı. Daha sonraları, Samuha'nın Aşağı Ülke için idari bir merkez görevini yaptığı anlaşılmaktadır⁶²

Aşağı Ülke içerisinde pek çok yerleşme olduğu Hitit çiviyazılı belgelerinden anlaşılmaktadır. Bunlardan biri ve en önemlisi kuşkusuz Hititlerin belli bir süre başkentliğini yapmış olan Tarhuntaşşa'dır.⁶³

Önceleri Dattaşşa olarak, daha sonraları Fırtına Tanrısı'nın ideogramının Luwice tarhunt-okunması gerektiğine dayandırılarak, Tarhuntaşşa olarak okunan bu coğrafi bölgenin, Parha'dan (Perge) Anadolu'nun güney sahilleri ve Kizzuvatna'yı da kontrol ederek, Konya-Kulu'ya kadar uzandığı, ayrıca Tarhuntaşşa'nın idari, Hulaya Nehri ülkesinin ise coğrafi bir adlandırma olduğu anlaşılmıştır.⁶⁴

Öte yandan II. Muvattali'nin, Hitit tanrılarını, Kadeş savaşı sırasında Tarhuntaşşa şehrine taşıdığı ve devlete ait toplantılarla birlikte, dinsel işlerin burada yürütüldüğü önceden beri bilinmektedir.

Ancak son yıllarda Tarhuntaşşa tarihi ile ilgili belgelerin sayısının artması, bu krallık hakkında ilginç sonuçların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunlardan Bronz tabletin, Boğazköy Güney-Burcu yazıtının, Kurunta mühürlerinin ve Konya-Hatıp'ta Kurunta yazıtlı kaya kabartmasının keşfedilmesi, bu krallık ve onun Hattuşa ile olan siyasi ilişkileri konusundaki bilinen fikirlerimizin değişmesine neden olmuştur.⁶⁵

İmparatorluğun son dönemlerine ışık tutan bu belgeler, Hitit devletinin çökmediğini, aksine bazı küçük krallıklar halinde varlığını bir süre daha devam ettirdiğini göstermiştir.

Konya Ovası'nın güneyinde Kızıldağ, Karadağ ve Aksaray'ın doğusunda Burunkaya'da bulunan, kral Hartapuş'a ait olan bazı hiyeroglif yazıtların, Yalburt yazıtlarıyla bağlantıları kurularak MÖ. 1150 yıllarına tarihlendirilmiştir.⁶⁶ Bunun sonucu olarak da Tarhuntaşşa krallığının, daha güneye kayıp varlığını bu bölgede devam ettirdiği yorumu yapılmıştır.

Urhi-Teşhup ve III. Hattuşili arasında yapılan Kurunta antlaşmasından öğrendiğimize göre, Tarhuntaşşa-Hulaya Ülkesine ait şehirler: Hawa dağı, Zarnia, Halapuwanza, Zarata, Santimma, Alana, Ninainta, Harmimas, Walwara, Mata, Sanhata, Surimma, Saranduwa, Daddassi, Waltanna, Usawala, Alluprata ve Huhhura

Pitassa ülkesine ait şehirler: Sanantarwa, Arimatta,

⁶²Trevor, R. Bryce, a.g.m., s. 89

⁶³G.Karauğuz, a.g.e., s. 44.

⁶⁴G.Karauğuz, Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri, Çizgi Kitabevi, Konya 2002, s. 72

⁶⁵G.Karauğuz, a.g.e., s. 73,74

⁶⁶G.Karauğuz, a.g.e., s. 75

Ussa ülkesine ait şehirler: Harazuwa,

Hatti ülkesi: Saliia,⁶⁷

Tarhuntaşsa ülkesi içinde yer alıp da Hatti ülkesine ait olan müstahkem şehirler: Anta şehri ve Anta şehri harabeleri, Lahwiassi, Wastissa, Hadduwassa, Handawa, Daganza, Simmuwa, Sahita, şehirleri, görevli olan Kamama şehri köylüleri, Walistasa şehri, altın saray oğlanları, İnurta, Wattanna, Malhuwaliiata, Kasuriia, Sawiia, Pariiassa, Annauliia, Puhanta, Gurtanassa şehirleri, Aralla şehri nar yetiştiricileri, Araunna şehri adamları, Uppanassa şehri kuş bakıcıları.⁶⁸

KBo XL 360 nolu fal metni çok fazla tahrip olduğundan Tarhuntaşsa hakkında bize fazla bir bilgi vermemektedir. Ancak **“Tarhuntaşsa Ülkesi'nde sinapsi evinin herhangi bir Fırtına Tanrısı günahlarını bağışladı mı?”** ve **“Meşale festivali günlerinde Tarhuntaşsa kralına, kraliçe rüyasında bir dua yöneltti.”** cümleleri dikkat çeker. Bu krallık hakkında bilgi veren Akkadça metinler de mevcuttur. Bunlar Mısır'dan Boğazköy'e gönderilmiş olan Akkadça mektuplardır.⁶⁹

Hititlerden bize ulaşmış olan binlerce çiviyazılı belgede şehir (URU), ülke (KUR), dağ (HUR.SAG), nehir (İD) ve kaynak (PU) adları geçmesine karşın bunlar hakkında maalesef Hitit belgeleri bize detaylı bilgi vermemektedir. Bugün için Hitit coğrafyasının pek çok çözülmemiş problemi vardır. Bunlar içinde bir tanesi de *Tarhuntaşsa-Hulaia Nehri Ülkesi* sorunudur.⁷⁰ Tarhuntaşsa Ülkesi'nin yeri hakkında şimdiye kadar ileri sürülen görüşler şunlardır: E. Forrer ve Göetze bölgeyi Tarhuntaşsa ve Hulaya Nehri olarak iki kısma ayırmaktadır. E. Forrer ayrıca Tarhuntaşsa'nın Develi-Karahisar'ın 6 km güneybatısında, Zencibar kalesi olabileceğini ileri sürmektedir. A. Göetze ise Tarhuntaşsa'yı Batı Kilikya'da Toroslar'ın güneyinde aramaktadır. J. Garstang burasını Suğla civarında; F.Cornelius çeşitli yerlerde ve Mut civarındaki Dalisandos'da; E.Laroche çeşitli yerlerde ve Kilikya Toroslar'ında; J. Garstang-O.R.Gurney Çarşamba Çayı üzerinde; E.von Schuler Konya'nın güneyinde; M.Mellink Gülnar'ın 9 km güneyinde Meydancık Kalesi; A.Ünal Ceyhan Irmağı üzerinde Sirkeli'de aramışlardır.⁷¹

Araştırmacıların çoğu Hulaya Nehri Ülkesi'ni Çarşamba Çayı civarına yerleştirmişlerdi. Bilindiği üzere Çarşamba Çayı'nın en önemli kaynağı Bozkır'dan gelen kısımdır. Ancak bu ana akarsuya Konya-Çumra Ovası'ndan Beyşehir-Suğla-Çarşamba Bölgesi'nin daha verimli sulanabilmesi için yukarıda akarsular bölümünde söz edildiği gibi bir sulama kanalı açılmıştır. Bu şekilde kanal harita üzerinde sanki Çarşamba Çayı'nın bir uzantısı görünümü vermektedir.

⁶⁷ G.Karauğuz, a.g.e., s. 86-88

⁶⁸ G.Karauğuz, a.g.e., s. 96

⁶⁹ G. Karauğuz, MÖ. II. Binde Orta Anadolu'nun Güney Kesimi, s. 47

⁷⁰ G. Karauğuz, a.g.e., s.63

⁷¹ H.Bahar, G.Karauğuz, Ö.Koçak., Eskiçağ Konya Araştırmaları I, İstanbul 1996, s.45,46

Dolayısıyla bu durum lokalizasyon çalışmalarında aldatıcı olmuştur.⁷² Şüphesiz Çarşamba çayı Neolitik ve daha sonraki tarihi dönem insanı için önemli bir akarsu idi. Fakat büyük bir coğrafyayı kapladığı görülen Hulaya Nehri Ülkesi'ne ismini verecek kadar büyük değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bölgenin en büyük akarsuyu Göksu nehridir. Bu yüzden H.Bahar, G. Karauğuz ve Özdemir Koçak Hulaya Nehri Ülkesi'nin Göksu'ya yerleştirilmesi gerektiği kanısındadır.⁷³

IV. Tuthalya ve Kurunta arasında yapılmış olan bronz tablet üzerine kazınan antlaşmada, Tarhuntaşşa-Hulaya Nehri Ülkesi'nin sınırları KBo IV 10'a göre daha genişletilmiş olarak verilmiştir.⁷⁴

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Yukarıdaki metnin ışığında, sınırları içinde pek çok müstahkem şehir bulunduran Hulaya Nehri Ülkesi'nin, bölgenin coğrafi; Tarhuntaşşa'nın idari bir isimlendirme olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bazı araştırmacılar Hulaya Nehri ve Tarhuntaşşa Ülkesi'ni birbirinden ayrı ve bitişik olarak düşünmüşlerdir. H.G. Güterbock, Tarhuntaşşa'nın Hulaia Nehri Ülkesi'nden daha büyük olduğunu ve bölgenin tümünü kapsadığını ifade etmiştir.⁷⁵

Hulaya Nehri Ülkesi'nin sınırı Urhi-Teşhup antlaşmasında Pitassa, Valma ve Valuara'ya şimdi ilaveten Parha, Hauaiia ve Kastariia Nehri'ne kadar uzandığı görülmektedir. Dolayısıyla bölge, Parha (Perge)'dan Anadolu'nun güney sahilleri ve Kizzuvatna'yı da kontrol ederek en azından Damlakuyu/Çorça (Cihanbeyli)-Kulu'ya kadar uzanmakta idi.

Böylesine geniş bir alana dağılmış, Tarhuntaşşa-Hulaya Nehri Ülkesi sınırları içindeki yerleşmeleri şöyle sıralamak mümkündür.⁷⁶

Alana: Alana şehri Hulaya Nehri Memleketi'ne aittir. Fakat su Arlanta Dağı üzerindedir. Bu suyu Hulaya nehri memleketi ile Hatti memleketi ortaklaşa kullanacaktır.⁷⁷ Forrer, J. Garstang-O.R. Gurney, L. Jakop-Rost bu şehrin Kybistra/Ereğli ve Tyana (Ak Göl ve Ereğli) arasında kalan Alan Kasabası olduğu görüşündedirler.

Alluprata: Valma ve Hulaya Nehri Ülkesi arasında bir sınır şehridir. E. Laroche ve J. Garstang-O.R. Gurney şehri, Asur belgelerinde geçen ve Tarsus'un kuzeyinde yer alan Illubru'ya (Çakıtsu) yerleştirmiştir. Ancak bu şehir Hulaya Nehri Ülkesi'nin batısında yer alan Valma Ülkesi'nde bulunduğundan bu araştırmacıların Hulaya Nehri Ülkesi'nin güneyinde yer alan Illubru

⁷² J.Garstang, "The Hulaia River Land and Dadaşšaš, A Curcial Problem in Hittite Geography", JNES, III, London 1944, s.23

⁷³ H.Bahar, G.Karauğuz, Ö.Koçak., a.g.e., s.50

⁷⁴ G. Karauğuz, a.g.e., s.64

⁷⁵ G. Karauğuz, a.g.e., s.66

⁷⁶ G. Karauğuz, a.g.e., s.67

⁷⁷ H.Bahar, G.Karauğuz, Ö.Koçak., a.g.e., s.49

(Çakıtsu) eşitlemesi isabetli görülmemektedir.⁷⁸

Arimatta: Hulaya Ülkesi'nin kuzeybatısında Pitassa şehrine sınır olup, Hulaya'nın buradaki sınır şehirleri Nahanta iken IV. Tuthalya zamanında Arimatta şehri olmuştur.⁷⁹

E. Forrer'in bu şehri Develi yakınlarında aramasına karşılık J. Garstang, Karapınar yakınında yer alan ve bir klasik dönem yerleşmesi olan Ardistama=Arissama ile paralellik kurar.⁸⁰ Oysaki bu şehir Pitassa sınırındadır ve Hulaya Nehri Ülkesi'nin kuzeybatısındadır. Karapınar ise tam aksine Hulaya Nehri Ülkesi'nin doğusunda ve Ussa şehrine sınırdır. Eğer J. Garstang'ın teklifi dikkate alınırsa bu kez Pitassa Bölgesi'ni doğuya yerleştirmek gerekecektir.

Oysaki Ilgın ve çevresinde yapılan incelemeler esnasında, Ilgın'a 12 km uzaklıkta ve şimdi Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmekte olan hiyeroglif bir yazıtın bulunduğu Köylütolu Yayla'da anıtın çıktığı yerin aşağı yukarı 500 m doğusunda düden olduğunu düşünülen bir oluşumun var olduğunu görüldü.

Bilindiği üzere bronz tablette Kurunta'ya, Pitassa Ülkesi'den Arimatta şehri'nin (D GAŞKAL.KUR) sınır olduğu vurgulanmaktadır. Bize göre Arimatta şehri Köylütolu'nun Hititler dönemindeki adı olmalıdır ve buranın hemen ilerisinde de MÖ. II. bin dönemini yansıtan bir yerleşme izine de rastlanması bu görüşümüzü pekiştirmektedir. Antlaşmaya göre Arimatta'nın, Hulaya Nehri Ülkesi ve Tarhuntaşsa'nın batı sınırını oluşturduğu açıktır.

HUR.SAG Arlanta: Bu dağ Aşağı Ülke'de, Hulaya Nehri Ülkesi'nin doğu girişinde bir sınır dağıdır. Bronz tablette bu dağ üzerinde bulunan suyun Hatti ve Hulaya Nehri Ülkesi tarafından ortaklaşa kullanılacağı yönünde bir kayıt bulunmaktadır.⁸¹

Bu dağ için E. Forrer, Tuvanuva/Tyana'nın güneybatısı; J. Garstang-O. R. Gurney, Ereğli'nin kuzeybatısındaki Karacadağ tekliflerinde bulunmuşlardır.

Harazuva: Bu şehir Hulaya Nehri Ülkesi'nin doğusunda Ussa'da sınır şehridir.

Hattaşsa: Eğer bizim yaptığımız Arimatta=Köylütolu eşitliği doğruysa o zaman Hattaşsa şehri de her halde, Hulaya Nehri Memleketi'ne aittir.⁸²

Havaliya: E. Forrer, J. Garstang ve A. Ünal bu şehri Karaman'ın güneyinde aramışlardır.

Huhhura: Hulaya Nehri Ülkesi'nde bir bir sınır şehridir. Şehir E. Forrer tarafından Kilikya geçitlerinde, J. Garstang tarafından Sızma'da, J. Garstang-O.R. Gurney tarafından Konya'nın

⁷⁸ G. Karauğuz, a.g.e., s.67

⁷⁹ H.Bahar, G.Karauğuz, Ö.Koçak., a.g.e., s.52

⁸⁰ J.Garstang, a.g.e., 1944, s.30

⁸¹ G. Karauğuz, a.g.e., s.68

⁸² H.Bahar, G.Karauğuz, Ö.Koçak., a.g.e., s.48

kuzeybatısında aranmıştır.⁸³

Ikuuaniia: Konya'nın MÖ. II. Bindeki ismi olmalıdır.

İstappanna: Urhi-Teşhup antlaşmasında geçmeyen bu şehir, Hulaya Nehri Ülkesi'nin denize sınır olan liman şehirleri arasında sayılmaktadır.

Kaparuua: Hulaya Nehri Ülkesi'nin sınır şehridir.

ID Kastaraya: Bu nehir ismi şimdiye kadar sadece bronz tablette (I 6134°) görülmüştür. Nehir, Tarhuntaşşa Ülkesi'nin batı sınırında olup klasik dönemdeki Kestros Akı Çayı olmalıdır. Bronz tablette bu nehrin, Hatti desteğiyle ele geçirildiği takdirde Tarhuntaşşa Ülkesi'ne ait olacağı belirtilmektedir.

Kunzinasa: Hulaya Nehri Ülkesi'nin doğu sınırı üzerindedir. P. Hulin, haklı olarak bu şehrin Ereğli'nin kuzey yönünde olduğu kanısındadır.⁸⁴

Kursavansa/Kuvarsanta: Hulaya Nehri Ülkesi'nin kuzeydoğu yönünde bir sınır şehri olmalıdır.

HURSAG Kuvaliyatta: Hulaya Nehri Ülkesi'nin doğusunda ve Hulaya ile Ussa Ülkesi arasında sınır dağıdır. H. Gonnet haklı olarak bu dağın Hulaya Nehri Ülkesi içindeki Santimma ve Suttasna sınırına yerleştirilmesi gerektiğini savunur.

Larimma: Hulaya Nehri Ülkesi'nde bir sınır şehridir.

HURSAG Lula: Bu dağı, Hulaya Nehri Ülkesi ve Sinuanta şehirleriyle bağlantılı olarak Tarhuntaşşa girişinde dinsel içerikli bir sınır dağı olmalıdır. E. Forrer ve J. Garstang-O.R. Gurney bu dağı için haklı olarak Sinandı yakınlarındaki Kapaklı Dağı teklifinde bulunmuşlardır.

Mata: Hulaya Nehri Ülkesi'ne deniz kısmından sınır olan bir şehirdir.

Mila: Usauala ve Hulaya Nehri Ülkesi arasında sınırdır.⁸⁵

Nahhanta: Pitassa ve Hulaya Nehri Ülkesi arasında bir sınır şehridir. Bronz tabletten bu şehrin Hulaya Nehri Ülkesi'nin kuzeybatısında olduğu anlaşılmaktadır.

III.Hattuşili döneminde Kurunta'ya ilk defa bu şehir sınır yapılmış ve IV. Tuthalya döneminde sınır Arimatta şehrine kadar çekilmiştir. Dolayısıyla burası tahminimizce IV. Tuthalya'nın Lukka ülkelerine giriştiği askeri seferleri anlatan yazıtların bulunduğu dini bir merkez olan Yalburt'un yakınında bulunan Çobankayası (Şuhut) Höyük olmalıdır.

Nata: Hulaya Nehri Ülkesi'nin batısında; Hauaiia ve Hulaya Nehri Ülkesi arasında sınırdır.

Ninainta: Hulaya Nehri Ülkesi ve Sinuanta arasında bir sınır şehridir. E. Forrer, J. Garstang-

⁸³ J.Garstang, a.g.e., 1944, s.33

⁸⁴ G. Karauğuz, a.g.e., s.72

⁸⁵ G. Karauğuz, a.g.e., s.73

O.R. Gurney ve E.Laroche, şehrin haklı olarak Sinandı yakınlarında aranması gerektiğini belirtmişlerdir

Palmata: Usaula ve Hulaya Nehri ülkesi arasında sınırdır.⁸⁶

Parha: Parha şehrinin klasik dönemdeki Perge ile eşitlenmesi gerektiği H. Otten ve M. Forlanini tarafından önerilmiştir.⁸⁷

Pargauazmassi HURSAG (Yüksek Dağ): Bu dağın Toros Dağları olabileceği ilk defa J. Garstang tarafından ileri sürülmüştü. Biz de bu görüşe katılmaktayız. Çünkü Saliia şehri bu dağa sınırdır. Bilindiği üzere Saliia şehri aşağıda daha ayrıntılı değinileceği gibi Kizzuvatna sınırındadır.⁸⁸

Saliia: Bu şehir, II. Tuthalya döneminde Tarhuntaşşa ve Kizzuvatna arasında bir sınır şehri idi. B. Hrozny, Malatya prensi tarafından İzgin yakınlarında bulunmuş hiyerogrif yazıt üzerinde Saliia adını görmek istemiştir. Ona göre, Sunaşşura antlaşmasında geçen Saliia, İzgin yakınlarında idi. Ancak daha sonra A. Goetze bu öneriyi çürütmüştü.⁸⁹

Şehir, E. Laroche ve J. Garstang tarafından Tekir Dağı'nın güneyindeki Saray olarak idantifiye edilirken; A. Göetze, Kilikya geçitlerinin kuzeyine; F. Cornelius, J. Garstang-O. R. Gurney, Pozantı civarına, A. Ünal, Ulukışla yakınındaki Porsuk Höyük'e yerleştirmişlerdir.⁹⁰

Salusa: Bu şehir Hulaya Nehri Ülkesi'ne deniz yönünde sınır olan şehirler arasında sayılmaktadır. M. Forlanini bu şehri, klasik dönemdeki Sillyon ile eşitlemek istemesine karşın biz Sallune=Selinus=Gazipaşa olduğu kanaatini taşımaktayız.⁹¹

Sanantaura: Pitassa ve Hulaya Nehri Ülkesi arasında sınır şehridir.

Sanhata: Hatti ve Hulaya Nehri Ülkesi arasında deniz yönünden bir sınır şehridir.⁹²

Santimma: Hulaya Nehri Ülkesi'nin doğusunda ve Ussa'da sınır şehridir. Bronz tablette, III. Hattuşili döneminde yine bu şehrin civarlarında olması muhtemel Suttasna şehrinin sınır olduğu fakat daha sonra IV. Tuthalya döneminde sınırın Santimma olarak belirlendiği anlaşılmaktadır.

Saranduva: Ualuara ve Hulaya Nehri Ülkesi arasında denize sınır olan bir şehir olup J. Mellaart tarafından Alanya ile eşitlenmiştir.

HURSAG Sarlaimi: Hupışna ve Zaruisa yakınlarında bir dağdır. Hitit metinlerinden de anlaşılacağı üzere burası Hupışna'da (Ereğli) kutsal bir dağdır. Bronz tablette bu dağ üzerinde

⁸⁶ G. Karauğuz, a.g.e., s.74

⁸⁷ G. Karauğuz, a.g.e., s.75

⁸⁸ J.Garstang, a.g.e., 1944, s.37

⁸⁹ G. Karauğuz, a.g.e., s.75

⁹⁰ G. Karauğuz, a.g.e., s.76

⁹¹ H.Bahar, G.Karauğuz, Ö.Koçak., a.g.e., s.51

⁹² G. Karauğuz, a.g.e., s.76

hinaruua olarak adlandırılan bir pınar havuzu bulunmaktadır. Bu dağ ismi karşımıza bir tanrı adı olarak da (DSarlaimmi) çıkmaktadır.⁹³

Bu dağı, E. Laroche, Balkar Dağları; J. Garstang-O. R. Gurney, İvriz Dağı, F. J. Carmody Aksaray'ın güneydoğusundaki klasik dönem Salambriai'si ile eşitlemişlerdir.

Sarmana: Sarmana şehri büyük olasılıkla Tuz Gölü yakınındaki Damlakuyu/Çorça Höyük (Cihanbeyli) olmalıdır. Ayrıca Sarmana şehri ile birlikte anılan Pataruanta ve Mahrinna şehirleri de tuz ile ilgili olup Sarmana yakınlarında aranmalıdır. Böylece Hulaya Nehri Ülkesi'nin de kuzey sınırı Tuz Gölü'ne kadar ulaşmış olmalıdır.

Sarnanta: Hulaya Nehri Ülkesi'nin batısındadır.

Sinnuanta: III. Hattuşili döneminde Hulaya Nehri Ülkesi'nde bir sınır şehridir. Şehrin Zunahara ve Adaniia yakınlarında olduğunu III. Arnuvanda'nın annallerinden öğrenmekteyiz.⁹⁴

Sura: Ussa ve Hulaya Nehri ülkesi arasında sınırdır.

Surinna: Hulaya Nehri Ülkesi'nin denize sınırı olan şehirlerinden biridir.

Suttasna: Hulaya Nehri Ülkesi ve Ussa arasında sınır şehridir.

HURSAG MES damnassaru: Sinuanta ve Hulaya Nehri Ülkesi arasında sınırdır.

Tarapa: Hulaya Nehri Ülkesi'nin batı sınırında ve Hauaiia ile Hulaya Nehri Ülkesi'nde bir sınır şehridir.

T/Dasa: Hulaya Nehri Ülkesi'ne deniz kesiminden sınır olan bu şehir, Hurri bölgesinde bir dağ olan HURSAG Akuliri çevresinde aranmalıdır.⁹⁵

Tatta: Hulaya Nehri Ülkesi'ne deniz kesiminden sınırdır.

Tupisa: Hauaiia ile Hulaya Nehri Ülkesi arasında sınır şehridir.

Uppassana: Zarnusa ve Hulaia Nehri Ülkesi arasında sınır şehridir.

Usauala: Hulaya Nehri Ülkesi ve Valma arasında sınırdır.

Uala: Valma ve Hulaya Nehri Ülkesi arasında sınırdır.

Ualippa: Valma ve Hulaya Nehri Ülkesi arasında sınırdır.

Ualtanna: Hulaya Nehri Ülkesi ve Valma arasında sınırdır.⁹⁶

⁹³ G. Karauğuz, a.g.e., s.77

⁹⁴ G. Karauğuz, a.g.e., s.78

⁹⁵ G. Karauğuz, a.g.e., s.79

⁹⁶ G. Karauğuz, a.g.e., s.80

Ualuaara: Hulaya Nehri Ülkesi'nin deniz yönündeki sınır şehridir. M. Forlanini'nin Ualuaara'yı, Eflatunpınar ile eşitlemesinin tersine biz Göksu'nun aşağı kolu olan Alara Çayı ve civarında aranmasının daha isabetli olacağını düşünmekteyiz.⁹⁷

Uanzataruua: Hulaya Nehri Ülkesi'nin doğusunda ve Ussa'da sınır şehridir.

Zarata: Hulaya Nehri Ülkesi'nin doğusunda ve Ussa'da sınır şehridir.

Zarniia: Hulaya Nehri Ülkesi'nin doğusunda ve Pitassa arasında sınır şehridir.

Zarnusa: Hulaya Nehri Ülkesi'nde bir sınır şehridir.

Zaruisa: Sarlaimi Dağı yakınlarında aranmalıdır.⁹⁸

Tarhuntaşsa-Hulaya Nehri Ülkesi'ndeki yerleşim birimlerinin en önemlilerini ele aldıktan sonra şimdi de sırasıyla bu ülkenin komşularını ele alalım:

1. PİTASSA ÜLKESİ

Pitassa'yı (Pisidya) J.Garstang - O.R. Gurney, Sultan Dağları ve Boz Dağ arasına yerleştirirken; A.Göetze, Konya'nın kuzeyine; J. Mellaart, Kadınhanı-Ilgın arasına; J. D. Hawkins, Ilgın Bölgesi'ne; F. J. Carmody, Pitnissos'a; S. Kosak, T.R. Bryce ve F. Cornelius, Pisidya ile eşitlemişlerdir.

Pitassa Ülkesi'nin görüldüğü son metin Urhi-Teşhup ve Kurunta antlaşmalarıdır. Bu antlaşma metinlerinde Pitassa, Ussa Ülkesi'nin batısında, Hulaya Nehri Ülkesi'nin kuzeybatı sınırında bulunmakta ve I.Şuppiluliuma'nın annallerinde de Mira ve Arzava'ya komşu olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁹

2. SALLAPA

Hulaya Nehri Ülkesi'ne komşu olan diğer bir şehir de Sallapa'dır. (Pessinus = Sivrihisar) Sallapa'nın eşitleme tartışmaları henüz bir sonuca bağlanamamıştır.¹⁰⁰ Garstang ve Gurney' göre Sallapa, ya Sivrihisar'da veya yakınında olabilirdi.¹⁰¹ Onun bu önerisi için destekleyici bir belgesi olmamasına rağmen, Pessinus Bölgesi'nin bir yol kavşağı üzerinde olmasını lokalizasyon için uygun görür. J.G. Macqueen bu bölgenin Tuz Gölü'nün kuzeybatısında herhangi bir yere lokalize edilmesi üzerinde durur. Fakat o, böyle bir lokalizasyon için destekleyici herhangi bir delil göstermez. J. Mellaart, Tuz Gölü'nün kuzeyindeki Yaraşlı veya doğusunda bir merkez

⁹⁷ H.Bahar, G.Karauğuz, Ö.Koçak., a.g.e., s.52

⁹⁸ G. Karauğuz, a.g.e., s.81

⁹⁹ G.Karauğuz, a.g.e., s.82,85

¹⁰⁰ G.Karauğuz, a.g.e., s.85

¹⁰¹ J.Mellaart, a.g.e., s. 416

olması gerektiğini belirtir. S. Heinhold-Krahmer, Kültepe'nin güneyinde, Kızılırmak'ın kuzeybatı yönünde olması gerektiğini vurgular ve A. Goetze de Sallapa'yı Nevşehir'in güneyinde arar.¹⁰²

Bu şehrin adına ilk defa Telepinuş metninde rastlanmaktadır. Sallapa'nın Hatti ile Arzava arasında mecburi bir uğrak yeri olduğu anlaşıyor. Arzava'ya giderken veya oradan gelirken Aşağı memlekette geçildiğine göre, Sallapa Aşağı memlekette bulunuyordu. Nitekim Forrer ve Goetze bu şehrin Erciyes civarında olabileceği fikrinde birleşiyorlar. Arzava memleketlerinden sayılan Mira beyi Maşhuiluvaş isyan ettiği zaman, Murşili Sallapa'dan mektup yazıyor ve onu oraya çağırıyor. Tavagalavaş mektubunu gönderen Hitit kralı da Arzava şehirlerinden Milavanda'ya gitmeden önce, Sallapa'da bulunuyor.¹⁰³

II. Murşili Arzava'ya, karşı giriştiği sefer sırasında Hattuşa, Sallapa, Aura, Valma, Astarpa Nehri, Arzava Ülkesi, Apaşa yol güzergahını izlemiştir. Lukka ve Milavanda'ya yaptığı sefer sırasında da, Hattuşaş, Sallapa, Milavanda rotasını izlemiştir. Buradan anlaşılacağı üzere seferler aynı istikametten başlayıp, Sallapa'dan geçmekte ve buradan yollar ayrılmaktadır.

Sallapa, Hitit kralları tarafından hep batıya açılan bir kapı ve batıya uzanan yolların kavşak noktası olarak görülmüştür. Çünkü Arzava, Mira, Milavanda ve muhtemelen Lukka'ya giden yollar Sallapa'dan geçmekte idi. Eğer Tavagalavaş mektubunun MÖ. XIII. yy.'ın geç dönemine tarihlendirilmesi doğru ise, bu durumda Sallapa imparatorluğun çöküşüne kadar batıya açılan bir karargâh şehri olmuştur.¹⁰⁴

Murşili annallerinde Arzava memleketi coğrafyası hakkında da bilgi vermektedir. Annallerinde Arzava coğrafyası hakkında şu üç noktayı belirtmektedir.

- 1- Arzava sahil bir memlekettir.
- 2- Arzava'nın idare merkezi Apasa'dır.
- 3- Arzava gitmek için önce Astarpa nehri yakınındaki Valma'ya gelmek lazımdır.¹⁰⁵

3. VALMA

Hulaya Nehri Ülkesi ile sınır olan Valma, (Elmalı-Antalya) Kapadokya metinlerinde Uabartum olarak bilinen Ulama şehri ile çok benzerlik göstermektedir. Bu şehir Hitit ve Arzava arasında daima kavga sebebi olmuş ve bu yüzden çok fazla el değiştirmiştir.

Valma, Akşehir Gölü civarı (J. Garstang); Konya'nın kuzeybatısındaki Holmoi (J. Garstang - O. R. Gurney), Emirdağ ile Sultan Dağları arasında kuzey ve batıya uzanan alan (J. Mellaart) ve Kalykadnos/Göksu'nun denize döküldüğü Silifke Bölgesi (F. Cornelius) ile

¹⁰² G.Karauğuz, a.g.e., s.85

¹⁰³ F. Kinal, a.g.e., s.12

¹⁰⁴ G.Karauğuz, a.g.e., s.85-89

¹⁰⁵ F.Kinal, a.g.e.,s. 12-14

eşitlenmiştir. Ancak Bronz tablette) ve Urhi-Teşhup antlaşmasında Hulaya Nehri Ülkesi ile ilgili olarak geçen Valma, Hulaya Nehri Ülkesi'nin batı yönüne yerleştirilmelidir.¹⁰⁶

H.Otten'in Tarhuntaşşa Kurunta'yı derhal yayınlaması bir diğer önemli adıma işaret eder. Biraz daha önce yapılan benzer Urhi-Teşhup antlaşmasından farklı olarak, bu yayın, metinde isimlendirilmiş. Fakat açıkça asıl Arzava olan güçlü bir düşmana karşı güney-merkezi Anadolu'yu savunmak için oluşturulmuş bu Hitit tampon devletinin sınırlarını belirgin bir biçimde tanımlamaktadır. Sınırdaki 56 ülke içinde 35 yerle tüm sınırların korunduğu tek antlaşmadır. Anlamı olarak, Zalara, Sallapa, Aura, Parduwata, Waliwanda veya Harziuna bunların arasında değildir. Bu yüzden yukarıda önerildiği gibi bunlar daha kuzeye yerleştirilmelidir. Hitit toprağı olarak gösterilmeyen Valma da Tarhuntaşşa'nın ötesinde bulunmaktadır. Açıkça, Apaşa'ya ya da Milavanda'ya ve Lukka ülkesine giden yollar Tarhuntaşşa'dan geçmiyordu. Bunun nedeni, sınırlar fiziki bir haritaya aktarıldığında oldukça açıktır. Metinde, saat yönünde tarif edilen bir sınırın etrafını çeviren Valma ülkesi, başladığı yerde Pitassa ile yan yana bulunmaktadır. Kadınhan-İlgın bölgesindeki Pitassa'yla beraber Valma, Emirdağ ve Sultandağı'nın arasındaki alanda kuzey ve batı yönünde yer almaktadır. Çay'dan Dinar'daki Menderes nehrinin pınar başına doğru doğal bir güzergâh uzanmaktadır. Kastraya Nehri üzerindeki (cl. Kestros) Tarhuntaşşa'nın batı sınırı tanımlanırsa, onun, asıl Arzava'nın doğudaki sınırı olduğunu her zaman varsaydığım doğal bir sınıra dayandığı açıktır.¹⁰⁷

Sonuç olarak Valma toprakları. Hulaya nehri topraklarının sınırları boyunca ve Konya'nın batı ve kuzey taraflarında dağların aralarında bir yerlerde uzanır. Hatta orada, Murşili ile Arzava ordusu arasındaki savaşa sahne olmuştu. Savaş, Akşehir Gölü'nün güney batısında olmuş olmalıydı. Tarihi zeminde destekleyebiliriz ki şehir Ipsus'tan uzak değildi Savaştan sonra, Murşili'nin Arinnanda'nın dağlık bölgelerini fethettikten sonra Astarpa nehrine geri döndüğü ve oraya daha da sağlamlaştırılmış bir kamp kurduğu söylendi. Holmi kasabası da Valma isminin yaşamasını istiyordu.¹⁰⁸

4. USSA

Hulaya Nehri Ülkesi'nin doğusunda bir sınır şehridir. Bu şehrin içinde bulunan sınır şehirleri ise Kursauansa ve Harazuua'dır. Burasını E. Forrer, Niğde'nin kuzeyindeki Hasaköy; J. Garstang, Obruk yakınındaki Pyrgos; J. Garstang-O. R. Gurney , Aksaray ve Bozdağ arasında aramışlardır.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Güngör Karauğuz, a.g.e., s.89-90

¹⁰⁷ J.Mellaart, a.g.e., s. 416

¹⁰⁸ J.Garstang-O.R.Gurney., a.g.e., s. 85,87

¹⁰⁹ G.Karauğuz, a.g.e., s.90

III. BÖLÜM

YUKARI ÜLKE

Yukarı Kızılırmak'tan Fırat'a kadar uzanan sınır hattının hemen gerisinde Yukarı ülke olarak bilinen, idari ve dinsel merkezi Samuha'da bulunan tampon bölge yer alıyordu. Bu bölge kimi araştırmacılara göre Kızılırmak (Halys), kimine göre de Fırat (Euphrates) üzerindeydi. Bugünkü Divriği ya da ona yakın bir yer de olabilir. Stratejik açıdan Yukarı ülke hayli önemliydi. Çünkü onun düşmesi Sivas'tan Malatya ovasına giden yolu düşman saldırısına açık hale getirirdi. Oysa bu yol Hititler için Kuzey Suriye'ye giden önemli bir rotaydı. I. Murşili döneminden Şuppiluliuma dönemine kadar o bölgeyle tek iletişim yolunu sağlıyordu.¹¹⁰

Yukarı ülke sınırları içerisinde yer alıp da, Hitit tarihinde de önemli bir yere sahip olan şehirler:

1- SAMUHA

Samuha, MÖ. II Binyılda Hurri tanrıçası Hepat'a adanan tapınağın bulunduğu şehir ve Yukarı ülkenin siyasi merkezlerinden biridir. Bu yer adı Kültepe metinlerinde de geçer. Hititler, Hurri panteonundan Hepat ile birlikte onun eşi ve fırtına tanrısı Teşup'u da almışlardır.

Samuha, bir kült merkezi (dini merkez) olması yanında, Hitit tarihinde önemli olaylara da sahne olan bir yerdir. Ancak Samuha'nın nerede olduğu henüz kesin olarak bilinmemektedir. Boğazköy metinlerinde, yerinin tespiti hususunda ipucu verebilecek malzeme şunlardan ibarettir :

1 - Samuha, Hitit devletinin Yukarı Ülkesindedir.

2 – Samuha, bir nehir kıyısında olup oraya *Pittiark'tan* gemilerle (kayık veya sallarla) erzak sevk edilmektedir (Bu tabletler, çok eksik oldukları için çeşitli yorumlar yapılmıştır). Bunlara ilaveten Samuha'nın Hititlerin ilk başkenti Kuşşar'dan fazla uzakta olmadığı da bilinmektedir.

Boğazköy metinlerine göre (KVB. XXXI. 79 vb.) Pittiyarik (Pertek?), Arziya ve Samuha şehirleri birbirleriyle nehir yolundan irtibatlıdır. Samuha'ya su yolundan gemilerle (kayıklarla) erzak taşınmaktadır. Sözü geçen nehir ancak Kızılırmak veya Fırat olabilir.

Cornelius, Garstang-Gurney, Danmaniville, Göetze; Samuha'yı yukarı Kızılırmak bölgesinde aramışlardır.

Alp, Güterbock, Oransay, Koşay ise, Samuha'yı Fırat boyunda aramışlardır.

Alp'a göre Samuha, İşuva ülkesinin kuzeyinde Pertek ile Murat suyunun batı Fırat'a karıştığı yerde olmalıdır. 1952'de bu çevrede yaptığı gezide Murat suyunun gemi (kayık-sal) ile erzak nakline elverişli olduğunu bizzat görmüştür.¹¹¹

¹¹⁰ J.G. Macqueen, Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, s.59

¹¹¹ Hamit Z. Koşay, "Hitit Tapınağı Samuha Nerededir?" Belleten, 144, s. 463-465

2- ARİNNA

Güneş Tanrıçası'nın yurdu Arinna, eskiden beri Hititler'in en önemli kült merkezlerinden biri olmuştur. Hattuşa'ya bir günlük mesafede olan bu yer, bir olasılığa göre antik kent Tavium'un güneybatısında idi. Arinna'da (asıl adı Wuruşema olan) bu Güneş Tanrıçası'nın yanı sıra, eski adıyla fırtına tanrısı Taru, kızları Mezulla ve Hulla ile torunları Zintuhi'ye de tapılıyordu. Ancak, bu tanrıların hangi konularla ilgili olduğu kaynaklarda belirtilmemiştir.¹¹²

AN.T AH.SUM bitkisi bayramının 3. gününde koyun tulumunun Arinna'dan (Hattuşa'ya) gitmesi ve Halentu(ua) da büyük toplantı yapılması, bayramın 10. gününde kralın Arinna'dan Hattuşa'ya gelmesi ve büyük toplantı yapmasından, iki şehir arasındaki uzaklığın bir günden daha kısa, yarım günlük mesafede olması gereği ortaya çıkmaktadır.

Arinna kentinin ideografik yazılışında bilindiği gibi **“pınar, kaynak”** anlamına gelen **“PU”** sumerogramı kullanılmaktadır. O halde Arinna Boğazköy'ün yakın çevresinde kaynağı, suyu olan bir yerde aranmalıdır.

Murşili'nin İcraatının 25. yılında Arinna'nın adı geçmektedir. Çok kırık iki paralel parçadan yararlanılarak ortaya çıkarılan metin Murşili'nin orduyu geceleri naklettiğini, gündüzleri sakladığını anlatıyor. Metnin bizi ilgilendiren 4. satırında GAŞKAL SA URU A -ri-in-na se-e[r pa-a-un olarak tamamlanabilir. Tanımlamamız doğru ise, cümleyi **“Arinna kenti yolu üzerinden gittim”** şeklinde çevirebiliriz. Bu yol Arinna'yı kuzeye bağlayan yol olmalıdır. Metnin devamında yol güzergâhında olan ve Hattuşa'nın kuzeyinde olması gereken şehirlerden ve Gaşka'dan söz ediliyor.

Hattuşa'nın yakın çevresinde aranması gereken Arinna dışında diğer bir Arinna'nın varlığı ilk defa 1932 yılında E. Forrer tarafından ortaya atıldı. Forrer Likya şehirlerinden Xanthos'un Likçe adının Arinna olduğunu, bu isme adı geçen bölgede bulunan bazı paralarda rastlandığını öne sürdü. Garstang-Gurney de bunu böylece kitaplarına almışlardır. 1958'de F. Cornelius ve daha sonra 1973'de Geschichte der Hetmter batıdaki Arinna'nın bugünkü Pamukkale olduğunu söylemişlerdi. 1974'de T.R. Bryce, ılımlı bir şekilde Arinna'nın Lukka bölgesinde olması gerektiğini belirtiyordu. 1976'da M. Forlanini, her iki Arinna'nın aynı kent olduğu görüşünü savunuyordu. KUB XXIII öy. II'de güney ve güney-batı Anadolu'da olması gereken ülkeler listesinde sırasıyla şu ülkeler yer alıyor: Limiia nehri, Arzava ülkesi, Apkuisa ülkesi, Şeha nehri ülkesi, Hapalla ülkesi, Arinna ülkesi, Ualarima ülkesi, Hatarsa ülkesi. KUB XX 43+Bo 68/24'den Arinna ülkesinin şehirlerini öğreniyoruz: Zitakapisa, Tamisruna, Duhisuna. Aynı metnin 34. satırında **“Arinna kalesi”** geçmektedir.

¹¹² B. Brandau-H. Schickert, a.g.e., s. 63

Bütün bunlardan batıda bir Arinna'nın varlığı kanıtlanıyor. Ancak bunun dışında Tischler-del Monte'nin sözünü ettiği diğer Arinna'ların varlığını kabul etmek için nedenler henüz yetersiz görülmektedir.

Boğazköy'e yaklaşık 25 km uzaklıkta, Hatti kültürünü en zengin biçimde sergileyen, her tarafından fışkıran sularıya, anıtsal sfenksleri ve ortostatlarıyla, **5000 m'lik** muhteşem tapınağıyla Hitit çağını görkemli biçimde temsil eden Alacahöyük bulunmaktadır. Tüm bu nitelikler çiviyazılı belgelere dayanarak Hititler'in ve ondan öncekilerin kutsal kenti Arinna'ya tamamen uymaktadır. Gereğinde güneş kursları ile temsil edilen Arinna'nın güneş tanrıçası'nın kentini başka bir yerde aramak için ne bir alternatif veri ne de bir ipucu bulunmaktadır. Bu yüzden Sedat Erkut, Alacahöyük=Arinna eşitliğine inanmaktadır.¹¹³

Şimdi de Yukarı memleket içinde yer alan ülkeleri ele alalım:

a. AZZİ-HAYAŞİ ÜLKESİ

Genellikle Doğu Anadolu'ya lokalize edilen,¹¹⁴ ve Tanrı Nergal, Huwasi taşı, Hayaşa şehri harabesi, Laha dağı ile birlikte anılan Azzi-Hayaşa, çivi yazılı metinlerde hem şehir (URU Hayaşa) ve hem de ülke (KUR URU Hayaşa) olarak geçmektedir.¹¹⁵

Sivas'ın Zara ilçesinin doğusundaki tepelerde bir yerde, Gaşka toprakları bitip Azzi-Hayaşa memleketi başlıyordu. Bu ülke, kuzeydoğu Anadolu'nun zengin maden yataklarını denetliyor olmalıydı. Her ne kadar Şuppiluliuma diplomasi yoluyla, Muşili de güç kullanarak bu kaynaklara ulaşmaya çalışmışsa da Hititler'in bölgede kalıcı bir mevki kazandığına dair çok az belirti vardır. Yalnızca Yukarı Kızılırmak'tan Fırat'a kadar bir sınır hattı oluşturmayı başaramışlardı.¹¹⁶ Başka bir ifadeyle takriben, Yeşilirmak havzasına yerleştirilebilir.¹¹⁷ Zira bir metinde İşşuvalı düşmanın Tegarama=Gürün şehrini tahrip ettiği söylenir. Bu şehrin Asur metinlerindeki Tilgarimmu ile aynı olduğu ve bugünkü Tahmasu batısındaki Gürün'ün yerinde bulunduğu anlaşılmıştır.

Azzi memleketi de, aynı bölgeye, yani Kuzeydoğu Anadolu'ya konulmaktadır. Çünkü III. Hattuşili zamanına ait bir metinde (KBo VI, 28 Öy II) Azzi'den İşşuva ile aynı paragraf içinde bahsedilmektedir. Sonra da, Azzili düşman Yukarı memleketteki şehirleri imha etti denilmektedir.¹¹⁸

¹¹³ Sedat Erkut, "Hitit Çağının önemli kült kenti Arinna'nın Yeri", Hittite and other Anatolian And Near Eastern Studies In Honour Of Sedat Alp, TTK Yay., Ankara 1992, s.162

¹¹⁴ C.Karasu, "Hitit Metinlerine Göre Büyük Deniz", III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (16-22 Eylül 1996 Çorum), Ankara 1998, s.358

¹¹⁵ G.Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s.149

¹¹⁶ J.G. Macqueen, a.g.e., s. 59

¹¹⁷ E.Memiş, a.g.e., s.99

¹¹⁸ F.Kinal, a.g.e., s. 7

b. İŞŞUVA ÜLKESİ

İşşuva ülkesi, Hitit anavatanının en doğudaki devletleri ve Hurri-Mitanni krallığının arasında kurulu olabilir. Daha kesin olarak, Klengel'e göre, Elazığ yöresini çevirmekteydi. Kuzeyde Arsania nehri ile (Murad su), doğuda ve güneydoğuda Euphrates ile sınırlandırılmıştı. O halde, hem Hatti hem de Mitanni'yle önemli stratejik ilişkiler içinde bulunabilecek konuma sahip olduğu açıktı.¹¹⁹

İşşuva ülkesi, kesinlikle Hitit İmparatorluğu'na bağlı olarak bilinen bir şehirdir. Nadiren bulunan, Hitit ve Asur kaynaklarında İşşuva'nın yeri topografik işaretlerle oldukça kesin saptanmaktadır. Bu gösteriyor ki, İşşuva Fırat nehrinin doğusunda Malatya'nın tersine, Fırat nehrinin bir kolu olan Murat Suyu'nun güneyi boyunca uzanmaktadır.

İşşuva, böylelikle kısmen ana bir kol olan Murat suyunun birleşmesiyle kuşatılmıştır. Güneydoğuya doğru İşşuva, Murat ve Fırat havzalarının Dicle'nin kaynağı olan Hazar gölünden sıradağlarla ayrılmasıyla sınırlandırılabilir.

Murat'ın güneyinden açılan düşük rakımlı ve verimli bir ova olan Altınova, İşşuva ülkesinin, Fırat ve Murat'ın birleştiği yerin güneyinde yer alır. Ülkenin yerleşime ve tarım yapmaya en elverişli bölgesidir.

Bahsettiğimiz bu alan günümüzde 1975'te yapımı tamamlanan Keban Barajı'nın suları altında kalmıştır.

Fakat sular altında kalmadan önceki duyarlı arkeolojik kurtarma çalışmaları, bu yerleşim yeri hakkında önemli bilgiler vermişti.

Geç Bronz çağı dönemlerinin siyasi merkezlerine liderlik etmesi ile dikkat çeken Altınova'da bulunan Korucutepe, Norşuntepe ve Tepecik İşşuva ülkesinin önemli şehirleridir.

Bölgenin modern şehri Elazığ'dır. Hitit kaynaklarında belirtilen İşşuva geçidi de, şüphesiz Malatya-Elazığ yoluyla işaretlenmiş tarihi bir yoldur. Karakaya barajının inşa edilmesiyle bu önemli geçit de yok olmuştur. Demir çağında Fırat nehri köprüsü olarak iddia edilmektedir.¹²⁰

İlk Hitit-İşşuva ilişkisinin meydana geldiği II. Tuthalya'nın annallerinde¹²¹, Yeni Krallığın başlarında muhtemelen Mitanni'nin desteğiyle Hitit egemenliğine karşı gelen İşşuva'ya karşı Tuthalya tarafından yapılan seferi yazmıştır.

¹¹⁹ Trevor, R. Bryce, a.g.m., s. 93

¹²⁰ John David Hawkins, "The Land of İşşuva: The Hieroglyphic Evidence", III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri(16-22 Eylül 1996 Çorum), Ankara 1998, s. 281.

¹²¹ Bkz: CTH 142; Garstang ve Gurney 1959: 121- 123'e

Bu durumda Hitit kralı ülkenin kontrolünü yeniden ele almış olmasına rağmen, Şuppiluliuma'nın büyükbabası II. Hattuşili döneminde, Şuppiluliuma'nın Kizzuvatna kralı Sunuassura ile yaptığı anlaşmada belirtildiği gibi Hurriler'e tekrar geçmişti. Ayrıca Şuppiluliuma'nın Mitanni kralı Mattiwaza ile yaptığı anlaşmadan öğreniyoruz ki,¹²² Şuppiluliuma'nın babasının zamanında Hatti'den insanlar İşşuva'ya'ya gitmiştir. İşşuva'da **“düşmanın arasında ikamet etmiştir.”** Ayrıca, İşşuvalılar, Şuppiluliuma'nın döneminden önce Hatti'ye yapılan genel bir saldırıya katılmıştır. Tegarama ülkesini yerle bir etmişlerdir.¹²³

Hititler bu yüzden İşşuva ile 3 çeşit sorun yaşamıştır:

- (a) Ülke kendi tarafında şiddet dolu, Hatti karşıtı bir güç olarak davranabilirdi.
- (b) Hitit devletlerini terk eden nüfus için bir sığınak yeri sağlamıştır.
- (c) Hurrilerle müttefik olarak, Hitit topraklarına ulaşabilmesi için Mitanni'ye bir yol sağlarken, Hitit Devleti'ne karşı yine Mitanni adına bir tampon oluşturuldu.

Belki de Şuppiluliuma, özellikle 3. nedenden dolayı, Suriye'deki güneydoğuya olan seferlerinden önce İşşuva'yı ele geçirmek istemiştir. Mitanni'ye karşı anavatanında yokluğundan faydalanıp Hitit ülkesi için bir tampon sağlamak konusunda endişeliydi. Onun İşşuva'ya karşı seferi, Hititler'in ülke üzerinde yeniden kontrolü ele geçirmesini ve Hitit bağıllığından ayrılan ve orada sığınak arayan vatandaşlarını geri almasını sağlamıştı. Şuppiluliuma'nın, seferinden sonra İşşuvalılar, kendilerinin de aralarında bulunduğu sürgünleri (Namralar) Hattuşa'ya götürmemesi dikkate değerdir. İşşuva'nın'nın Hitit egemenliğine karşı geçmiş kayıtlardaki isyanı, açıkça Mitanniler'e bağıllıklarını göstermekteydi. Bu bakış açısıyla, Şuppiluliuma'nın, İşşuva'nın Hitit topraklarına bağlı kalması konusunda daha fazla önlem almaması da ilginç gözükmektedir. Şuppiluliuma, Hitit üzerine yapılan Hurri saldırılarına karşı tampon bir bölgenin o yönden koruduğunu düşünerek aldığı önlemlerin İşşuva'yı güvenliği altına almakta yeterli olduğundan açıkça emindi.

Anlayabildiğimiz kadarıyla, İşşuva, Mitanni krallığının yıkılışından önceki yıllarda Hitit toprakları için ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı.¹²⁴

¹²² Bkz: CTH 51; Weidner 1923:2- 37

¹²³ Bkz: CTH 88, OBV.12; Goetze 1940: 22

¹²⁴ Trevor, R. Bryce, a.g.m., s. 94

IV. BÖLÜM

HATTİ ÜLKESİ

Bilindiği gibi, MÖ. 2000 yılları öncesinde Anadolu’da otoktan halk olarak sadece Hattiler vardır. MÖ. 2. Binyıldan itibaren de bu halka Hitit, Pala, Luvi gibi Hint-Avrupa dili konuşan halklar katılmıştır. Bunlardan Hititler, MÖ. 1700’lü yılların başlarında Orta Anadolu’da siyasi bir birlik kurarak kısmen Anadolu’ya hakim olmuşlardır. Daha sonra kısmen, Hattiler’in ortadan kaybolduğu ve Anadolu’nun Hurriler dışında, dışarıdan gelen Hint-Avrupa kökenli halklar tarafından işgal edildiği kabul edilmiştir.

Son zamanlarda, Doğulu ve Batılı bilim adamlarının bağımsız ve birbirlerinden habersiz olarak geliştirdikleri araştırmaların sonucunda Hint-Avrupalıların dışarıdan gelmedikleri, fakat başlangıcından beri, yani hiç olmazsa Neolitik devirden beri Anadolu’da oldukları ve tarımın geliştirilmesi ve yayılması nedeniyle Boğazlar üzerinden Avrupa’ya kadar tedricen ulaştıkları ileri sürülmüştür.¹²⁵

Son Tunç Devri boyunca, Anadolu, Hitit Krallığı egemenliğindeydi. Bu krallığın başkenti olan Hattuşa, Hititler zamanında Maraşantiye=Kızılırmak nehriyle çevrilmiş bölgenin odak noktasıydı. Bu bölge haritalarda Hatti ülkesi olarak gösterilmişti. Bu bölge, Hitit etkisinin derebeylikler aracılığıyla dolaylı olarak etkili olduğu Anadolu’nun diğer yerlerinden ayırt etmek için, genellikle Hitit anavatanı olarak algılanmaktaydı.

Fakat Hitit anavatanı, temelde Halys havzası içinde uzanan bölge olarak düşünülüyordu. Hitit Kralı’nın aslında doğrudan otoritesini kullandığı alan, belirgin bir biçimde bir hükümdarın devrinden, bir diğerine farklılık göstermekteydi. Bu da büyük ölçüde savunma probleminden kaynaklanmaktaydı. Tüm bölge karayla kuşatılmış ve sadece birkaç tabii savunma yapılabilir konuma sahipti. Kolaylıkla geçilebilen Halys nehriyle oluşmuş sınır ise birkaç yüz kilometre uzunluğundaydı. Bölgenin hassasiyeti, ona dikkat çekici uzaklıkta olan düşman ve potansiyel olarak düşman olabilecek güçler dikkate alındığında, rahatlıkla anlaşılabilir.¹²⁶ Gaşkalar, dağınık kabileler halinde yaşıyorlardı ve her kabile reisi ayrı bir tavır takınıyordu. Bu yüzden Hititler’le Gaşkalar bir türlü uzlaşma sağlayamamışlardır.¹²⁷ Gaşkalar, defalarca Hitit topraklarına saldırmış ve zaman zaman ülkeye geniş çaplı zararlar vermiştir. Güneydoğu yönünde, Hurriler bulunmaktaydı. Bunlar, I. Hattuşili’nin iktidarına kadar giden eski zamanda Hatti’nin batıdaki sınırlarına saldırmışlar. MÖ.14.yy’da Şuppiluliuma’nın burayı fethine kadar, Hem Anadolu’da hem de Suriye’deki Hitit menfaatini tehdit etmeye devam etmişlerdir. Güneybatıya doğru,

¹²⁵ Önder Bilgi, “MÖ. 2. Binyılda Orta Karadeniz Bölgesi”, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (16-22 Eylül 1996 Çorum), Ankara 1998, s.67

¹²⁶ Trevor, R. Bryce, a.g.m., s.85

¹²⁷ E. Memiş, a.g.e., s. 47

Arzava devletleri uzanmaktaydı. Bunlar, yeni bir krallığın içinde, Hitit'lerin derebeylikleri haline gelmiş bir grup ülkeydi. Ancak çok güvenilir değillerdi. Sık sık baş kaldırıyorlardı. Her an Hititler'in zayıf anından yararlanıp, boyun eğmeyi bırakıp, dış güçlerle birlik olduktan sonra Hitit anavatanına karşı sefere çıkmaya hazırdılar. Bu mevcut tehditlerin ışığında, Hitit krallığının karşılaştığı en büyük problemlerden bir tanesinin Hatti ülkesinin güvenliği ve sınırlarının korunması olduğunu hemen anlayabiliyoruz. Bu amaçla himayesi altındaki devletlerin krallarıyla antlaşmalar yapmak yoluyla anavatanın sınırlarını tespit etmişlerdir. Yerel hükümdarları saygı göstermeye ve bazı durumlarda anavatan topraklarını savunurken yardım etmeye mecbur bırakmışlardır. Saldırılması en olası sınır bölgelerine asker yerleştirmişlerdir. Sınırlardan gidiş-gelişlere kısıtlama getirerek ve sınır yakınlarındaki ikamet edilmeyecek alanlara iskan politikası gütmüşlerdir.

Eski Krallık zamanında, hüküm süren kralın üzerinde, ya doğrudan ya da yerel yöneticiler aracılığıyla otoritesini kullandığı toprakların ölçüsünde büyük değişiklikler vardı. I. Hattuşili'nin hükümdarlığında, Hitit toprakları kuzeyde bulunan Zalpa'dan Halys havzasından geçerek, Aşağı Ülke'yi ve daha sonra Kizzuvatna'yı da içine alarak Akdeniz'e kadar uzanmıştı. Bununla birlikte, Hattuşili'nin varisi I. Murşili'nin suikastını takip eden istikrarsız olan dönemde, Hitit krallığı değerli toprakların kaybindan dolayı zayıf düşmüştü. Başka halkı kuzeydeki Hitit topraklarına saldırıyordu. Bunun sonucunda da, iddia edildiği üzere Hantili devrinde, Nerik kutsal şehri kaybedilmişti. Arkasından, Hititler Halys havzasının içinde ve ötesinde kontrol ettikleri toprakların çoğunu kaybetmişlerdir. Ayrıca, Ammuna döneminde (MÖ.1550- 1530 B.C.), Kizzuvatna'nın, Hurrilerin himayesinde, bağımsız bir devlet olarak kurulması da oldukça olasıdır. Telipunuş'un tahta çıkması (ca.1525 B.C.), Hitit himayesinin Doğu Anadolu'da kısmen de olsa yeniden etkili olmasını sağlamıştır. Ondan öncekilerin, Hantili ve devamındakilerin döneminde kaybedilen toprakların bir kısmının yeniden elde edilmesini sağlamıştır.¹²⁸ Bununla beraber, Telipinuş'un Kizzuvatna hükümdarı İşputahsu'yla yaptığı anlaşmada söylendiği üzere (CTH 21)¹²⁹, Kizzuvatna bağımsız bir devlet olarak kalmıştır.

Yeni Hitit Döneminde, Hitit dünyasının jeo-politik yapısı, çağdaş bilginlerce, biraz daha açık bir şekilde tanımlanmaktadır. Aslında, kuruluşta çekirdek bir bölgeden ve etrafındaki şu öğelerden oluşmaktaydı:

(a) Odak noktası Hattuşaş

¹²⁸ Trevor, R. Bryce, a.g.m., s.86

¹²⁹ G.Karağuz, Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri, s.257

(b) Bunun çevresinde, Hattuşaş'ın kuzeyinden Gaşka bölgesine, doğuda Halys'ın daha üstteki istikametine (ve belki ötesine), güneyde güneybatıdaki Aşağı Ülke'ye ve güneydoğudaki Kizzuvatna ve Tarhuntaşşa sınırlarına kadar uzanan asıl Hatti toprakları.

(c) Anadolu boyunca ve güneybatıda Suriye'ye kadar uzanan derebey ve himaye altındaki devletlerin bileşimi.

Bu yapı içinde, Hitit Krallığının merkezi alanı ve onun için büyük bir tehdit rolündeki ülkeler veya devletler arasında tampon bölge hizmetini üstlenen birçok bölgeyi tespit edebiliriz. Tampon bölgeler, hem Hatti ülkesinden uzaktaki alanları, hem de kendisine sınırı olan ve Hitit kralının anlaşmalarla müttefik olduğu ülkeleri kapsamaktaydı.

Bu bölgeler, anavatanı koruma konusunda hayati bir rol oynamaktaydı. Kuzey ve kuzeydoğuda, Gaşka halkına karşı tampon görevindeki bölgeyi (1); doğu ve güneydoğuda Hitit ve Hurri toprakları arasında tampon olan İşşuva ve Kizzuvatna'yı (2); güneybatıda; batı ve güneybatı Anadolu ülkelerine karşı tampon bir bölge olan Aşağı Ülke'yi (3) kapsamaktaydı.

Kuzeydoğu Bölgesi:

Bu, kuzeyde Kızılırmak havzasından Hattuşaş'ın kuzeydoğusuna kadar, batıda Halys'ın daha aşağı istikametinden, güneydoğuda Euphrates'e (Fırat) doğru uzanan bir bölge olarak tanımlanabilir. Bu bir çıkarımdır. III. Hattuşili'nin müdafanamesinde listelenmiş, söz konusu ülkeler İssupitta, Marista, Hissashapa, Katapa, Hanhana, Darahna, Hatana, Durmitta, Pala, Tumanna, Gassiya, Sapa ve Hulaya Nehri ülkesidir. Bu ülkelerden herhangi birinin kesin konumunu belirleyemiyoruz. Ama yine de, genel bir fikir birliğiyle, aşağı yukarı Halys havzasının kuzey yarısından karşıya, kuzeybatıdaki günümüzdeki Merzifon bölgesinin güneydoğusundan daha da öteye uzanan geniş bir coğrafi şerit içine yerleştirilebilirler.

Diğer kaynakların yanında, yıllıklarında bir yerde verilen bilgi sayesinde, kuzeydoğu bölgesinde bulunan ve Hattuşili'nin sorumlu olduğu alana ait olan ülkelerin (ve şehirlerin) listesine çok sayıda ekleme yapabiliriz. Yine müdafanamesinden öğrendiğimize göre, günümüzde Amasya'da kurulu olan Hakpissa Ülkesi, Hattuşili zamanında, bilinen bir kral (LUGAL) mevkisiydi. Hakpissa, idari bir merkez rolüne sahipti.

Bu bölgedeki ülkeler, Hattuşili'ye verildiğinde hangi durumdaydı ve bu tayin etme durumunun amacı neydi? Sorunun ilk bölümüne kısmen bir cevap, müdafanamesinde kayıtlı olaylardan önce gelen metinlerdeki bölgelerde bulunan birçok ülkeyle ilgili kaynakçaları inceleyerek bulunabiliriz. Bu inceleme bize, 3 tane kesin olmayan kategori sağlar:

a. Nerik ve Tiliura gibi yıkık, terkedilmiş şehirler

- Yukarıda Eski Krallık zamanında Nerik'in yıkılışı ve terk edilışinden bahsetmiştik. Hava tanrısının merkezi, arkasından Hakkissa'ya taşınmıştı ve şehir, Urhi- Teşup devrine kadar yeniden inşa edilmemişti. Yeniden inşa edilmesi, Hattuşili tarafından üstlenildi.

- Bir diğeri de yani, Hitit-Gaşka sınırında bulunan Tiliura, Hantili zamanında terk edilmişti. II. Muşili'nin Gaşka halkına karşı yaptığı seferlere kadar öyle kalmıştı. Muşili, şehri yeniden inşa etmek ve kısmen yeniden yerleştirme yapmak için sorumluydu. Fakat bu, sadece Hattuşili tarafından tam anlamıyla gerçekteştirildi.

b. Tumanna, Istahara, Aşağı Ülke, Marista, Saddupa, Karahna gibi, sonradan şuppiluliuma ve varislerince ihraç edilen Gaşka güçleri tarafından işgal edilen ülkeler.

- şuppiluliuma'nın kuzeydeki seferlerinden önce, bir süreliđine¹³⁰ Tumanna (=Kastamonu)¹³¹ Hititler'in elinden çıkmıştı. Fakat Muşili'nin bildirdiğine göre, şuppiluliuma Tumanna'yı yeniden aldı ve onu Hitit ülkesine kattı. Arkasından, Tumanna ve Pala, şuppiluliuma'nın emri altına yerleştirildi. Bununla birlikte, Tumanna'ya tam anlamıyla yerleşme, kuzey bölgesine Hattuşili tayin edilene kadar olmadı. Çünkü Hattuşili Tumanna'yı kendisinin tekrardan nüfuslandırđı **"tahliye edilmiş ülkelerin"** arasında listelemekteydi.

- **Istahara:** şuppiluliuma'nın belgelerinde, Muşili zamanında Istahara'nın Hitit toprağı olduğuna işaret ediliyor. Fakat şuppiluliuma'nın Gaşkalar'a karşı düzenlediği seferler sırasında, burası Gaşka işgalindeydi. şuppiluliuma, Gaşkalar'ı buradan çıkardı. Oraya birçok şehir inşa etti. Dahası Istahara'yı Hitit topraklarına bağladı.

- **Marista:** Saddupa, Karahna. Muşili'nin vakayinamelerinden öğreniyoruz ki; bu ülkeler, Taggasta'dan gelen Gaşkalar tarafından işgal edilmişti. Gaşka saldırısına cevap olarak, Taggasta'ya askeri bir sefer düzenlendi. Oradaki fetihleri tahminen Hitit egemenliğinin işgal edilmiş topraklarda yeniden hâkim olmasını ve Gaşka güçlerinin buradan kovulmasını sağladı. Marista ve Karahna, Muvattali döneminde yeniden düşman güçlerince işgal edildi. Fakat Hattuşili tarafından onun kuzeydoğudaki seferleri esnasında kurtarıldı.

c. Turmitta ve Ishupitta gibi sürekli Gaşka'nın varlığı mevcut olan ülkeler.

- **Turmitta:** Muşili'nin yıllıkları, Muşili'ye hâkimiyetinin başlarında savaş açabilecek ve Turmitta'nın diğeri taraflarına saldırabilecek kadar yeterli güçte olan gerçekte bir Gaşka varlığından bahsetmektedir. Karşılık olarak, Muşili de Turmitta'ya askeri bir sefer başlatmıştır. Gaşka'nın ana şehirleri olan Halila ve Duduska'yı yıkmıştır. Yenilgiye uğrayan Gaşka güçlerinin sürekli olarak Gaşka'daki vatandaşlarından askeri destek almalarına rağmen, Muşili onları ikinci bir yenilgiye uğratmıştır. Onları teslim olmaya ve Hitit ordusu için düzenli bir kaynak olarak asker temin etme

¹³⁰ Trevor, R. Bryce, a.g.m., s.87

¹³¹ E. Memiş, a.g.e., s. 52

sorumluluğunu üzerlerine almaya zorlamıştır. Onlar yine de Hitit menfaatleri için sürekli bir tehdit oluşturmaya devam etmişlerdir.

- **Issupitta:** Turmilla seferini takiben, Muşşili, Issupitta'daki Gaşkalar'a karşı yürüttüğü benzer bir sefer yapmıştır. Gaşkalar yine yenilgiye uğramış ve Hitit ordusu için askeri birlik hazırlama konusunda benzer bir zorlamanın altına girmişlerdir. Ama Issupatta Gaşkalar'ı, bölgedeki Hitit egemenliğinin etkisine boyun eğmekten uzak kalmış gibi görünmektedirler. Muvattali hâkimiyeti esnasında da, Aşağı Ülke'deki yokluğu sırasında Hitit kralına karşı yapılan geniş çaplı isyanlara Ishupatti'nin katılmasından sorumlu olması mümkündür.

Güneybatı Bölgesi:

Bu bölge de, Aşağı Ülke, Hitit anavatanı ve güney-güneybatı Anadolu ülkeleri yani önemli ölçüde Arzava ülkeleri arasında tampon bir bölge konumundaydı. Daha önce de bahsetmiştik fakat tekrar hatırlayacak olursak; Aşağı Ülke, Anadolu'nun da kesin bir şekilde içine yerleştirebileceğimiz az sayıdaki Tunç Devri alanlarından bir tanesiydi. Aşağı Ülke'nin tam yeri konusunda bilginler arasında fikir farklılıkları varken, Konya ovasının bulunduğu alanda olduğu konusunda genel bir fikir birliği mevcuttur. Batı ve merkezi Anadolu'nun arasındaki belli iletişim rotalarının Aşağı Ülke'den geçtiğini daha önce de belirtmiştik. Büyük bir olasılıkla, Arzava güçleri bu bölgeden geçerek Şuppiluliuma'nın döneminden önce Hitit topraklarına saldırılar gerçekleştirmişlerdi. Bu seferlerde, Arzavalılar'ın Tuvanua ve Uda'da bir sınır oluşturmuşlardır. Tuvanua, Klasik Tyana ile tanımlanabilir. Bu nedenle, Son Tunç Devri'nde, Aşağı Ülke'nin güney çevresine yakın bir alanda kurulmuştur. Böyle bir konum da, Arzavalılar'a, Hitit anavatanına karşı yaptıkları seferleri yürütürken elverişli bir ortam sağlamaktaydı.

Hannutti Aşağı Ülke'de Hitit egemenliğini yeniden kurmayı başarmıştır. Daha sonra Aşağı Ülke, diğer düşman ülkelere özellikle Hapalla (Arzava) devletine karşı yapılan askeri seferleri yürütürken dayanak noktası olmuştur. Hannutti, Muşşili'nin tahta gelişinde hala Aşağı Ülke'nin valisiydi. Fakat kısa bir süre sonra, Ishupitta' ya yapılmış bir sefer esnasında öldü. Muşşili'nin ikinci idare yılında, Aşağı Ülke'ye, Arzava'dan kaynaklanan bir isyanın patlak vermesi olasılığına karşı bir Hitit ordusu yerleştirildi.

Buna göre, Muşşili, 3. ve 4. idare yıllarında Arzava'ya karşı seferi esnasında Aşağı Ülke'den geçmiş olmalıdır. Tahminimize göre, III.Hattuşili de, Tavagalavaş mektubunda kayıtlı seferinde, Aşağı Ülke'den geçerek Lukka'ya doğru gitmiştir. (CTH 181)

O halde Aşağı Ülke, Hititler için önemli bir sınır savunma bölgesi görevindeydi. Anavatanın güneybatısında yer alıyordu. Batı ve güneybatı Anadolu ülkelerinden gelecek askeri

saldırılarına karşı tampon bölge durumundaydı. Hititler için, Batı Anadolu devletlerinin doğudaki sınırlarına yakın askeri dayanak oluşturmalarını sağladı. Şüphesiz, bölgede önemli bir askeri varlık olmanın Hitit otoritesinin batı devletleri arasında sürdürülmesine yardımcı olacağı umudu mevcuttu.

Himaye Altındaki Devletlerin Sınırlarının Tanımı:

Hitit Yeni Krallığı genişledikçe, himaye altındaki devletlerin sınırlarının kesin olarak tanımlanmasıyla ilgili olarak Hitit Krallarında artan bir endişe vardı. Bu durum şüphesiz, Anadolu ve Suriye topraklarının (Šuppiluliuma zamanından beri), Hattuşa' da krala bağlı olarak idare edilen küçük politik birimlere ayrılmış olmasından kaynaklanıyordu. Bu birimleri mümkün olduğu kadar politik ve askeri açıdan birbirlerinden uzak tutmak ve şüphesiz 15. yüzyılda Hitit Krallığının yok edilmesiyle ilgili Hitit karşıtı birliktelikleri engellemek konusunda, birçok antlaşmadan da anlaşıldığı gibi, büyük bir endişe yaratıyordu.

Bu birimlerin kontrolünü daha sağlam hale getirmek için, onların sınırlarını belirlemek ve bu sınırların ihlalinin ise askeri bir cezayı gerektirecek bir isyan olarak algılanacağına dair bir şart koşmak gerekiyordu. Bu endişe, hâkimiyet altında bulunan çok sayıdaki devletin toprak bütünlüğünü düşman komşulardan korumanın yanında, Hititlere karşı iki ya da daha fazla komşu ülkenin birleşme riskini mümkün olduğunca azaltmaktı.

Antlaşmalar, sınır tanımlarını bulabileceğimiz kesin yerler olması gerekirken, gerçekte sadece birkaç tanesi böyle tanımlamalara sahiptir. Çoğunda sınırlar, bazı uyuşmazlık ya da toprak sınırlarında belirsizlik varken yapılmıştır. Bu ise, şu durumlara neden olmaktadır:

- (a) Söz konusu ülke, kendi sınır sahasının bir parçası olarak net belirli doğal sınırlara sahip değildi.
- (b) Toprakları, antlaşma şartlarının bir parçası olarak bir şekilde genişletiliyor, ya azaltılıyor ya da değiştiriliyordu.
- (c) Yöneticileri geçmişte açıklanmamış ya da önemsenmemiş toprak sınırlarına sahipti. Komşu bir ülkeyle, Hitit karşıtı birliktelik kurmaktan ya da Hitit'e karşı gelmekten suçluydular.

Antlaşmalarda sınırları açıkça belirlenen ülkeler şunları içermekteydi:

(Bunlar sınır şartları yukarıda söylenen Sunassura antlaşmasına ek olarak verilmektedir)

a. II. Murşili ve Mira-Kuvalya Bey'i Kupanta-İnaras'ın arasındaki antlaşma: 9-10.bölümler. Ülkede politik kargaşalarla dolu bir tarih vardır ve bir önceki hükümdarı Maşhuiluvaş, komşu devlet Pitassa'nın halkının da içinde bulunduğu tahribi içeren Hitit karşıtı faaliyetlerden dolayı tahttan indirilmiştir. Murşili tarafından yeni tanımlanmış sınır, kısmen

istihkâm edilmiş askeri destek, kısmen de Astarpa ve Siyanti Nehirleriyle oluşturulmuştur. (CTH 68.)

b. IV. Tuthalya ve Tarhuntaşşa kralı Ulmi-Teşup arasında yapılan antlaşma: Tarhuntaşşa, sınırlarını Pitassa, Ussa, Hulaya Nehri Ülkesi, Hatti ve belki de Kizzuvatna ile paylaşmaktadır. Sınır sahası, birçok şehri, askeri bölgeyi kapsamaktadır. Sınır şehirlerinden, askeri mahal ve dağ sıralarından meydana gelen sınırı tasvir etmektedir. Ayrıca, birçok sınır yerleşkesinin bulunduğu ülkeler için şart koşmaktadır. Örneğin, 4. bölüm: **“Pitassa sınırına doğru, Arimmatta’nın askeri mahali sınırdır, fakat Arimmatta Pitassa’ya aittir.”** (CTH 106.)

c. Şuppiluliuma ve Karkamış Kralı (Biyaşşili) ile yapılan antlaşma: Antlaşma, bağımsız bir askeri ve politik güç olan Mitanni’nin yıkılışından sonra Suriye’de meydana gelen yeniden politik yapılanmayı yansıtmaktadır. Bu yapılanmada, Şuppiluliuma, oğullarını Karkamış ve Halep’e genel vali olarak atayarak, eşi görülmemiş bir adım atmıştır. Sari-Kusuh’un krallığının toprak sınırları da bu bağlam içinde tanımlanmıştır. Sınır çizgisi, dağ serisi, şehirler ve nehir tarafından oluşturulmuştur. (CTH 50)

Yukarıdaki tartışmadan açıktır ki; anavatanın sınırlarını korumak ve anavatanın sınır bölgeleri için yeterli ölçüde bir koruma sağlamak son derece karışık ve zordur. Dikkat ettiğimiz üzere, sınırlar çoğunlukla tanımlanmamış ve anavatanı çeviren ve ona bağlı uzak bölgelerdeki ülkeler tarafından sürekli saldırıya maruz kalmıştır. Sınır bölgelerinden her biri kendi özel sorunlarını dile getirmiştir. Farklı Hitit krallarının bu sorunlara çözüm bulma girişimlerinde izledikleri politikalar bir bölgeden diğerine farklılık göstermiştir.

Kuzeyde, Şuppiluliuma ve varisleri, Gaşka saldırı tehdidine karşı boş alanları ve Gaşka tarafından işgal edilmiş alanlarda yeniden nüfuslandırma programını uygulayarak anavatanı korumaya çalışmışlardır. Doğu ve güneydoğuda, Hititler, Hitit toprakları üzerindeki Hurri saldırı tehdidini dengelemeye çalışmıştır. Bunu ise, Hitit ve Hurri’nin egemen olduğu alanlarda bulunan stratejik açıdan önemli konuma sahip devletlere hem askeri hem de diplomatik faaliyetler yoluyla yapmıştır. Ve güneybatıda, Arzava birliğinden ve askeri bir saha olarak saldırı ve savunma amaçlı Aşağı Ülke’nin kuruluşuyla bir araya gelmiş Batı Anadolu devletlerinden gelebilecek sürekli tehditlere karşı Hititler anavatanı korumaya çalışmıştır. Ayrıca batıda Hitit egemenliğini devam ettirmeye ve asıl Hitit topraklarına batıdan gelebilecek bir saldırıyı engellemeye çalışmışlardır.¹³²

MÖ. III. binyılın sonlarıyla ilgili efsanevi nitelikte ve sonraki devirlerde Hititli kâtipler tarafından Hurri etkisiyle kaleme alınan bazı kaynaklar bir tarafa bırakılacak olursa, en erken

¹³² Trevor, R. Bryce, a.g.m., s.85-88, 99-101

Anadolu tarihine ışık tutan otantik yazılı belgelerin, MÖ. II. binyılın başlarında Asurlu tüccarların Kültepe'ye gelip ticaret kolonileri kurmalarıyla başladığı görülür. Çivi yazısı ve eski Asur lehçesiyle yazılmış olan ve Kültepe-Kaniş/Neşa, Boğazköy- Hattuşa ve Alışar'da ele geçen bu belgeler, çoğunlukla ekonomik karakterdedir. Bu yüzden Orta Anadolu'nun o zamanki siyasi tarihi hakkında çok kıt ve ancak dolaylı olarak bilgi vermektedir. Buna rağmen Kültepe tabletleri denilen ve geçen asrın sonlarından itibaren bir çok dünya müzeleri ve özel koleksiyonlara dağılan bu belgeler, bize Anadolu'nun o zamanlar çok sayıda şehir beyliklerinden oluşan (en az 20 adet) siyasi tarihi ile Hattiler, Hititler, Luwiler, Palalar, Hurriler, Samiler vs. gibi oldukça renkli etnik bir görünüm arzeden kavimler topluluğu hakkında çok önemli bazı bilgiler vermektedir. Sonradan aynı topraklar üzerinde kurulan Hitit devleti zamanında önemli rol oynayan Anadolu kentlerinden hemen hepsinin kökeninin Hitit öncesi devirlere gittiğini, yine bu tabletlerden öğreniyoruz. Arkeolojik verilerin de gösterdiği gibi, birkaç istisna dışında, Hititler tarafından kurulmuş bir Anadolu kenti mevcut değildir; çünkü daha neolitik çağda (MÖ.VII-VI. binyıl) kentsel kültüre geçen Anadolu insanı, Hitit göçlerinden çok daha önceleri, kent konumuna elverişli bütün önemli noktalara birer yerleşim merkezi kurmuştur.

Ankuva da bu Hitit öncesi kentlerden biridir ve (Proto) Hatti kökenli bir kenttir.

Son yıllarda belli başlı bazı Anadolu kentlerinin bağımsız birer monografi şeklinde incelenmesi, çok yararlı sonuçlar vermiştir. Bunlar arasında Nerik, Samuha gibi kent monografilerini ve Ahhiyava, Kizzuvatna, Arzava, Gaşka, Pala, Kıbrıs-Alaşya, İşşuva vs. gibi coğrafi bölge monografilerini de sayabiliriz. Ankuva, Arinna, Hakmis, Hattina, Hattuşa-Boğazköy, Hupışna, Hurma, İştahara, Kaniş/Neşa-Kültepe, Karahna, Karkamış, Kastama, Katapa, Kuşşara, Lavazantiya, Tahurpa, Tawiniya, Turhumitta, Zalpa, Zippalanda, Zithara vs. gibi çok önemli eski Anadolu-Hitit kentleri ise henüz yeterince araştırılmamıştır.

Grek - Roma çağı öncesi Anadolu tarihi coğrafyasının ne kadar güç bir konu olduğuna, çağdaş kaynakların gözlem ve tasvirden yoksun olması dolayısıyla MÖ. II. binyıl Anadolu'sunda başkent Hattuşa, Kanis, bazı kuzey Suriye kentleri ve son zamanlarda *Sedat Alp'in* çalışmaları sonucu İnandık ve Maşat'ta lokalize edilen Hanhana ve Tapigga dışında kalan diğer kent ve coğrafi bölgelerin lokalizasyonu konusunda ne kadar az ve yetersiz bilginimiz olduğuna, burada uzun uzun değinmek gereksiz olacaktır. Hitit metinlerinde KUR URU veya sadece URU ile determine edilen yaklaşık 1500 dolayında kent, küçük kent, köy ve diğer yerleşim yerlerinin geçtiği göz önünde tutulduğunda, bu konudaki bilgilerimizin daha emekleme çağına olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ne var ki, Grek-Roma kaynaklarının aksine, Hitit metnlerinin niteliği dolayısıyla, bu yer adlarının hepsini lokalize etmek hiç bir zaman mümkün olmayacaktır.

Diğer taraftan, tarihi coğrafyanın kaçınılmaz bir unsuru olan yer üstü araştırmalarının ülkemizde hemen hiç yapılmadığı dikkati çekmektedir, çünkü Anadolu'da mevcut binlerce höyük ve düz iskan yerlerinin, tabiatıyla kısa zamanda mümkün olmayan arkeolojik araştırılması şöyle dursun, bunların envanter ve arkeolojik haritası dahi yapılmamıştır. Bundan dolayı, M. Ö. II. binyıl tarihi coğrafya araştırmaları, 19. yüzyıl gezginleri, H. H. von der Osten, R. Braidwood, J. Mellaart ve İ. K. Kökten'in minnetle anılması gereken yüzey araştırmaları ile Keban ve Karakaya baraj bölgelerindeki zoraki çalışmalar dışında, önemli bir kaynaktan yoksun kalmaktadır. Sistematik kazılar yanında bu tür çalışmaların da yürütülmesi kaçınılmaz bir sorundur. Bu tür ön çalışmalar, Irak, Suriye, Mısır, Yunanistan, İtalya vs. gibi ülkelerde çoktan tamamlanmıştır.

Şimdi, bu kentlerden haklarında en geniş bilgi sahibi olduklarımızı sırasıyla ele alacağız.

1. ANKUVA

Ankuva sık sık Alişar tabletlerinde geçtiği için ve Boğazköy ile Alişar-arasındaki yaklaşık uzaklık da Hitit metinlerinden elde edilen bilgilere uygun olduğundan, ilk kez L. Gelb Ankuva'nın, Alişar Höyük'e lokalize edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Ve bu görüş, en başta J. Lewy olmak üzere, birçok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir. Ancak 1927-1932 yıllarında Alişar'da gerek terasta ve gerekse höyük üzerinde yapılan kazılar, burasının Hitit İmparatorluk çağında bazı seramik ve mühür buluntuları dışında yeterince iskan edilmediğini göstermiştir. Gerçekten de yukarıda saydığımız büyük yapıların, geride iz bırakmayacak şekilde tesfiye edilmiş olabileceğini düşünmek biraz güçtür. Ancak Alişar'ın yeterince kazılmamış olduğuna ve tepede açılan çukurda Hitit mimari katlarıyla karşılaşılmasının bir rastlantı olabileceğine de değinmek gerekir. Bu lokalizasyonu reddeden araştırmacılardan sadece bazıları, Ankuva için şu lokalizasyonları önermişlerdir:

1- Alişar'a yakın bir yerde, Kanak su vadisindeki Terzili Hamam=Basilica Therma yakınında

2 – Hattuşa'nın güneyinde

3 - Kızılırmak havzasında

4 - Hattuşa - Hakmis yolu üzerinde ve Bakırboğaz, Mamure, Hacıköy bölgesinde, yani Çekerek vadisinde

5 - Boğazlayan civarında veya Alişar'ın batısında

Ankuva'nın Alişar'da aranması gerektiği kesin olmadığından ve başka bir yer de gösterilemediği gerçeği karşısında, metinlerin verdiği bilgiler ışığında önce şu genel bilgileri tesbit etmek yararlı olacaktır:

1- Ankuva dar anlamdaki Hitit bölgesinde aranmalıdır.

2 – Ankuva'nın yukarıda sayılan yapıların konumu için uygun bir yerde bulunması gerekir.

3 - Çok sayıda kışlaları ve müstahkem mevkiileri olması gerekir.

4 - Ulaşımı kolay ve önemli askeri yolların geçtiği bir yol üzerinde olmalıdır.

5 - Bir karargâh kenti olması nedeniyle, iyi korunmuş, sulak ve yeterli gıda maddelerini sağlayan bereketli topraklar üzerinde bulunması gerekir. Bir cins yağmur duası olarak yorumlanması gereken **“Yağmur Bayramı”** nin gösterdiği gibi, Ankuva'nın hinterlandının büyük çapta bir tarım bölgesi olması gerekir. Bundan dolayı J. Lewy'nin Alişar'daki Asurlu kolonistlerin tarımla uğraşmış oldukları görüşü yabana atılmamalıdır.

6 - Hiç bir zaman düşman, özellikle Gaşka işgaline uğramamış olması nedeniyle Hattuşa'nın güneyinde ve Hattuşa - Kaniş hattının batısında yer almış olması gerekir.

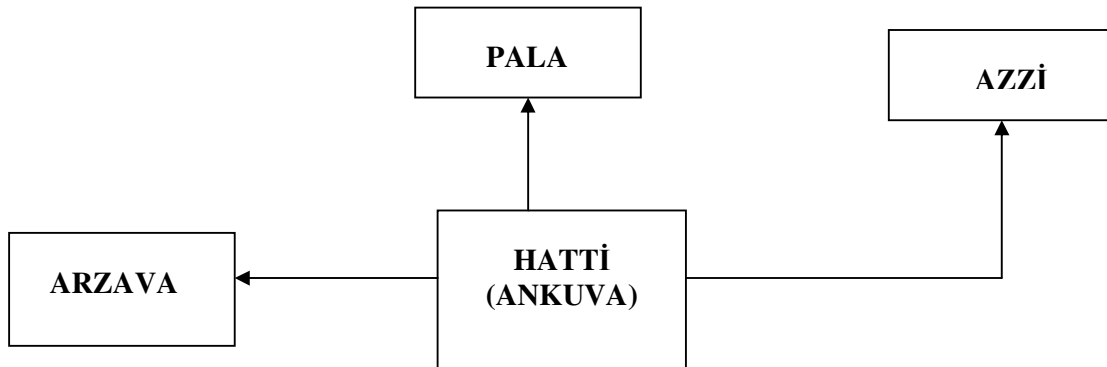
7 - İlerde Ankuva kazıldığında, III. Hattuşili-Puduhepa devrinden kalma yangın izleri bulunmalıdır.

Ankuva'nın lokalizasyonu ile ilgili diğer ipuçlarını da aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1 -Aniyatt- denilen **“kurban malzemesi”**nin Hattuşa'dan Ankuva'ya götürülmesi sırasında ikisi de hapax olan Imralla ve Hupigassa kentlerinde birer kez gecelendikten sonra üçüncü gün Ankuva'ya ulaşılmaktadır. Bundan dolayı Ankuva'nın Hattuşa'ya 90-100 km bir uzaklıkta olması gerekir.

2 - Zippalanda'ya bir günlük uzaklıktadır.

3 - II. Murşili'nin yıllıklarına göre Ankuva, Arzawa, Pala ve Azzi ülkelerine kolayca ulaşılabilen önemli askeri yollar üzerinde bulunmalıdır.

4 - Bazı metinlerde Katapa, Lalanda, Arinna, Kuli(w)usna, Tameniga, Tawiniya ve Salampa

ile yanyana geçmesi, bu kentlerin Ankuva'ya yakın olduğunu gösterebilir. Aynı şekilde metinlerden **Haitta, Hanhana, Harranaşsa, Hupigaşsa, Hurma, İmralla, Pi/uskurunuwa dağı, Samuva, Dava dağı, Tuhuppiya, Durmitta, Tuvanuva, Zalpa, Zippalanda ve Zisparna** ile olan yakın ilişkisi, coğrafya araştırmaları için bir ipucu vermemektedir. Çünkü bu yer adlarından bir çoğunun yeri bilinmemektedir. Bundan başka coğrafya araştırmalarında sık sık kullanılan listeler, örneğin KBo IV 13; KUB VI 45 (paralel metin 46); XIV 13 vs. yanıltıcıdır. Çünkü oralarda sayılan kentler düz bir hat üzerinde olmayıp, sistemsiz olarak sıralanmaktadır.

Sonuç olarak Ankuva'nın, pek kesin olmamakla birlikte, Yerköy yöresinde veya onun doğusunda Deliceırmak-Boğazlayan Suyu vadisinde ve hatta Alişar bölgesindeki Kanaksu vadisinde aranabileceği, yukarıda kısaca değindiğimiz güçlüklerin ışığı altında, Orta Anadolu'da henüz araştırılmamış binlerce höyük arasında Ankuva tam olarak şurasıdır diye kesin bir sonuç çıkarılamayacağı anlaşılmaktadır.¹³³

2. ŞAPİNUVA (ORTAKÖY)

Ortaköy, Orta Anadolu'nun kuzeyinde, Çorum İli'nin 53 km güneydoğusunda yer alan bir ilçe merkezidir. Burada, Amasya ve Alaca ovalarını birbirine bağlayan boğazın geniş bir noktasında bulunan plato üzerinde bir Hitit şehri olan Şapinuva yer almaktadır. 1990 yılından bu yana Ortaköy'de yapılan arkeolojik kazılarda çivi yazılı Hitit arşivlerine ait tabletler bulunmuştur. Bu tabletler üzerindeki çalışmalar ile Ortaköy şehrinin Hitit çağındaki adının Şapinuva olduğu ve Hitit büyük kralının burayı idari merkez olarak kullandığı tespit edilmiş ve Şapinuva'nın da Hattuşas gibi Hitit Devleti'nin başkenti olduğu anlaşılmıştır.¹³⁴

Bir Boğazköy metninde Uhhamuwa ismine, vebaya, ölüme karşı yapılan bir rituelin sahibi olarak karşılaşmaktayız. Bu rituel metin, **“Arzava'lı Uhhamuwa şöyle (der): Eğer Ülke içersinde ölüm (veba) olursa ve ona herhangi bir düşman tanrı sebep olursa, şöyle yapacağım:”** ifadesi ile başlamaktadır.

Mektupta söz konusu olan Happuriya şehrini incelediğimizde; yol belirtici bir Boğazköy metninde Happuriya şehri, Assuva, Avina, Lavanta, Masa, Parduvata ve Tumanna şehirleri ile birlikte geçmektedir. Happuriya şehri İznik civarına lokalize edilmektedir. Mektupta geçen Masa şehri ise, Kütahya'ya lokalize edilmektedir. Ayrıca, bu şehrin Afyon'dan pek uzak olmaması gerektiği de ileri sürülmüştür.

¹³³ A.Ünal, “Hitit Kenti Ankuva'nın Tarihçesi ve Lokalizasyonu Hakkında”, Belleten, Sayı 180, s.433,451-455

¹³⁴ A.Süel, “Ortaköy-Şapinuva Tabletlerinin Tarihlendirilmesi”, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri(16-22 Eylül 1996 Çorum), Ankara 1998, s. 551

Bu mektupta Tarhunнарadu ile Kupantakurunta(ya) isimlerini görmekteyiz. Bu şahıslar diğer Ortaköy tabletlerinde birlikte geçtikleri gibi, arşivde Tarhunнарadu 'nın tek başına geçtiği başka metin yerleri de bulunmaktadır. Belki bu mektupların yazarı da görevli Uhhamuva'dır. Bu mektuplarda Happuriya şehri, Sallapa ülkesi, Masa şehri, Kursamma şehri, Attarimma şehri, Kuvalya şehri, Lalanda şehri, Zaruna şehri, Kummaha şehri gibi Batı ve Güneybatı Anadolu ile ilgili yerler geçmektedir.¹³⁵

3. HANHANA

Hanhana'nın önemli bir Kült şehri olduğu aynı adı taşıyan ve Telipinuş çevresine ait olan Tanrıça Hannahanna'dan başka H. Otten tarafından Reallexikon der Assyriologie IV s. 104'de bir araya getirilen bilgilerden anlaşılmaktadır: Tahminlere göre Hanhana kentinin Telipinuş'u devletin en önemli tanrıları arasında idi. Hanhana aynı zamanda bir Fırtına Tanrısının kült şehri idi. Çivi yazılı belgelerde Hanhana'nın tanrıları ve rahipleri anılmaktadır. Hanhana, Hitit kralının kült gezilerinde onun tarafından ziyaret edilen kentler arasında idi. Hanhana'nın beyi tarafından tanrıların kültü için verilen kurban maddeleri hakkında da bilgi sahibi olmaktadır.

Hanhana'nın Gaşkalılar tarafından tehdit edilen bir bölgede bulunduğu bilinmektedir. Eski Hitit çağı krallarından Hantili zamanından başlayarak İmparatorluk Çağında III. Hattuşili'ye kadar Gaşkalılar'ın hakimiyeti altında kalan önemli kült şehri Nerik = Tosya ile bir kısmı Gaşkalılar'ın işgali altında tutulmuş olan Hahaura dağı ile aynı bölgede olduğu bilinmektedir. Hanhana kenti ile Hattena kenti birbirlerine yakın idiler. Her iki kent de Hattuşili'nin (daha sonraki III. Hattuşili) küçük kral olarak yönettiği bölgede bulunuyordu. Hanhana kenti Gaşkalılar'la yapılan savaşlarda bir hareket üssü olarak kullanılıyordu.

E. von Schuler, Hanhana'nın Nerik ile yakınlığı dolayısıyla antik Phazimonitis'te yani Merzifon - Amasya çizgisinin kuzeyinde, aranması gerektiğini düşünmüştür.

Hanhana konusunu işleyen ve yerini araştıran yazarların çoğu İnandık tabletindeki önemli bir metin yerinden bilgi sahibi değildiler. Hitit çivi yazısı ile ve Akkadça ile yazılan bu bağış belgesini örnek bir biçimde yayınlamış ve işlemiş olan Kemal Balkan Hanhana'nın yeri konusunda çeşitli araştırmacıların görüşlerini bildirdikten sonra kendi görüşünü **“III. Hattuşili henüz Hakpissa şehrinde küçük kral olarak görevli iken, Hanhana kuzeydeki Gaşka ülkesi sınırında sıralanan eski Hitit şehirlerinden biri idi.”** ifadesi ile açıklamıştır.

Balkan, İnandık bağış belgesini geçerli nedenlerden ötürü I. Hattuşili devrine tarihlenmiştir. İnandık tablet, Hanhana'nın yeri bakımından çok önemli olduğundan üzerinde büyük Kralın, Tabarna'nın, mührü bulunan bu belgenin burada özetini vermek yerinde olacaktır:

¹³⁵ A.Süel, Akden des Iv. Internationalen Congresses Hittitology, Weisbaden 2001, s.671,672

“Hanhana’nın yöneticisi Tuttulla, Zidi’yi evlat edindi ve onu kızı Zizzatta ile evlendirdi. Ona [bir ev?] bağışladı. Tuttulla’nın oğlu ve Büyük Kral tarafından (himaye altına) alınan ve Katapa kenti tapınağında Tanrıça Katahha'ya (metinde ideografik olarak: SAL. LUGAL) (rahip olarak hizmete verilen) Pappa'ya ve ahfadına, büyük kral tarafından onaylanan, bu bağışa karşı çıkmaları ve Zidi ile ahfadına karşı talepte bulunmaları yasaklandı”.

Nasıl Hanhana Hitit metinlerine göre bir kült şehri ise, tabletin bulunduğu yer de önemli bir kült merkezi idi.

Araştırmacılar tarafından Tarih ve coğrafya konusunda kazandırılan bilgiler Hanhana’nın yeri konusunda yaptığımız teklifi desteklemektedir. İnandık, Hattuşa'dan kolayca ulaşılabilir bir yerde idi. Arazide doğal bir engel yoktu. Bu nedenle Hititler Hanhana'yı oldukça zayıf oldukları yüz yıllarda yönetimleri altında tutabilmişlerdir. Buna karşılık diğer önemli bir kült şehri olan Nerik, I. Şuppiluliuma ve oğlu II. Murşili gibi kudretli krallar zamanında bile Gaşkalılar’ın işgali altında kalmıştır. Bunun stratejik nedeni her halde büyük ölçüde Gaşkahlar tarafından tutulmuş olan Haharua dağı olmalıdır.

Bu nedenle Haharua dağı Çankırı’nın kuzey doğusundaki dağ sıralarında aramak gereklidir Çünkü yalnız bu dağın Gaşkalılar tarafından tutulması Hitit ordularının Nerik bölgesine girişlerini önleyebilirdi. Nerik bu dağların kuzeyinde Devrez çayı (Hititçesi belki Dahasta) vadisinde günümüzde pirinç üretimi ile ünlü Tosya ile Kızılırmak arasında, Kızılırmak yakınında aranmalıdır. Bu vadi kuzeyde ve batıda Ilgaz dağları, güneyde ise Köroğlu Dağlarının devamı olan yüksek dağ sıraları tarafından korunmaktadır. Doğuda ise Kızılırmak yakınında belki Hitit çağında da bataklık olan bir bölge bulunmakta idi. Belki de bu nedenle I. Şuppiluliuma ile II. Murşili’nin orduları Nerik’i işgal etmeden Kızılırmak’ın doğusundan geçerek kuzeybatı seferlerine çıkmışlardır.

Bu bölgeyi arazi üzerinde inceleyen M. A. Dinçol ile J. Yakar, Adadağ’ın Haharua dağı için metinlerden elde edilen bilgilere göre beklendiği gibi, yerleşmeye elverişli bir dağ sırasından çok, yerleşmeye elverişli olmayan bir dağ olduğunu saptamışlardır. Bu araştırmacıların Nerik’i Boyabat-Durağan-Vezirköprü çizgisinin kuzeyinde Kızılırmak ile İsfendiyar Dağı arasındaki bölgede aramaları pek inandırıcı görünmüyor. Bu şekilde Nerik, Hanhana’ya nazaran çok uzakta ve fazla kuzeyde kalmaktadır.¹³⁶

¹³⁶ S.Alp, “Hitit Kenti Hanhana’nın Yeri”, Belleten, S. 164, s. 649-652

4. KASTAMA

Bu kentin günümüzdeki yeri ve adı üzerine çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Ancak Hititler devrine ilişkin tarihi-coğrafya çalışmaları yapan araştırmacıların Hitit kenti Kastama'nın günümüzde Orta Anadolu'nun kuzeyinde yer alan Kastamonu ili ile ilişkisine dair hiçbir kayıt ya da teklifleri yoktur. Hitit kenti Kastama'nın günümüz Kastamonu'su olduğu savını ilk defa Sedat Erkut ortaya atmıştır.

Yukarıda da değindiğimiz gibi araştırmalarımız sonucu elde ettiğimiz bilgiler Kastama kentinin Anadolu'nun kuzeyinde aranmasını gerektirmektedir. Bu gerek aşağıda gösterilen üç esaslı nedenden kaynaklanmaktadır.

a. İlk neden Kastama kentinin metinlerde Gaşka bölgesi içinde yer alan kentler arasında sayılmasıdır. Örneğin I.Arnuvanda-Aşmunikal (1440-1420) kralı çiftinin Gaşka belasına ilişkin dualarında yer alan ve Boğazköy'ün kuzeydoğusunda olması gereken ülkeler ve kentler arasında ve Kastama'nın ülke olarak anıldığı görülmektedir. Söz konusu duada başkent Hattuşa'ya kurbanlık yollayan ülkeler ve kentler şu sıraya göre yer almaktadır: Nerikka, Hursama, Kastama, Serisa, Himuua, Taggasta, Kammama, Zalpuua, Kapiuha, Hurna, Dankusna, Tapasua, Tarugga, Ilahua, Sipidduua, Uashaia, Patalliia.

b. İkinci neden Hititçe ve koloni çağı çivi yazılı belgelerinde görülen -ama ya da -ma yer adı son eki özellikle Orta-kuzey Anadolu'da, Gaşka bölgesinde kullanılan bir sonektir. Bu nedenle -ma son ekli söz konusu kentin bu bölgede aranması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

c. Üçüncü neden Kastama kenti ile Nerik kenti kültünün fırtına tanrısı arasında çok önemli ilişki vardır. Bu yüzden iki kentin birbirlerinden uzak olmadıkları bir kere daha ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu bilgiler ışığında Hitit kenti Kastama'nın Kuzey Anadolu'nun orta bölümünde aranması gerekmektedir.

Hiçbir zaman isim benzerliklerinden yola çıkarak lokalizasyon denemesi yapmak çok güvenilir değildir. Ancak bu çalışmada elde edilen veriler bizi Hitit kenti Kastama ile günümüz kenti Kastamonu'nun aynı yer olduğuna dair yukarıda görüldüğü gibi çok önemli ipuçları verdi.

Sonuç olarak Sedat Erkut, Hititoloji araştırmacılarınca yeni bir görüş, caydırıcı ve önemli bir seçenek ileri sürülmedikçe Hitit kenti Kastama ile günümüz Kastamonu kentinin eşitliğine inanmaktadır.¹³⁷

¹³⁷ S.Erkut, "Hitit Kenti Kastama'nın Yeri Üzerine", XII. T.T.Kongresi, (Ankara 12-16 Eylül 1994) I. Cilt, Ankara 1999, s.129,130,132

5. KARAHNA:

Karahna kenti Tapigga=Maşat-Höyük'ten pek uzakta olmayacaktır. Çünkü Mşt. 1975/113 Nolu mektuba göre Hapidduini dağı Maşat-Höyük'ten uzakta değildi ve Maşat-Höyük'ün kuzeyinde bulunuyordu.

Önemli olan bu bilgiyi anımsatmak için yukarıda da kaydettiğim Mşt. 75/113 Nolu mektubun bir kısmını tekrar veriyorum.

KUB XXXVIII 12 III 8'e göre Karahna'da Hapidduini dağına tapılıyordu. KUB XLIV 19 vs. 3'te de Karahna ile Hapidduini dağı birbirleri ile yakın ilişki halinde görülüyorlar.

Karahna, Maşat metinlerinde de birkaç kez anılmaktadır. Boğazköy metinlerinde Marista ile bir arada kaydedilmesi bu iki yerin Yeşilırmak bölgesinden uzakta olmadıklarının düşünülmesine neden olmaktadır. Marista da, Maşat metinlerinde birkaç kez geçmektedir. Maşat metinlerinin yazıldıkları yıllarda her iki kent de Hititlerin yönetimi altında idiler. Buna karşılık Taggasta Hitit yönetiminde değildi.

Karahna'nın Tapigga ile aynı bölgede olduğunu ve birbirlerinden uzakta olmadıklarını Maşat-Höyük'te bulunan Mşt. 75/119 No'lu liste de göstermektedir. Bu listede anılan yer adları herhalde aynı bölgede idiler.

Bir yandan Karahna ile yakın ilişki halinde olan Hapidduini dağının Maşat mektubu 75/113'e göre Maşat'ın yakınında ve kuzeyinde olduğu, diğer yandan da biraz önce sunduğumuz metne göre Karahna ile Tapigga'nın yine aynı bölgede bulunduğu göz önünde tutulursa Hitit çağının önemli kült kenti Karahna'yı Maşat-Höyüğün kuzeyine yakın bir yere lokalize etmek gerekecektir.

Belki de yakın bir gelecekte onu Maşat-Höyük'ün kuzeyindeki bir Höyük'te bulmak mümkün olacaktır.¹³⁸

6. NERİK:

Orta Karadeniz ve özellikle Bafra-Alaçam arasında yapılan arkeolojik yüzey araştırması sırasında, bu bölgenin batı ve güneyinde kalan kesimlerde de bir ön-araştırmaya gidilmesi kararlaştırıldı. Toplanan yüzey malzemesinin henüz devam etmekte olan analizinin, Pre-Hitit ve Hitit devirlerindeki Anadolu'da, sahil kültürüyle merkezi kültür arasındaki ilişkilerin aydınlatılmasına geniş ölçüde katkıda bulunacaktır.

Araştırılan bölge günümüze kadar çeşitli yazarlarca ya görülmemiş ya da türlü nedenlerle daha geniş çapta tutulan gezi programları içinde, anlaşıldığına göre, ikinci planda kalmış ve

¹³⁸ S.Alp, "Maşat Tabletlerinin Eski Anadolu Coğrafyasına Katkıları", IX. TTK, (Ankara: 21-25 Eylül 1981), Basımevi, Ankara 1986, s.227-233

etrafı bir şekilde incelenememiştir. Arkeolojik belge yönünden bu kadar zayıf bir coğrafi mekân durumunda olmasına karşılık, filolojik araştırmalarda, aşağıda tekrar değineceğimiz gibi, buranın tarihi çağlarda önemli yerleşme merkezlerine sahip olduğu ileri sürülmektedir. Genel olarak, Karadeniz sahilinde ve bunun hinterlandının kapsadığı alanda, Hitit yazılı belgelerinden tanıdığımız üç ayrı politik veya idari birimin, Gaşka, Pala ve Azzi-Hayaşa ülkelerinin yer aldığı konusunda bütün araştırmacılar artık birleşmektedir. Ancak, bunların kesin yerleri hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Pala ülkesi ise, bazı araştırmacılarca Anadolu yaylasının kuzeyine, antik Paflagonya tarafına, başkalarına göre ise, Kızılırmak'ın yukarı kesimine, Hatti ülkesinin doğusuna yerleştirilmek istenmektedir. Azzi-Hayaşa'nın yeri hakkında ileri sürülen teorilerde bir uyuşma görülmekte ve bu ülke, yaklaşık olarak, Karasu ile Karadeniz sahili arasında kalan bölgede aranmaktadır.

Bu coğrafi konuma göre, Nerik şehrinin Hatti ve Gaşka ülkeleri arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Şu halde burası, Hitit tarihi boyunca sürdüğü bilinen Gaşka-Hitit mücadelesine sahne olmuş olmalıdır. Gerçekten de, çeşitli Hitit krallarının devrinde yazılmış belgelerden elimize geçebilenlerde bulunan birçok şehir ismi, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, bu bölgede aranmakta ve bunların en önemlisini de Nerik şehri teşkil etmektedir.

Bilindiği gibi, Nerik Şehri, Hititler'in büyük kült merkezlerinden biridir. Gaşka-Hitit savaşlarında kaybedilmesi veya kazanılmasının her iki taraf için de önemli olduğu metinlerden anlaşılmaktadır. Bu sebepten, Nerik'in lokalizasyonu, gerek Hitit, gerek Gaşka siyasi tarihinin ve bunların hakimiyet sahalarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak niteliktedir. Goetze, Nerik şehrinin Hattuşa'nın kuzey-batısında, Hakmis (= Amasya)'ın kuzeyinde aranması gerektiğini ileri sürmektedir. Garstang ve Gurney, bunu Hattuşa'nın kuşuğunu, yaklaşık olarak 100-110 km. güneydoğusunda, Kanaksu'nun kuzeye uzanan kolu üzerinde lokalize etmek fikrindedirler. Ancak, bu fikirlerin hatalı olduğu, yine Goetze tarafından ispatlanmıştır. Güterbock ise, daha önce bu yazarlarca değerlendirilmeyen bir Hitit belgesine (KUB XXXVI 89) dayanarak, Nerik'in yerini daha kesin bir şekilde tespiti çalışmıştır. Bu metnin arka yüzünün 12-14. satırları arasında şöyle bir ifade bulunmaktadır:

12. İD Marassantas-wa annallaza: ipattarmayan arsas

13. DU-as-ma-war-an wahnut nu-war-an DUTU-i DLIM_an arsanut URUNerik-war-an

14. maninkuwan arsanut

pasajın tercümesi şu şekilde yapılabilmektedir:

12. Marassanta Nehri eskiden başka bir yönde akardı.

13. Fakat Fırtına Tanrısı onu çevirdi ve onu Tanrıların Güneş

Tanrısı'na (DUTU-i DINGIRLIM-an) doğru akıttı. Onu Nerik şehrine

14. yakın akıttı.

Bu parçadan çıkan kesin ve önemli bir sonuç, Nerik şehrinin Marassanta, yani Kızılırmak kenarında veya yakınında bulunduğudır.

Yine Güterbock, daha sonra, KUB V 1 ve KUB XXII 25'teki metinleri ele alarak, Nerik şehri etrafındaki yerleşme yerlerini, dağ ve nehirleri gözden geçirmekte ve Nerik'in, etekleri üzerinde bulunduğu anlaşılan Haharwa Dağını, Kargı yakınındaki Adadağı ile idantifiye etmektedir.

Bu şehrin bulunduğu yerin, buraya kadar ki anlattıklarımızın neticesine göre, aşağıdaki şartları taşıması gerekmektedir:

1 - Nerik şehri (ve bölgesi), II. Muşşili'nin seferleri sırasında Hitit kuvvetlerinin erişemediği bir kesimde olmalıdır.

2 - Şehir, Marassanta Nehri yakınında kurulmuş bulunmalıdır.

3 - Nerik, dağlık veya hiç olmazsa engebeli bir arazi üzerinde yer almış olmalıdır.

4 - Bu arazi, sık iskan edilmiş olmalıdır. Bu şartlar, bizi, Nerik'in Boyabat-Durağan-Vezirköprü hattının kuzeyinde, Kızılırmak ile İsfendiyar Sıradağları'nın batıya uzanan uçları arasında aranması gereğine inandırmaktadır.

Şehrin, eski teorilere göre daha kuzeyindeki bu muhtemel lokalizasyonu, dini yönden çok önemli olan bu merkezin Gaşkalar'ın hakimiyetine geçiş sebebini izah edebilmektedir. Bu bölge, Orta Anadolu'ya doğal iki yolla bağlıdır: Bu yollardan birincisi, modern karayolunun istikametini takip ederek, Çorum-Merzifon-Havza-Kavak-Samsun üzerinden geçmekte, ikincisi ise Çorum-Merzifon-Havza- Vezirköprü-Oymaağaç (bu, üzerinde sur kalıntıları ve bir potem bulunan höyüktür) - Alaçam yönünde uzanmaktadır. Kuzey bölgelerinin kapısı durumunda olan Vezirköprü ele geçirilmeden, Merkezi Anadolu'dan Orta Karadeniz Bölgesi'ne askeri seferler düzenlemek imkânsız görünmektedir. Bundan dolayıdır ki, aslında Hitit ülkesinin kuzey uzantısı olan bu bölge, Hitit İmparatorluğu'nun askeri gücünün azaldığı bir devrede Gaşka hakimiyeti altına girmiştir.¹³⁹

¹³⁹ M. Ali Dinçol-J. Yakar, "Nerik Şehrinin Yeri Hakkında", Belleten, Sayı 152, s.563-566,571-572

V. BÖLÜM

KIZZUVATNA ÜLKESİ

Araştırmacılar, Kizzuvatna ülkesini tayin ettikleri pozisyona göre iki ana gruba ayırabilirler. Birincisi, arşivlerin kâşifi H. Winckler tarafından başlatılan görüş; Kizzuvatna'yı Pontus'la eşit tutar. İkincisi, ilk kez Sidney Smith tarafından öne sürülen, Akdeniz kıyısında olan ve Kilikya'yı Kizzuvatna'nın temel bir bölümü yapan bir pozisyonu savunur.

Görüşlerdeki bu temel farklılıkların birbirinden oldukça farklı sonuçları doğuracağı açıktır. Bu Hitit Coğrafyası'nın önemli iki bölümü olan Gaşka ve Arzava için farklı çözümleri gerektirmesine benzer. Eğer Kizzuvatna Pontus ise, Hitit İmparatorluğu'nun kuzey sınırındaki bir topluluk olan Gaşkalar başka bir yerde aranmalıdır. Diğer taraftan eğer Kizzuvatna Kilikya ise yahut onu kapsıyorsa, Arzava ülkeleri birçok bilim adamının inandığı gibi Yarımada bu bölümün merkezi olamaz.

Bu nedenle, Kizzuvatna'nın coğrafi pozisyonunun tam bir tespiti, Hitit coğrafyasının genel problemi için temel noktadır.

Kilikya'da daha geniş çapta başlatılmış olan kazılardan bu yana Kizzuvatna meselesinin çözümü için duyulan ihtiyaç daha da acil bir hâle gelmiştir. Arkeologlar, filologlardan inceleyecekleri bölgenin tarihi üzerine kaynaklarının neler söyleyebileceğine dair bilgi almaktadırlar.

Arzava Denklemi=Kilikya, her türlü ayrıntısıyla defalarca tartışılmıştır. Kizzuvatna'yı Kilikya'ya yerleştiren zıt kutuptaki tartışmaların, diğerine denk olacak derecede eksiksiz sunulması cazip görünüyor. Bunu yapmak için işte bu monografinin yardımı gerekmektedir.

Kizzuvatna'nın yerleşimi üzerine yapılan her girişim, ülkenin denize doğru genişlediği hususundaki temel gerçeği hesap etmelidir. Ancak şimdilik, bu denizin Karadeniz mi yoksa Akdeniz mi olduğu meselesi hakkında açık kapı bırakılmalıdır. Bu mesele, elde bulunan birçok kanıtın ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Bu konu dört ana bölümde incelenmelidir:

- I. Kizzuvatna Dilleri
- II. Kizzuvatna ve Kummanni
- III. Kummanni Şehri
- IV. Kizzuvatna Ülkesi

1. Kizzuvatna Dili

Kizzuvatna'yla¹⁴⁰ ilgili belgeler arasında bulunan Šuppiluliuma'nın Šunaššuraš ile imzalamış olduğu anlaşma, öbürlerinden çok daha önemli bir belgedir. Bu metin ve dayandığı coğrafi problem aşağıda ayrıntılarıyla tartışılacaktır. Şimdilik, sadece onun bir Akkadça ve Hititçe nüshasının mevcut olduğunu not etmek yeterlidir. Hitit Krallarının yapmış oldukları antlaşmalar içerisindeki Akkad dili, Anadolu ülkelerinin meselelerinin ele alındığı yerlerde asla kullanılmamıştır. Özellikle, Akkadlar'ın, herhangi bir Arzava yahut Azzi-Hayaşa ülkesi ile yapmış olduğu bir anlaşmanın tek bir kırıntısı dahi yoktur. Diğer taraftan, Mitanni, Halpa, Nuhaşşe, Amurru ve Mısır ile olan antlaşmalar hem Hititçe hem de Akkadça yazılmıştır. Böylece, Kizzuvatna antlaşması, Mezopotamya-Suriye sahasından olan antlaşmaların olduğu bir gruba dahildir. Her grubun bitişikteki bölgeyi kapladığı muhtemeldir. Başka bir deyişle, Kizzuvatna'nın Anadolu'nun dışına yerleştiği ve Suriye ile sınır komşusu olduğu doğrudur.

Bu iddia, Kizzuvatna'nın Hurrilere olan benzerlikleri kabul edildiği takdirde fazlasıyla desteklenmiş olur. Šunaššura anlaşmasının Akkadçası, Mitanni Krallığı'nda ve çevresinde kullanılan dille en iyi şekilde koordine edilebilir. Bu nokta, konumuzun asıl konusu dışına taşan, derinlemesine bir dilbilimsel araştırmayı gerektirir. Fakat bu araştırma olmadan da, Hurri belirleri yeterli sayılamaz. Öncelikle, Kizzuvatna'nın, Kummanni şehrinin olduğu kadar Hurri'lerin kökeni olduğu çok nettir. Bu isimlerin hem kelime gövdeleri hem de ekleri Hurri diline bağlanabilir. İkinci olarak, Kizzuvatna'da inanılan Tanrılar Hurri dilindedir. Üçüncü olarak, Kizzuvatna'daki kişisel isimlerin büyük bir çoğunluğu -olmayanlar nadirdir- Hurri dilindedir.

Bu durum, Kizzuvatna'nın, Hurri memleketinin bir bölümü olduğu neticesini doğrulamaktadır. Son bilgilerimizin temelinde, ilgili dönem boyunca Hurri'lerin Kuzey Suriye ve Yukarı Mezopotamya'da yerleşmiş olduğu ifade edilebilir. Erken dönemin sonları ve Yeni Hitit Devleti'nin yükselişi arasındaki karanlık yüzyıllarda, Hurri'ler, doğu taraflarını, özellikle Anadolu'nun güneydoğu kesimlerini etkilemiştir. Sonraki dönemler boyunca bu sınır bölgede bulunan Hurri kültürleriyle, onların orada bulunduğu daha iyi gösterilmiş olur. Bununla birlikte Hurri'lerin etki kuşağının sınırlarını kesin bir çizgiyle göstermek mümkün değildir. Coğrafi

¹⁴⁰ Kizzuvatna, ismin en doğru hecelenmiş şeklidir. Daha uzun olan bu şekil, daha kısa olan *Ki-iz-wa-at-na* şeklinden daha sıklıkla kullanılır. Bu nedenle çalışmamızın başından sonuna dek bu şekli kullanılmıştır. Her halükârda isim Sami Dilleri grubuna dâhil değildir; o halde q ve ş sesleri kesin olarak Sami diline ait olduğundan, bizim harf çevirimizde kullanılması için hiçbir neden yoktur. Mısırlıların *Qi-du-wa-da-na* şeklindeki kullanımları bizi hiçbir şekilde bağlamaz; harf çevirimizi orijinal seslere en yakın olan Hitit imlasına dayandırmak daha doğru olacaktır.

nedenler yüzünden, sınırın aşağı yukarı Antitoros sırası boyunca ilerlediği muhtemeldir. Bu nedenle, Kizzuvatna'nın aranması gereken yer, Antitoroslar'ın doğusudur.

Hurri krallarının 2. binin ortalarında, Hint hükümdarlar tarafından idare edildiği iyi doğrulanmış bir gerçektir. Bu durumda, Kizzuvatna Kralı Sunassuras Luvice olabilir. Bununla birlikte, Hurri bölgesinden elde edilen yeni materyaller çok önemli bilgiler vermektedir.

Kizzuvatna'dan olan insanların doğru isimlerine yönelik olan materyallerimiz, farklı olarak Ammi-hatna'nın rahibi olan bir tane Amurrite ismini kapsamaktadır. Kuzey Suriye'nin bitişiğindeki bir bölge nüfusu arasında Amurrite isminin bulunması şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte Pontus'taki Amurrite'ler büyük bir şaşkınlığa yol açmaktadırlar.

Kizzuvatnalılar'ın isimlerinin kalıntıları eski bir Anadolu kayasındadır. Luvice cazibelerini onun dinsel törenlerinin arasına ekleyen Za-ar-pi-ia, bu nedenle, Luvi diline dâhil olmalıdır. Pa-ri-ia-wa-at-ri'nin oğlu Kral Is-pu-tah-su, Erken Hitit terminolojisinde benzerliklere sahip olan bir isme dayanır. Bu yüzden, Kizzuvatna'nın en azından bir bölümünde Luvi dilinin konuşulduğu ve Luvi dilinin muhtemelen ülkenin Hurri öncesi dili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Luvicenin sahası, ayrıntıdaki farklılıklara aldırmaksızın bütün araştırmacıların Anadolu'nun kıyısındaki Akdeniz'e yerleştirdikleri Arzawa ülkelerini de kapsar. Yunan ve Roma kitabelerinde korunan doğru isimler temel alınarak, Batı'da Lidya'dan, Doğu'da Suriye sınırlarına kadar genişlemiş olduğu varsayılabilir.

2. Kizzuvatna ve Kummanni

Hititlerin en önemli merkezlerinden biri olan Kummanni'nin Kizzuvatna'nın bir şehri olduğu gerçeği, amblemiyle KBo II 3 ritüelinin tanıtıcı çizgisinin bir karşılaştırmasıyla çok uzun zaman önce kurulmuş olduğunu gösterir. Kadın yazar Ma-as-ti-ig-ga SAL uru Ki-iz-zu-wa-at-na olarak tanıtılır. Fakat metnin sonunda o SALMa-as-ti-ik-ka SAL URUKum-ma-ni şeklinde adlandırılır. Böylece, Kizzuvatna Kralının, Kummanni törenlerini gerçekleştiren doğru şahıs olduğu kolayca anlaşılabılır.

Doğrulama, antlaşmalarda anılan Tanrıların listesinden gelir. Bu listeler, Kumanların Tanrılarının Fırtına Tanrısı olduğunu belirten metinlerle uyduğu yerlerde, Kizzuvatna'nın Tanrısının Fırtına Tanrısı olduğunu ifade eder.

II. Murşili in 9. yılında, Kummaniler'in Hepat'ı (Tanrısı) için düzenlemiş olduğu festivallerdeki raporlar, Kizzuvatna şehri ile Kummani şehrinin aynı (özdeş) olduğunu özellikle netleştiriyor. Kralın vakayinamesi şunu ifade eder: **“Kummanilerin Tanrısı Hepat'a tapınma niyetiyle yapılan festivali kutlamak kesinlikle gerekli olduğundan, Kizzuvatna'ya gittim. Murşili de aynı olayı KUB XIV 4 numaralı metnin ada tam bir biçiminde nakleder:**

Kummani ülkesine gittiğim zaman, babam, Kummani Tanrısı Hepat’a tapınma törenine gitmek için söz vermişti, fakat tören henüz gerçekleştirilmemişti. Böylece, bu törene katılmak benim için kaçınılmaz oldu. Bu yüzden, Kizzuvatna’ya gittim ve aşağıdakileri söyledim: Babam burada bulunamadığı için onun sözünü yerine getirmek üzere buradayım. Kummani Tanrısı Hepat! Bana, eşime, oğluma, evime, ülkeme ve [.....]’ya merhamet et.”

URU Kizzuvatna ve Kummanni arasındaki değişim, Kummanni şehrinin aynı zamanda bir Kizzuvatna şehri olduğunu net bir şekilde gösterir. Bu Kummanniler’in Kizzuvatna ülkesine yerleştirilmiş olduğu sonucunu destekleyen bir gerçektir.

Onun daha kesin olarak coğrafi konumunun, Murşili’nin aktardığı tarihi olayları anlatan paragrafta sürdürülmesi anlamlıdır. Hasar gördüğünden ve değerlendirilmesi ancak metin tamirine bağlı olduğundan pasajda ifade edilenlerin burada verilmesi uygundur:

28. Ben Kizzuvatna’ya geldiğim zaman,

29. [Sar-Kusuh] benim kardeşim, Kargamisean [Kral], Kizzuvatna’ya

30. [Benimle buluşmak için] bana doğru sürdü; ve benimle kaldı.

Menahhanda’nın metin tamiri doğru olarak kabul edilmese de, Karkamış Kralının büyük kralla birlikte bir konferans veya bir festival için Kizzuvatna-Kummani’ye geldiği gerçeği kalır. Buluşma yerinin Hattuşa (Boğazköy) ve Karkamış (Cearblus) arasında bulunduğu olduğu kabul edilirse, asıl mesele en iyi şekilde açıklanabilir.

Kummanni’nin Kizzuvatna ülkesinin başkenti olduğuna inanmak için yeterli neden bulunmamaktadır. Aslında bu, görünürde bu şehrin oynadığı dini rol düşünüldüğünde ve özellikle, Hitit dönemine ait tarihleri işaret eden, daha erken bir dönemi yansıttığı kabul edilirse, mümkün değildir.

Kizzuvatna krallarının ikametgâhı başka bir yerde olabilirdi. Onun kesin yerine gelince, bu konuda bir öneri daha sonra yapılacaktır

Yeni Hitit krallığının kurucusu olan bu Suppiluliuma, saltanatının sonuna doğru, çok kısa bir süre sonra Halep’in kralı olacak olan oğlu Telepinuş’u, Kizzuvatna’ya rahip olarak tayin etti. Bu tayin, Kizzuvatna bölgesinin bazı bölümlerinin tam bir ilhakı veya bu mesleğin kesin konumu sayesinde Kizzuvatna’da dinsel bir nüfuz elde etme girişimi olarak yorumlanabilirdi.¹⁴¹

KUB XIX 26 I 19 nolu metnin ifade ettiğine göre tayin edilen kişi kralın nüfuzlu adamlarından biri olur. Fakat hiçbir nedenle, bir Kizzuvatna kralına eşit pozisyonda sayılamaz. Bununla birlikte onun görevi politik ve askerî vazifeleri de içine alır. Halep ve Karkamış

¹⁴¹ A.Goetze, Kizzuvatna and The Problem Of Hittite Geography, Yale University, London 1940, s.1-9

fethedildiğinde, **“Rahip”**, kesinlikle bizim Telepinuş, Şuppiluliuma’nın son Suriye Seferi’ne katılmıştır. Bu gerçek -olabilir de, olmayabilir de- Suriye sınırına yakın bir coğrafi konumu gösterir.

Klasik dönemlere kadar Kummanni şehrinin adı (ra) Kouava şeklinde kalabilmiştir. Birisi çıkıp bu çok net tanımlamanın coğrafi problemi çözmeye yardım edebileceğini düşünebilir. Ancak sorun olan bu değildir. Çünkü, bu ismin iki dinî merkezi vardır, biri Saros (modern Şahr sitesinde) Nehrindeki Kataonia’da, diğeri de İris Nehrindeki (bugünkü Gümenek) Pontus’tadır. İki Kouava’dan birinin bir diğerrinin kolonisi olduğu çok açıktır. Fakat gelenek çok anlamlı olduğundan, hangisinin daha eski olduğunu net bir şekilde söylemek mümkün değildir. En güvenilir kanıtın Kuman Kataonie’nden yana olduğu görünüyor. Bununla birlikte, Hititlerin Kummani’sini göstermek için daha iyi bir şansa da sahiptir.

3. Kizzuvatna Şehri

a. KBo III 4 IV 22

Murşili’nin yıllıklarındaki IV, 22 satırı, problemimizin çözümünde önceden alıntılanmıştı.

Onun doğru bir değerlendirmesi için, nelerin meydana geldiğini anlatan içeriğin kısaca özetlenmesi gerekmektedir. Murşili’nin saltanatının dokuzuncu yılında, askerî durum, Azzi ülkesine karşı bir kraliyet seferi gerektirmiştir. Uzun süredir ertelenmiş olan festival programı için Kizzuvatna’ya gitti. Kardeşi Karkamış Kralı Sar-Kusuh, Kizzuvatna-Kummani’de ona katıldı. Fakat orada aniden öldü. Meydana gelen boşluğun sonucunda, genellikle yapıldığı gibi kralın kişisel hizmetinde hazır bulunanları aramayı gerektiren acil bir durum ortaya çıktı. Kralın Azzi sınırına mı, yoksa Suriye’ye mi gitmesi gerektiği konusundaki düşünüp taşınmaları metinde canlı ve parlak ifadelerle dile getirilir. Suriye, Hitit İmparatorluğu’nun cankurtaran yeleği sayılırdı. Mısır, Asur medeniyeti gibi, herhangi bir güçsüzlük işaretinin sağlayabileceği avantaj için fazla geniş topraklara sahipti. Sonunda Murşili, Azzi’ye karşı bir orduyla General Nuwanzas’ı ve Suriye’ye karşıda General KAL-as’la başka bir orduyu göndermeye karar verdi. Kendisi daha sonra -dinî vazifeleri fırsat verir vermez- katılacaktı.

Plan buna göre yürütüldü. Murşili Suriye ordusuna, Mısır tarafından tehlike gelmeyeceğine inandıkları Hitit gücünün güney ileri karakol mevkileri olan Nuhaşşe ve Kinza’dan döndüğü zaman Astata’da katıldı. Aynı şekilde, Asur Uygarlığı’nın da bir tehdit oluşturabileceğini düşünmüyorlardı. Gerekli önlemler alındıktan sonra Murşili, Sar-Kusuh’un oğlunu kral olarak yerleştirdiği Karkamış’a doğru ilerleyebilecekti.

Suriye'nin konumu sağlamlaştırılıyordu. Kral, Azzi sınırındaki durumla ilgilenebilmek amacıyla Anadolu'ya geri dönmek için acele ediyordu. Kral, ilerleyiş hakkında düzenli olarak bilgilendiriliyordu. Bu esnada General Nuwanzas kesin bir galibiyet kazandı.

Ayrıntılı yıllıklar şu noktalara işaret eder: (KBo IV 4 III 17ff. = Goetze, AM 124ff)

17. Karkamış ülkesini güçlendirdiğim zaman
18. Karkamış ülkesinden geldim
19. Askerlerimle Tegarama'ya ilerledim. Ve
20. Tegarama'ya vardığım zaman, Nuwanzas, içki sunucularının (sakilerin)
- 21.ve Tergamada'ki bütün asilzadeler benimle görüşmek için geldiler
22. ve bana katıldılar. Askerlerimle Hayaşa'ya doğru ilerlemeliydim
23. hala, fakat yıl çok kısa olmuştu.
24. Asilzadeler bana ayrıca şöyle dediler: 'Bu yıl çok kısa oldu
25. Kralımız, Hayaşa'ya karşı yürümeyin! Böylece, ben Hayaşa üzerine yürümedim.

Bu, sözde on yıllık vakayinamesinin daha kısa bir şekli olan aşağıdaki cümle ile kıyaslanmalıdır. :(KBo III 4 III 22f. = Goetze, AM 124ff)

22. [Ben, Güneş,] Kizzuvatna'dan geldiğimde, yıl
23. benim için [çok kısa olmuştu] Bu nedenle Azzi üzerine yürümedim".

Daha kısa olan şeklinin, Suriye'de geçen olayları önemsiz görüldüğünden dolayı atlandığı meselesi tartışılmıştır. Başka bir ifadeyle daha önce de zikredilmiş olan Kralın yılı başlattığı Kummani'deki törenlerden dönüşü hakkında bilgi veren cümle üzerinde durulmamıştır. Bu yoruma karşı, söz konusu tabletteki bozulmuş ifadenin ve bu tip ifadelerin varsayıma dayalı olduğuna yönelik itiraz edilmelidir. Bundan başka, sanıyorum ki bu varsayım, aşağıdaki iki nedenden dolayı imkânsızdır:

1. Murşili'nin on yıllık vakayinamesi, daha çok kendi faaliyetlerini anlatmaktadır. Generallerinin faaliyetlerine ise fazla değinmemektedir. Murşili'nin Suriye üzerine yürüyüşü, göz alıcı bir başarıyla sonuçlanmıştır. Bu durum, kralın kendisi tarafından en önemli mesele olarak sayılmıştır.

2. IV. sütun ve 9-16. satırları içeren on yıllık vakayinamelerinin çok kötü bir şekilde bozulmuş olan bölümü gerçekleşen olayın birinci sıradaki kişilerini kapsamaktadır. Sonuç olarak kralın kendisiyle ilgili olan faaliyetleriyle ilgili olmalıdır. Geriye kalan parçalar, onların savaşla ilgili faaliyetlerinin ifadesi olduğunu söylemeye izin verir niteliktedir. Kral bir düşmanı korkutup kaçırmayı başarmıştır. Satırlar sadece Suriye'deki olaylara işaret eder. Aslında Murşili'nin gelişyle Astata'da bir Asur saldırısı önlenmiştir. Hemen hemen tamamıyla korunmuş olan

ayrıntılı yıllıklar Kralın bu özel yılda savaşı sürdürebileceği başka bir bölge olmadığını ortaya çıkarır.

O halde, “**Ben Kizzuvatna’ya geldiğim zaman**” ifadesinden hareketle, ilk on yıllık vakayinamelerin Kizzuvatna’daki festival kutlamalarıyla ilgili olduğu ve Murşili’nin Suriye’de gerçekleştirmek zorunda kaldığı önemli olaylara yönelik yazılmış tek bir sözcük olmaksızın, Kizzuvatna’dan Tergarama’ya dönüşünün raporuyla ilerlediği iddiasının kabul edilemeyeceği bildirilir.

Önceleri, tartışma konusu olan paragraftan, Kizzuvatna için, Hitit İmparatorluğu’nun (Hattuş-Ş-Kargamış yolunun üzerinde yahut yanında) güneydoğu kesimlerinde bir yerde olduğu üzerinde duruluyordu. Paragraf, Kizzuvatna ülkesinden bahsetmiyor. O, yalnızca Kizzuvatna şehrinin yani Kummani’dan söz ediyor. Bu alıntı, Kizzuvatna-Kummanni şehrinin Tegarama ve Karkamış arasında bir yerde olduğunu ima eder. Kralın geri dönüş yolunda aslında Kummanni’den geçip geçmediği veya Murşili’nin askerî operasyonlarda Nuwanza’ya (Murşili onun başarısından sonra derhal görüşmek istemişti) talimatlarını verdiği yer olarak öne sürülen yerin bahis konusu şehir olup olmadığı, bu iki seçenekten hiçbirini sonucu değiştirmez.

Kuzeyde olduğunu savunanların, Murşili’nin tarihçiliği bölümünde ciddi bir hata olduğunu kabul etmekten başka bir çıkış yolu bulunmamaktadır. Bunun gibi herhangi bir girişim kendi kendini yalanlamaya mahkûmdur.

b. KBo VI 28

KBo VI 28 olarak neşredilen III. Hattuşili annalleri, coğrafi içeriğinden dolayı kayda değer tarihî bir giriş ihtiva etmektedir. O, aşağıdaki şekilde okunur:

[S. 22].....

6. Daha erken dönemlerde Hatti ülkeleri, dış ülkeler tarafından yağmalandı.(??)
7. Gaşkalı düşmanı geldi ve Hatti ülkelerine saldırdı ve o, Nenassa’yı kendi
8. sınırı yaptı. Aşağı Ülke’ye doğru Arzavalı düşmanlar geldi ve o da
9. Hatti ülkelerini yağmaladı, ve Tuvanuva ile Uda’yı sınırı yaptı.
10. Uzaktan, Araunlu düşmanlar geldi ve Gassiya ülkesinin tamamını yağmaladı.
11. Uzaktan Azzi düşmanları geldi ve bütün yukarı ülkeleri yağmaladı,
12. ve o Samuha’yı sınırı yaptı. İşşuva düşmanı geldi ve Tegarama ülkesine saldırdı.
13. Uzaktan, Armatan düşmanı geldi, ve o da Hatti ülkelerine saldırdı,
14. ve o Kizzuvatna’yı sınırındaki şehir haline getirdi. Ve Hattuşa şehrini
15. yakıp kül etti, ve (sadece) [.....] ve [.....]nın kaçtı.

Açıklama:

8.satır: Aşağı Ülke Hitit imparatorluğunun bir bölgesidir. Murşili saltanatı devraldığında, ülkenin yöneticisi Hannuti'ydi. (KUB XIX 29 IV 11 = AM 18f) Belli ki aynı adam (Şuppiluliuma'nın saltanatı boyunca) Arzava ülkelerinden biri olan Hapalla'ya karşı Aşağı Ülke'de bir orduya liderlik etmiş olan kişiydi.(KUB XIX 22 4)

Bu cümlelerden hareketle şunu söylebiliriz: Murşili'nin 2. idare yılında, Arzava Kralı'nın hareketlerini takip etmek amacıyla Aşağı Ülke'de bir Hitit ordusunun hazır beklediği gerçeği, Aşağı Ülke'nin Arzava ile sınır komşusu olduğunu doğrulamaktadır. (KUB XIV 16 I 23= AM 28f). Muvattali'nin saltanatında, Aşağı Ülke çok kuvvetli bir Hitit egemenliği altındadır. Kral, oradaki Hatti Tanrılarını, başkentte olası bir Gaşka saldırısından korumak için hareket eder. Aynı kral, kendi dinî yasasında –ki burada Hattilerin bütün tanrılarına dua edilmiştir- Aşağı Ülke'nin Tanrılarının bir listesini yaptırır. Metnin ilgili bölümüne göre (KUB VI 45 II 38) Ussa ve Pitassa ülkeleri, Hawatnuwanda Dağı ve Hulaya Nehri Aşağı Ülke'dedir. Aynı zamanda Aşağı Ülke, III. Hattuşili'nin ve Arnuvanda'nın saltanat günlerinde bir Hitit egemenliği altındadır. (KUB XXI 6a rev. 13)

Metnin doğru bir değerlendirmesi için, onun hangi dönemdeki olaylarla bağlantılı olduğunun tayin edilmesi önemlidir. Harfi harfine “eskiden, önceden” anlamına gelen I. 16'daki ‘*karu*’ kesinlik bakımından eksiktir. I. 16 ile biz Şuppiluliuma'nın ‘ortaya çıkmasından’ (*sara isparzasta*) ve ‘tahta geçmesinden’ önceki bir döneme işaret ediyoruz. *Sara Isparzasta* terimi tahta çıkışın hemen başlangıcına işaret eder.

Tarihsel girişteki olaylar, böylece Şuppilulima'nın babası Tuthalya'nın saltanat dönemini daha erken zamanlara doğru iter. Bu, Murşili'nin büyükbabasının saltanat günlerinde ara sıra meydana gelen bilgilerle uyum sağlar: Gaşkalar başkent Hattuşa'yı tehlikeye sokmuşlardı.

Bunun başka bir örneği için MDOG 70. sayfada bir resim ihtiva eden basılmamış metin geçerlidir. Murşili tarafından yazılmıştır ve onun ilk satırları aşağıdaki şekilde okunur:

.....

2 “Büyük Kral, Dathaya, Kizzuvatna'da Tanrı'yı mabetten çıkardığında

3 ve Samuha'da ibadet ettiğinde

4 özel bir mabet (de), mabette durdurulan ayinler (ve) kurallar

5 ancak tahta üzerine yazı yazan kâtipler

6 ve mabet çalışanları geldi (ve) *başka bir yere* aktarıldı, bunları, ben, Murşili,

7 büyük kral, bir tablet üzerine yazdım.....”

Biz burada, Murşili'nin selefi ve çok büyük bir ihtimalle büyükbabası olan Tuthalya'nın, “Tanrı'yı” Kizzuvatna'dan Samuha'ya taşıdığını öğreniyoruz. Bu tedbir Tanrı'yı, büyük bir olasılıkla KBo VI 28'de tasvir edilen Tanrı'yı, düşman saldırılarından korumak için alınmıştır.

Coğrafyayla ilgili olduğu kadarıyla, KBo VI 28'in içeriği aşağıdaki gibi tablolanaabilir:

Düşman	Etkilenen Bölge	Sınır
Gaşkalar	Hatti Ülkeleri	Nenassa
Arzawa	Aşağı Ülke	Tuwanuwa ve Uda
Araunna	Kassiya	
Azzi	Yukarı Ülkeler	Samuha
İşşuva	Tegarama	
Armatana	Hatti Ülkeleri	

Başkent Hattuşas ile ilgili olan son cümle biçimsel bakımdan farklıdır. Armatana düşmanı hakkında olan ifadelerle aynı bölümde olmasına rağmen, bu bölümden ziyade, metnin tamamına ait olan bir 'ek bölüm' olarak kabul edilebilir.

Listeyi gösteren daha ileri analiz, iki büyük bölümden oluşturulur. Birinci bölümde Gaşkalar'ı ve Arzawa hemen hemen ittifakla, anılan sıraya göre, kuzeyde ve güneyde yer almışlardır. İkinci bölümde de geriye kalanlar vardır. Burada, Hitit Bölgesinin doğu sınırı ile ilgisinden dolayı, bizi bu bölüm ilgilendiriyor.

Coğrafi ilkelere göre bir düzenlemenin kabul edilebilir olup olmadığını sormak zorundayız. Metin kuzeyden güneye doğru veya tersine doğru mu ortaya çıkmıştır? (Birinci sütunda) Azzi-İşşuva'nın kuzeyine yerleştirildiğine ve aynı şeyin (orta sütunda) Yukarı Ülkelerin Tegarama ile olan ilişkileri için de doğru olduğuna şüphe yoktur. Kassiya (orta sütunda) kuzey sınırındaki yerlerle birlikte başka bir yerde görünür. Bu nedenle, Azzi'nin kuzeyinde bir yer belirlenmelidir. Bu yüzden, bu varsayım, kuzeyden güneye doğru bir istikameti gösteren listeyi doğrular. Sonuç olarak, Kizzuvatna şehri Tegarama'nın güneyinde aranmalıdır.

Tartışılan metin, Kizzuvatna'yı Hitit bölgesinde bir şehir sayar. Diğer kanıttan dolayı, bu bir tarih hatasından kaynaklanıyor olabilir. O, KBo VI 28'deki fikre dayandırılmalıdır. III. Hattuşili zamanında meydana gelen, uzak bir geçmişte yaşanan olayları nakleder. Suppiluliuma'nın selefleri II. Hattuşili ve III. Tuthalya'nın hükümdarlığı sırasında, Kizzuvatna'nın Hitit imparatorluğundan bağımsız olduğu kesin sayılabilir. Kizzuvatna şehrini, aynı isimle anılan ülkeden ayrı tutmak için hiçbir neden yoktur. III. Hattuşili çok erken döneme ait şartlar yerine, kendi zamanında yürürlükte olan şartlara başvurmuştur.

c. KBo I 14

KBo I 14 mektubu, Kizzuvatna'yla ilgili çok önemli bilgiler verir. Korunmuş olan bu kaynak, Kizzuvatna'nın, Hititler'in demir üretim merkezi olduğunu belirtir. Bu kouyla ilgili

kesin kanıtı sunmak ve ayrıntılarıyla tartışmak bu nedenle çok önemlidir. İlgili belge, bütün ayrıntılarıyla aşağıda sunulmuştur:¹⁴²

Ön Yüz

13. onlar Turira'ya doğru ganimet getirirler.
14. Kaçan tebaam aynı şekilde Turira'ya giderdi.
15. Turira sizinse, (onu) yok edin! (Fakat) şehirde kalan tebaama gelince,
16. onlara ait olanlara dokunmayın. Turira eğer sizin değilse,
17. bana böyle olduğunu yazın, (onu) ben yok edeyim! Fakat şehirde kalan sizin askerlerinize gelince,
18. onlara ait olan hiçbir şeye dokunulmayacaktır. Bana kral,
19. Turira'nın insanları niçin.....benim.....
20. Bana bahsettiğiniz kaliteli demire gelince, kaliteli demir Kizzuvatna'da
21. benim güvenli evimde değerli değildir. Demir üretmek için kötü bir zaman
22. Yazmıştım, (Fakat) onlar kaliteli demir üretecekler; bugüne kadar bitiremeyecekler.
23. Ne zaman bitireceklerse, onu size göndereceğim. Bugün şimdi
24. Ucu size doğru yönelmiş olan demir bir hançerim var.
25. Bana gönderdiğiniz zırha gelince (diyor ki): 'Bu zırha karşılık olarak demir bıçaklar gönderin, şimdiye kadar, (onları) üretmeyi bitiremediler.
27. Bitirecekleri zaman, onları size göndereceğim. Senin gibi yaptım.
28. [.....] ifade ettiğiniz dilekler
29. [.....]

Arka Yüz

1. [.....] senin [.....]
2. [.....] büyük kral, Karduniaş ülkesinin kralı.
- 3.[.....].. o sana gönderdi.
4. [.....] sana. [Babam] uygun hediyeleri göndermedi mi?
5. size? (Fakat) krallığı tanıdığım da,
6. siz bana bir büyükelçi göndermediniz. Bununla beraber, bir krallığın, başka bir krallığı tanıdığında, diğer kralların, yani dengi olanların, ona
7. (böyle bir durumda) uygun hediyeler göndermesi, krala yakışır bir cübbe,
8. kutsamak için de kaliteli yağ göndermesi geleneksel alışkanlıklardandır.
10. Fakat bugün siz, böyle bir şey yapmadınız.

¹⁴² A.Goetze, a.g.e., s.16-25

11. Şimdi ben size gönderdiğim elçimi durdurdum.

12. Ve onu aşağıdaki sebepten dolayı engelledim:

13. bana hakkında yazdığın bütün iyi dilekler, Ben [.....]

14. size gönderdim. Onu durdurmamın nedeni budur.

15. Kral Urhi-Tesup'un saltanat günlerinde buraya düzenli olarak gönderdiğiniz elçiler,

16. genellikle üzücü tecrübeler yaşadı. Bugün

17. Siz hiçbir suretle şunu söyleyemezsiniz: **“O günlerde olduğu gibi**

18-19. **elçi üzücü tecrübeler yaşayacak.”** geri döndüğünde ona iyi muamele edilip edilmediğini sormanıza dahi gerek yoktur.

Demir üzerine en çok tartışılan ifade ön yüzün 20. satırında bulunmaktadır. Sunulan yorum, madenin üretildiği yer olarak Kizzuvatna'ya işaret edilmesinin muhakkak doğru olmadığını gösterir. Bu ifade, yalnızca, demir silahların saklandığı kralın deposunun Kizzuvatna'da bulunduğunu ima eder. Mektubun sahibi, bulunulan zamanı ya da mevsimi demir üretimine elverişsiz sayar, bununla birlikte bu üretimin nerede yapıldığını söylemez.

Diğer kanıta göre depo, ticarî malların vergi olarak saklandığı idarî bir birimdir. Bu, muhtemelen bir cephanelik ya da askerî teçhizat deposu olarak askerî bir amaca da hizmet ediyor olabilir. Kizzuvatna'daki depo, gemiye yüklenen malların muhtemel alıcısına en yakın bir yerde olması gibi basit bir nedenden dolayı mektupta tartışmalı olarak anılmıştır.

Kizzuvatna'daki demir silahların eksikliği, hiçbir şey göndermemek için bir bahane olarak kullanılmış olabilir. Eğer böyleyse, metin, akıllarda bu tür silahların başka yerlerde de mesela bütün demir üretilen sahaların birinde de kullanabilir olduğu şeklinde yorumlanabilir. Fakat mektubun sahibi, silahları alıcılara göndermeye özellikle istekli değildi.

Bu yorum, kısmen mektupta yazılan şartlara bağlı olacaktır. Bu yüzden, mektubu gönderenin ve mektubun alıcısının kim olduğunu saptamaya yönelik bir çalışma da yapılmalıdır.

Mektubun arka yüzündeki 15. satır, alıcının, düzenli olarak Kral Urhi-Tesup ile elçiler vasıtasıyla iletişim kurduğuna dair bilgi de vermektedir. Bu kral aşağılayıcı bir tonda konuşturulur. Rev. 4ff.'den, iki krallık arasındaki dostça ilişkilere rağmen, mektubu yazan taraf krallığının, alıcının krallığını tanıdığına; alıcının, mektubun yazarına hediye gönderme geleneği hususunda başarısız olduğu sonucu çıkarılabilir. Buradan, mektubu yazanın, Urhi-Tesup'un halefi III. Hattuşili olduğu ve tahta çıkışından hemen sonra kısaca yazdığı sonucu da çıkarılmalıdır.

Mektubun alıcısını saptamak çok daha zordur. Mektubun dünyanın politik meselelerine değindiği gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Karduniya'nın (örneğin Kassite Babylonia) (2'nin arka yüzü) ve Hanigalbat'ın kralları, (8 ve 11'in ön yüzü) yabancı güçlerle ilişkileri yasaklanmış

olan Hitit İmparatorluğunun bir tebaası olarak anılmazlar. Kaynak, zamanın büyük güçleri arasındaki birbirine denk ülkelerin alıcıları arasında gözlemlenen uluslar arası nezaket kurallarıdır. Önceleri Kral Hanigalbat'ın kontrolü altında bulunan ve bu yüzden Yukarı Mezopotomya'da bir yerde olması gereken bir şehir olan Turira'da gönderenin ve alıcının ilgi alanları çatışır. Bütün bu kanıtlar bizi, mektubun alıcısının Asur kralı, örneğin I. Salmanassar olduğu sonucuna götürür.

Bu sonuç iki ilave kanıt ile teyit edilir:

1. Mektubun alıcısının adı 'EN.URSAG (11, 18 arkayüz) İsim, Hititçeden daha ziyade Akkadça'dır. Asurlular döneminde yaygın bir isim olan **"Bel-garrad"** olarak okunmalıdır.

2. Metin, Asur Uygarlığı ile ilgili birçok belirtiyi içerir. Gerçek, Hitit yüksek mahkemesinin, Asur Uygarlığı ile yazışmalarda, eğitimini Asurca'da yapmış veya Asurca'yı kopya eden, en iyi yeteneğiyle, stiliyle Asurca mektuplardaki dile cevap vermek zorunda olan, özel bir yazıcının görevlendirilmiş olduğu varsayımıyla en iyi şekilde açıklanır.

Hattuşili ve Salmanassar arasındaki ilişkiler sıkıntılı olmuştur. Asurlular, Hittit ve Mısır arasındaki çatışma ve sonradan, Urhi-Tesup'un saltanatında, Hitit hükmü altında Şuppilulima tarafından yeniden yapılandırıldığı gibi Mitanni Krallığını fethetme isteğinin doğurduğu dâhilî gerilimin oluşturduğu fırsattan yararlanmışlardır. Bu gibi durumlarda, Hattuşili, Salmanassar'ın yardımını tercih etmeye çok istekli değildir.

Bununla birlikte birisi çıkıp da, bu yersiz anlamı, demir silah etrafında olan uyuşmazlıklara bağlamamalıdır. Hititlerin değerli madenleri kendi tekellerine almak istediklerine inanmak için hiçbir neden yoktur. Silah göndermenin askerî sırları ihtiva ettiğini hiçbir şey göstermez. Çağdaşı olan Amarna mektupları da benzer isteklerle doludur.

Mektubun, zihinlerde Kizzuvatna'nın demir madeninin işlenme merkezi olduğuna yönelik bir yorum yapılabilmesi hususunda bir imtiyaz tanınsa dahi, bu nedenle, Kizzuvatna'nın Pontus olması gerektiği şeklinde çıkan sonuç, inandırıcı olmaktan çok uzaktır. Aslında mektup bunu ne direkt olarak söylüyor ne de ima ediyor. O, Xanubes'le ilgili olan klasik gelenekten çıkarılabilecek olan Pontus'un demircilik zanaatının icat edildiği bölge olması gibi daha ileri bir öncüle dayanır. Çıkıp da bir kişi sormalı: **"Bir dereceye kadar geç olan döneme ait olan gelenek nasıl Küçük Asya Hitit merkezlerinde daha önceleri egemen olan şartların yeniden oluşturulmasında kesin bir kanıt olabilir?"** Gelenek, sadece Yunanların demir yapma tekniğini nerede öğrendiklerini gösterir. Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışı ile Yunan tarihinin ve geleneğinin başlangıçları arasındaki yüzyıllar Küçük Asya tarihinde en çalkantılı ve en karanlık dönemlerdir.

Bu suretle, Pontus, eğer gerçekten demir üretmişse, Hititler Devrinde tek demir üretim merkezidir hükmü ispatlanmış olarak düşünülemez. KBo I 14 Kizzuvatna'da demir silahların imalatına dair bir imayı içeriyor olmalıdır. Sadece araya depolama yapılan bir yer olmamalıdır. Bununla birlikte Kizzuvatna'ya, Pontus'ta bir yer belirlemek için geçerli hiçbir kanıt yoktur.

4. Kizzuvatna Ülkesi

a. KBo I 22

KBo I 22 mektubu Kizzuvatna ülkesinden bahseder. Tarihî coğrafyayla ilgili sorular için çok önemli cevaplar alınır. Maalesef ki belgenin belli bir tarih verilemeyen mühim kısmı aşağıdaki şekilde okunur:

Arka Yüz

3. [.....ki onu.....] Ben seçmiştim, ben onu (veya o nesneyi) senin için seçmiştim.
4. [.....] Bu adama Kizzuvatna Ülkesi'ne gitti,
5. fakat [orada] [*nakkussu*] yoktu. O, Halpa ülkesine vardı,
6. fakat [orada] [*nakkussu*] yoktu. O, Subareans'ın ülkesine vardı,
7. fakat [orada] [*nakkussu*] yoktu. O, (şimdi) Kinza Ülkesi'ne vardı,
8. [orada *na*] *kkussu* (vardı).
9. [.....] buraya geldi (ve) bu beyefendiye iftira etti (?); bu insanlar
10. [.....]. 'Bu adam [.....] kralın kızı onunla evlilik için.
11. [.....] Eğer ona kötü bir şekilde davranılmış olsaydı,
12. [.....] ona; fakat ona iyi daratılmışsa
13. [.....] seni'. Onların hepsi bu şekilde konuştu.....

Görünüşe göre bu yolculuk, Hatti Ülkesinden Suriye'ye doğru ilerlemeyle ilgilidir. Bu yolculuğun temel amacı bir prensesi taşımaktır. Kizzuvatna, bahsedilen birinci duraktır. Yolcular, Suriyeliler'in ülkesi Halpa'ya (Halep) ve Kinza'ya doğru ilerlediler. Amurru, muhtemelen yolculuğun son hedefiydi.

Paragrafa göre Kizzuvatna, Halpa (Halep) bölgesinin hemen kuzeyinde Anadolu ile Suriye arasındaki sınıra yerleştirilmiştir.

a. Kizzuvatna ve Hurri Arazisi arasındaki ilişki:

Hitit antlaşmalarının girişinde, geçmişte Hitit Krallarının kendi ülkeleriyle ilgili saptadıkları olayların özetlenmesi gerçeği, çok iyi bilinmektedir. Üzerinde mevcut müzakerelerin görülmesi gereken, geçmiş sunan girişte, coğrafî isimlerden bahsedildiği çok açıktır.

Sunassura Anlaşması bu kuralın dışında değildir. Anlaşmanın girişi, bizim mevcut problemimiz için özel bir önem taşır.

5. Önce, büyükbabamın saltanat günlerinde, Kizzuvatna ülkesi
6. Hatti ülkesinin bir (bölümü) olmuştu. Fakat daha sonraları Kizzuvatna ülkesi
7. Hatti ülkesinden ayrıldı ve Hurri ülkesine bağlandı.
8. İşşuva Ülkesi(nin insanları), Güneşin tebaası,
9. Güneşe karşı düşmanlık etmeye başladı, ben, yani Güneş, onlarla savaşmaya gittim
10. (ve) İşşuva Ülkesi'ni mağlup ettim. Fakat [İşşuva halkı]
11. Güneş'ten önce firar etti ve Hurri Ülkesi'ne indiler. Ben, Güneş, Hurrilere
12. şu sözü gönderdim: **“Tebaamı bana iade edin!”** Fakat Hurriler cevap olarak
13. Güneş'e şu sözü geri gönderdi: **“Hayır!”**
14. Bu şehirler önceden, büyükbabamın saltanat günlerinde, Hurri ülkesine gelmişti.
15. (ve) orada yerleşmişti. Onların daha sonra
16. mülteciler gibi Hatti ülkesine geri döndükleri doğrudur.
17. Fakat şimdi, sonunda, ahırları için sığır seçildi. Onlar kesinlikle
18. benim ülkeme geldiler.
20. Hurriler, tebaamı bana, Güneş'e iade etmediler. O, askerlerini
21. (ve) at arabalarını dağıttı; Güneş'in yokluğunda onlar İşşuva Ülkesi'ni
22. yağmaladılar. Bulabildikleri bütün köylüleri, sığır (ve) koyunları
23. Hurri ülkesine getirdiler. Ben, Güneş, bazı düşmanlara karşı savaşmak için
24. başka bir yerde kaldım.
25. Hurriler yeminlerini bozdular. Ben, Güneş, Hurrilere şu sözü gönderdim
26. ‘Eğer herhangi bir ülke
27. sizden ayrılacak olursa (ve) Hatti ülkesine bağlanacak olursa,
28. böyle bir şey nasıl olacak? Hurriler
29. ben Güneş'e şu sözü gönderdiler: **“Tam olarak aynısı!”**
30. Şimdi Kizzuvatna ülkesinin [halkı] Hitit sığırı
31. (ve) kendi ahırlarını seçer. Hurrilerden
32. ayrıldılar (ve) Güneşe sadakatlerini bildirip bağlandılar. Hurriler, Hatti Ülkesine karşı
33. suç işlediler, fakat Kizzuvatna Ülkesine karşı o özellikle suç işledi.
34. Kizzuvatna Ülkesi, kurtuluşu dolayısıyla gerçekten çok fazla sevindi.

35. Şimdi Hatti Ülkesi ve Kizzuvatna Ülkesi

36. yükümlülüklerinden bağımsızlar. Şimdi ben Güneş

37. Kizzuvatna ülkesine bağımsızlığını iade ettim.

İlk bakışta Sunassura Anlaşması'nın girişinin farkına varılacak derecede Hurri Ülkesinden söz ettiği gerçeği çok açıktır. Kizzuvatna'nın birçok kereler Hatti'den ayrılarak Hurriler'e sadakatini bildirerek bağlandığı söylenir. Bu durum, Kizzuvatna'nın hem Hatti hem de Hurri topraklarıyla ortak sınırı olduğu, başka bir deyişle Kizzuvatna'nın ya onların arasında olduğu, ya da üç ülkenin bir üçgenin uç noktalarını temsil ettiği sonucunu kaçınılmaz kılar. Bu sonuç aslında çok önceden beri çizilmiştir.

Kizzuvatna'nın aşağı yukarı Pontus'la eşit olduğuna ikna edilen H. Wincler oldukça mantıklı olarak Hurri Ülkesi'ni Armenia'nın??? komşu kesimlerinde aramıştır.

O zamandan beri, buna ilaveten **“Hurri Ülkesi”** teriminin kısmen, kesinlikle Yukarı Mezopotomya'ya yerleştirilmiş olan **“Mitanni”** ile anlamdaş olduğu kabul edilmiştir. Bundan başka, daha dar bir algıyla Mitanni Ülkesi'yle sınır olması gereken ve aynı soyağacına bağlı olan insanların ikamet ettiği bir Hurri Ülkesi'nin var olduğu kabul edilmiştir. Sonuç olarak, Hitit haritalarının çoğu bu hatayı, Wincler'in koymuş olduğu bölgeden kaldırmışlardır. Bununla birlikte, onun orijinal muhakemesi, hata kabul etmeyen bir kanıt gerektirmesine rağmen, Kizzuvatna ve Hurri topraklarının bitişikliğinin bozulmuş olduğu, böylece bir uzaklık bulunduğu unutulmuştur.

Sunassura Antlaşmasında İşşuva Ülkesi'nde yaşanan olaylar ayrıntılarıyla tartışılır. İşşuva da Hatti'den ayrılıp Hurriler'e bağlılığını bildirmiştir. Böylece mükemmel bir örnek teşkil etmiştir. Şuppililuma, Hurriler'in daha önceleri İşşuva'ya karşı almış oldukları tavrı, kendisi de Kizzuvatna'ya takınarak doğrulamış olur. O, Hurriler'in, İşşuva meselesine gelince önerdikleri prensip, yani her milletin kendi hür iradesine sahip olması prensibine başvurulmasını iddia eder. Tarihî coğrafya, İşşuva'nın aynı şekilde daha büyük olan iki krallık arasında yerleştirilmiş olduğu şeklinde neticelenir. Bu durum, KBo VI 28'de sunulan resimlerle karşılaştırıldığında Kizzuvatna ve İşşuva'nın aynı zamanda komşu olması gerektiği gibi daha ileri bir çıkarıma izin verir. (yukarıda 21. satıra bkz.)

İşşuva'nın coğrafi konumundan daha önce bahsetmiştik. Bütün araştırmacılar Elazığ-Harput'un yanında bulunan Fırat'ın kıvrımı çevresindeki İşşuva merkezleri hususunda aynı fikirdedir. O halde Kizzuvatna, ya bu noktadan kuzeye Karadeniz'e doğru ya da güneye Akdeniz'e doğru uzar.

Bu meseleye yaklaşan birisi, Hatti İmparatorluğu'nun doğu sınırında başka bir düşmanın mevcudiyetini aklından çıkarmamalıdır: Azzi-Hayaşa Ülkesi. Azzi ve Hititlerin bağlantı

içerisinde oldukları noktalardan biri Istitina şehridir. Bu, Istitina, sonuç olarak da Azzi için oldukça kuzeyde bir konuma işaret eder. O, Anadolu'nun dağlık bölgelerinde aranması gereken Azzi-Hayaşa ve Hatti arasında ortak bir sınırı takip eder.

Diğer seçenek (İşşuva'nın güneyindeki Azzi), özellikle Şuppiluliuma ve Murşili'nin sevk ve idare ettiği Azzi'ye karşı yapılan seferlere gelindiği zaman, imkânsız sonuçlara sebep olur. Böylelikle eğer Azzi sınırının İşşuva'nın kuzeyinde olduğu varsayılırsa, böyle bir durumda Kizzuvatna nasıl Karadeniz'e yerleştirilebilir ve bununla birlikte nasıl İşşuva ve Hurri Ülkesi'ne doğru genişletilebilir? Eğer Kizzuvatna, Pontus'a tekabül ediyorsa, Azzi Hayaşa ondan ayrılacaktır, bütün bu olaylarda, Harput'un hemen yanındaki Euphrates'in (Fırat) kıvrımındaki ülkeden güneye daha uzak olan bölgeler konuşulmamalıdır.

Vurgulanması gereken önemli bir nokta da, Azzi-Hayaşa'ya karşı olan düşmanlıkların, Hitit İmparatorluğu'nun Suriye'ye doğru genişlemesinden önce başlayan ve Halpa (Halep) ile Karkamış'ta güçlü bir Hitit egemenliğinin kurulmasının ötesine kadar devam eden oldukça uzun bir döneme yayılması gerçeğidir. Bu Azzi sınırının Şuppiluliuma saltanatı boyunca sabit kalmış olması gerektiğini vurgular. Başka bir deyişle, dikkat çekilen zorluk, Şuppiluliuma'nın saltanatının daha erken dönemleriyle sınırlanarak ortadan kaldırılamaz.

b. Urussa Şehri:

Sunassura Anlaşması daha sonraki bölümlerinde aşağıdaki bölümü içermektedir:

5. Hurri Ülkesinin herhangi bir tebaası, ya tüccarlar veya Urussa'nın
6. Sunassura'nın ülkesinden özgür bırakılan halkı
7. Bundan sonra asla Hurri Kralına teslim etmeyeceğim.
8. Hurriler gelecekte, muteber bir toprak parçasında, her nasılsa onlara
9. hak iddia edecekse, ben Güneş, onun isteğine razı olmayacağım.
10. Hurriler yemin Tanrılarına dua etsinler.

Urussa şehri, ima edildiğine göre, önceleri Hitit Kralına aittir. Fakat şimdi Kizzuvatna'nın Sunnassuras'ına terk edilmiştir. Hurri Kralının kesin doğruları tatbik ettiği bir kolonisi orada yaşamıştır. Onların durumu görünüşe göre Hitit ve Hurriler arasında sonuçlanmış bir antlaşma ile ilgilidir. Antlaşmanın maddeleri artık geçerli olarak düşünülmemelidir.

Urussa'nın, Hatti, Kizzuvatna ve Hurri Ülkesi veya bir diğerine sınır olan herhangi bir ülkeyi kapsayan üç ülkenin olduğu noktaya yakın bir yere yerleştirilmiş olma ihtimali kaçınılmazdır. Böylece, Urussa coğrafi problem için özel bir öneme sahip bir yer olur. Elde bulunan bütün kanıtlar dikkatli bir şekilde, ince elenip sık dokunarak değerlendirilmeli ve Urussa şehrinin yeri mümkün olduğu kadar doğru tespit edilmelidir.

Bizimkinin yanında konuyla ilgili üç pasaj daha vardır. Birincisi bir Akkad metninde (KBo I 11) ve diğer ikisi Hitit metinlerindedir. (KUB XXVI 43 ön yüz 40 ve KUB XXII 68 arkayüz 22)

Söz konusu olan Akkad metni son zamanlarda H. G. Güterbock(ZA NF 10 113) tarafından ayrıntılarıyla tartışılmıştır ve onun konuyu ele alış biçimine başvurmak yeterli olacaktır. Metnin naklettiği olayların Yukarı Mezopotamya'da cereyan ettiği çok açıktır. Hurriiler (önyüz 25), Halep (önyüz 25), Karkamış (arka yüz 21) ve Harran'ın yakınındaki Aşihu(arka yüz 6) ortaya çıkar. Söz konusu isim Ur-su şeklinde hecelenir. Bu yüzden, Sunassura Antlaşmasının *U-ru-us-sa*'sıyla özdeşliği sorgulanabilir. Birisi çıkıp da, Kültepe tabletlerinin Ursu'suyla, 3. Ur hanedanının Ursusuyla, Gudea'ya göre Ebla'da bir şehir olan Ursu'yla ve Mari arşivlerinin Ursum'uyla özdeşlik kurulmasına müsamaha gösterebilir.

Bununla birlikte, Hitit fonetiği açısından bakıldığında *Ursu*'nun *U-ru-us-sa*'dan ayrılması gereksizdir. Aslında *Urussa*'nın *Urşu* gibi yaklaşık olarak aynı bölgede aranması gerektiğinden bu tavsiye edilemez. *Urşu*, genellikle Suriye kıyısının hemen dönemecinde olan **Oponos**(Plutarch, Dem 32), **Pwos** ve III. Tiglat Pileasar'a göre Unqu'da bir şehir olan *Urrus*'la denk tutulan çağdaş *Arsuz*'la özdeşlenir. Landsberger bu özdeşleşmeyle olan uyumsuzluğu ifade eder ve *Ursu*'ya çağdaş Urfa'da bir konumu savunur. O, Hitit ismi *Ursu*'nun çağdaş isim Urfa'da devam ettiğinin güçlü bir olasılık olduğu üzerinde düşünmektedir. Güterbock Landsberger'in fikrini yeni kanıtlarla savunur. Onların kanıtları Hitit materyallerine müracaat edilerek bütünlenebilir.

İlk olarak yukarıda bahsedilen Hitit metni KUB XXVI 43, zaten biliniyor olan kanıt maddeten hiçbir katkıda bulunmaz. Şahurunuwaş'ın arazisinin bir bölümünün biçimlendirdiği iki köy, *U-ru-us-sa*'nın civarında (QI-RU-UB) yerleştirilmiş olarak (önyüz 40) tasvir edilir. Takip edilen köyler Kizzuvatna şehrinin civarında olduğundan, bu *Uruşsa*'nın Kizzuvatna antlaşmasının bahsedilenle özdeş olduğunu şüphe götürmez.

Çok daha önemlisi ise ikinci Hitit metni KUB XXIII 68.'dir. Tablet, KUB XXVI 41'den önemli bir parçanın kanıtı üzerinde, İşmirik soylularıyla Arnuvanda isminde bir kral tarafından sonuçlandırılan bir anlaşmayı da içerir.

Kizzuvatna ülkesinden ön yüzün 7. satırında ve arka yüzün de 22. satırında bahsedilmiştir. Ve o anlaşmayı hazırlayanla birlikte olan şahısların listelerinden oluşan anlaşmanın son bölümünde farkına varılacak derecede tasvir edilmiştir. Bu bölüm aşağıdaki şekilde okunur:

Arka yüz

11. “[siz], İşmirika ülkesinin bütün insanları yemininizi tutun! [İşmirik ülkesinin] Ehal-Tessup’u,

12. Kizzuvatna ülkesinde Zazlippa onun şehridir; fakat o Va[şşukani]dedir.

13. İşmirik Ülkesinin [.....i]ř’i, Kizzuvatna ülkesinde Vaşşukani onun şehridir. War.[.....]

14. İşmiriga [ülkesinin], onun şehri Ziyaziya(dır).; Kizzuva[tna] <ülkesi>nde Vaşşukani [onun şehridir.]

15. İşmirik ülkesi [.....a]ř’ın, onun şehri Ziyaziya’dır; Kizzuva[tna] <ülkesi>nde Vaşşukani [onun şehridir.]

16. İşmiriga ülkesinin [.....]’i, onun şehri Zizziya(dır); Kizzuvatna Ülkesinde o bir Vaşşukanilidir.

17. [.....]limmaş, Nanniş, Aliwaşuş, İşmirik Ülkesinden dört adam; Kizzuva[tna] ülkesinde

18. [..... onun şehridir]. Mazziyaş, Hurlanniş, İşmiriga <ülkesinden> iki adam; onların [şehri] Adaraş’tır;

19. [Kizzuvattan ülkesinde Aranaş onların şehridir. Akiyaş, Huhananiş, İşmiriga ülkesinin iki adamı;

20. Kizzuvatna ülkesinde Teruşşa onların şehridir. Zardumanniş, [.....] idi, I[şmiriga] ülkesinden iki adam,

21. [onların şehri]mişa’dır; Kizzuvatna Ülkesinden Uriga onların [şehri]dir.

22. [.....puriya ülkesinin]; Kizzuvatna Ülkesinde U[ruşşa] onun şehridir.

23. İrrita [.....ülkesinin]; Kizzuvatna Ülkesinde Uruşşa onun şehridir.

24. [.....]niş, Pariyamuwaş, Zazlippa’dan iki adam; Tel.....nın].

İşmirik halkı tarafından taşınan doğru isimlerin, derli toplu bir incelemesi, İşmirik’in (veya daha çok Kizzuvatna’nın) Hurri bölgesinde olması gerektiğini derhal gösterir. Bir istisna dışında korunan bütün doğru isimler kesin olarak Hurri özelliklerini gösterir.

Bu nedenle İşmirik’in Hitit İmparatorluğu’nun güney kesiminde yerleşmiş olduğu şüphe götürmez. Bu sonucun tasdiki, -eğer orada LU [*İş-mi-r*]*i-ga*’nın rekonstrüksiyonu (yeniden oluşturulması) kabul edilirse- KUB XXIII 72 arka yüz 37’den gelecektir. Eğer böyleyse, aşağıdaki ülkeler İşmirik’ten bir adam için yemin etmişlerdir: İşşuva, Pahhuwa, Zuhma, [.....] ve Maldiya.

İşmirik ülkesinin soyluları ya bu şehirle kendi kendilerine ya da komşu köyler vasıtasıyla ilişki kurmuşlardır. Her durumda, hususî kişinin Kizzuvatna ülkesinde bir yerle yakın ilişkisine yönelik bir ifade eklenir. Bu ifadenin tam imalarına rağmen bana göre tam olarak belirgin değıl,

o, İşmirik'in Hatti ve Kizzuvatna sınırına yakın olması gerektiği çıkarımına izin verir. Listenin kanıtı tablolandığı zaman, bu sınırdaki yerlerin dağılımı aşağıdaki şekilde sonuç verir:

İşmirik'te:

İşmirik (ve onun komşuluğunda olanlar:)

Ziyaziya

Adara

[.....]mişa

[.....]puriya

Irrita

Kizzuvatna'da.

Zazlipa

Arana

Teruşşa = Tarsus

Uriga

Uruşşa = Arsuz?

Bu listede, Vaşşukani, Urussa ve Irrita'nın, Hurri topraklarında yer aldıkları, bilinen bu üç şehrin yan yana oldukları gerçeğinin vurgulanması özellikle önemli olmalıdır. Eğer o, onlardan sadece biri olsaydı, bizler, asıl kimliği ima ettiği kesin olmayan isimlerin sadece bir çakışmasını inceleyip incelemiyor olduğundan şüphelenebilirdik. Hurri şehirlerinin üç isminin durumu, bir çakışmayı imkânsız kılmaktadır. O halde, bizim tabletin Vaşşukani'si, aynı isimdeki Mitanni Krallarının ikametgâhıyla özdeştir. İrrita, Kargamış ve Harran arasındaki şehirdir. Bu yüzden, biri çıkıp da İşmirik'i kuzeybatıda Harran'dan Karacadağ'a doğru ilerleyen bir çizgide aramak gerektiğini doğrulayabilir. O, muhtemelen ağdaş Siverek ile özdeştir. Urussa'yla ilgili olduğu kadar, Urfa'yla özdeşlik bütün gereksinimleri buluşturur ve bunun yanında hemen hemen kesin olarak düşünülebilir.

Bu zdeşlemeyle, Hitit dönemi coğrafyası için en büyük önemi ihtiva eden değişmez bir noktaya varılır. Urussa'nın günümüzdeki Urfa ile eşleştiği doğruysa eğer, Urussa'nın, bir zamanlar ait olduğu Kizzuvatna lkesi, Pontus'ta aranamaz. Ona Antitoroslar'ın güneyinde bir yer belirlenmelidir ve sınırı olan deniz de Akdeniz olmalıdır.

c. Sunassura Anlaşmasında Betimlenen Sınır:

Sunassura Anlaşması'nın (KBo I 5) asıl tabletinin son beş bölümü Hatti ve Kizzuvatna arasındaki bir sınırın tasvirine ayrılmıştır. Bu tasvir her ihtimale göre eksiktir ve günümüze kadar ulaşamamış olan ilgili bölümlere ikinci tablette devam edilmiştir.

Kuzey hipotezinin en ısrarcı savunucusu Garstang ve Forrer, bu sınırı arzu edilen bütün kesinliğiyle haritalayabileceklerini iddia ederler. Sadece Garstang'ın haritası basılmıştır. Bu nedenle, her iki yazarın kesişen fikirleri kapsamının ne olduğunu söylemek imkânsızdır. Metotları zdeştir. Bununla birlikte; antik isimler gereken bölgelerdeki benzer isimlerle özdeşleştirilmiştir. O halde sınır genel coğrafî prensiplere göre çizilmiştir. Fakat, bu tip metotların kolaylıkla derin bir şüphe taşıdığını kabul edebiliriz. Özellikle onlar her nesnenin

yeniden keşfinde sonuçlandığı zamanlarda. Herhangi bir oranda, sonuçlanan haritaların iddia edilen kesinlikleri aldatıcıdır.

Burada önemli olan, çeşitli ülkeler arasındaki ilişkilerin saptanmasıdır. Bu tip ilişkilerin bir sistemi kurulmalıdır. Ancak, o zaman asıl harita üzerinde onların mutlak konumunu kurabilmek için bir girişim yapılabilir. Karşılaştırılan yerle uyuşan garanti bir konumdaki isimdeki çakışmanın dışındaki sebepler düşünüldüğünde, daha sonraki dönemlerin isimleriyle yapılan özdeşlemeler hoş görülebilir.

Ayrıntılara girmeden önce, tasvir metninin bütün ifadeleriyle sunulması gerekmektedir: (Daha ayrıntılı bilgi için Bkz: Goetze, 1940, s.50-51)

Metnin açığa vurduğu coğrafi gerçekler aşağıdaki şekilde tablolastırılabilir:

40. Lamiye denizine doğru olan bölge Güneş'e aittir ve Pitura
41. Sunassura'ya aittir; onlar bölgeyi birlikte ölçüp ayıracak
42. ve bölecekler. Güneş Lamiya'yı kuvvetlendirmeyecektir.
43. Aruna Güneş'e aittir. Pitura'ya doğru olan bölgeyi onlar
44. kendi aralarında ölçüp ayıracaklar ve bölecekler.
45. Güneş Aruna'yı kuvvetlendiremeyecektir. Saliya
46. Güneş'e aittir, Zinziluwa (ve) Erimma
47. Sunassura'ya aittir; onlar bölgeyi birlikte ölçüp ayıracaklar
48. (ve) (onu) bölecekler. Güneş Saliya'yı istihkâm edebilir.
49. Anamusta Güneş'e aittir, Zabarasma Dağı
50. Sunassura'ya aittir; onlar bölgeyi birlikte ölçüp ayıracaklar
51. (ve) (onu) bölecekler. Güneş Anamusta'yı istihkâm edebilir.
52. Antik zamanlardan beri ikisi arasındaki sınır aşağıdaki şekilde (olmuştur):
53. Turutna tarafında ne varsa, Büyük Kral sahip olsun;
54. ve Ataniya ülkesi tarafında ne varsa Sunassura
55. sahip olsun. Luwana'ya doğru, Durpina
56. Sunassura'nın sınırıdır. Hatti Ülkesi tarafında ne varsa, Büyük Kral sahip olsun;
57. Ataniya Ülkesi'nin tarafında ne varsa Sunassura sahip olsun.
58. Serigga Güneş'e aittir; Luwana Sunassura'ya aittir,
59. Samri nehri onun sınırıdır. Büyük Kral Samri Nehri'nden
60. Ataniya Ülkesi tarafına geçmeyecektir; Sunassura
61. Samru nehrinde Hatti Ülkesi tarafına geçmeyecektir.
62. Zilappuna'ya doğru Sami Nehri sınırıdır. [.....]'e doğru

63. Samri Nehri Sunassura'nın sınırı olsun. Sunas[sura]

64. Samri Nehri'nde Hatti Ülkesi tarafına geçemez;

65. Büyük Kral [Samri Nehri'nden]

66. [Ataniya?? Ülkesi tarafına geçemez.]

İsmin diğer üç oluşumu mevcut olduğundan, Saliya şehrinin sınır çizgisinin yeni bölümünü özel bir ilgiye mazhar olmuştur.¹⁴³

d. Lawazantiya Şehri

Hatti Kralı Hattuşil ile Firavun II. Ramses arasında imzalanan anlaşmanın Mısır versiyonu, Hitit Kralı ve onun eşi olan kraliçenin belgeye ilıştirdikleri mühürlerin tanımına yakındır. Kraliçenin mührü, daha önce söylemiştik, şu kitabeyi (ithafı) içine almaktadır: **“Pudu-Hepa'nın mührü, Hatti Ülkesinin Hanımı, Kizzuvatna Ülkesinin kızı, ...vs.”** Friedrich bunun tam olarak, analog örneklerinden aşağıdaki şekilde yeniden yapılandırılabilir bir Hitit mührünü yansıttığını göstermiştir: KİŞİB Pu-du-he-pa SAL. LUGAL KUR *Ha-at-ti* DUMU.SAL KUR *Ki-iz-zu-wa-at-ni* ...vb.

Bir Hitit metninde Pudu-Hepa DUMU.SAL *Kum-ma-an-ni* olarak adlandırılır, ve Kraliçenin mührüyle bir mührün Tarsus'ta bulunmuş olması muhtemelen tamamıyla tesadüf olarak kabul edilmemelidir.

Kocası Hattuşil'in özünden, Pudu-Hepa'nın Lawazantiya'nın rahibi Bentip-şar'ın kızı olduğunu biliyoruz.

Bu bilgilerin birleşimi, Kizzuvatna'nın Kralı Palliya'nın Lawazantiya'da dinî törenleri gerçekleştirdiğini ifade eden KUB VII 20 önyüz 5'le doğrulanan gerçeği, Lawazantiya'nın Kizzuvatna'da bir şehir olduğu sonucunu doğrular.

Bu durumlarda Lawazantiya ile ilgili elde bulunan diğer kanıtlar dikkatli bir şekilde incelenmelidir.

Hattuşili metninin yukarıda alıntılanan paragrafı Hattuşil'in, Kadeş Muharebesi'nden döndüğünde Lawazantiya'da evlendiğini nakleder. İçerik, Lawazantiya'nın aslında Suriye'den Hattuşa'ya veyahut o zamanlar Hattuşil'in yönetici olduğu Yukarı Ülkeler'e uzanan ana yol üzerinde (veya yanında) bulunduğunu ileri sürer. Bu Kummani'den çok da uzak olmayan bir konumu gösterecektir.

Geriye kalan hadiseler bu ifadeyi yalanlamaz. Mawatallış'in (KUB VI 45 I 76f 46 II 39'un ikinci kopyasıyla) dinî kararnamesinde Lawazantiya Hurma ve Uda arasındaki yerde

¹⁴³ A.Goetze, a.g.e., s.25-52

bulunmaktadır. Tattaşsa'nın Ulmi-Teşup'uyla Lawazantiya'nın Iştar'ı arasındaki anlaşmada Hatti Ülkesinin belli başlı Tanrılarıyla yakından ilişkili olma durumuna özel bir önem verilir.

Yaygın bir kanıya göre Lawazantiya, Kapadokya tabletlerinden bilinen Luhuzatiya ile özdeştir, ismin biçimindeki farklılık, ayrı ayrı dönemlerin çağındaki farklılıkla uyushmaktadır. Bu eşitleme, Erken Hitit Krallığına ait olan bir metin KBo I 11 bu biçim ile uyushduğundan ve Luhuzantiya'yı Haşşu ile Suriye'ye bağladığından, hemen hemen kesin olarak kabul edilebilir. Bu, uygun bir ilave yapıldıktan sonra, Lawazantiya ile "Hurriler" ve Hur(u)ma şehri arasında bir ilişki çıkarılabilecek bir metin olan 2BoTU 17A III 24'te daha da ileri bir seviyede doğrulanmaktadır. 252 no'ya devredilen J. Lewy'in Kapadokya külliyyatında nakledilen Kapadokya metni VAT 13535'e göre, Luhuzatiya Hurama'nın yetkisi altındaydı. Bu çakışma kuvvetle Hurama ile yeri Hitit Hurma (Huruma)'sı arasında bir özdeşleşmeyi savunur, o halde Hurma'nın yerinin belirlenmesi zarurîdir.¹⁴⁴

Lawazantiya'nın Kizzuvatna ile olan yakın ilişkisini böylece ortaya koyduktan sonra, şehrin lokalizasyonu için ileri sürülen görüşleri kısaca şöyle sıralayabiliriz.

Goetze, Garelli ve Lebrun, Lavazantiya'nın yerini Kummanni ve Fırat arası, Bilgiç, Tarsus ile Ursu arasında bir yerde; Cornelius, Kilikya'da, Garstang-Gurney ve Orlin, Doğu Kilikya'da; Ünal, Malatya civarında diye çok geniş ifadelerle vermektedirler.

Bu bilgilerden sonra Lavazantiya'yı Kilikya'nın kuzeydoğu taraflarında aramak için pek çok nedenimiz olduğunu anlarız. Özellikle Asur Ticaret Kolonileri Devri belgelerinde, Lavazantiya ile yakın ilişkide görünen Hurma'nın her ne kadar kesin lokalizasyonu yapılamasa da genellikle bu bölgede aranması dikkate değerdir. Yine yukarıda değindiğimiz, şehrin muhtemel yerine ilişkin şimdiye kadar araştırmacıların ileriye sürdükleri görüşlerde de genellikle sözünü ettiğimiz bölge gösterilmiştir. Lavazantiya'nın yeri için çivi yazılı belgelerden edinilen bilgiler, Seyhan-Göksu (Saros) vadisinde yerleştirilen¹⁴⁵ antik Komana¹⁴⁶ ile aynı olduğu kabul edilen Hititler'in Kummanni'sinden doğuya, Elbistan'a doğru olan bölgeyi işaret etmektedir. Nitekim Lavazantiya'nın üzerinde olması gereken Asur'dan Kaniş'e uzanan ticaret yolları ve Hititler'in güneyde Suriye'yle, ilişkilerinde kullandıkları yolların bu bölgeden geçiyor olması buna destek olur. Sözünü ettiğimiz yerde, Elbistan Karahöyük'ün bulunması dikkat çekicidir.¹⁴⁷

¹⁴⁴ A.Goetze, a.g.e., s.71

¹⁴⁵ T. Yiğit, "Eski Anadolu Kentlerinden Lawazantiya'nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine", Belleten 230, Nisan 1997, s. 12,13

¹⁴⁶ Pontus Bölgesinde Ma tapınağının bulunduğu kasaba. Ayrıntılı bilgi için Bkz: Strabon Geographika, Çev: A. Pekman, s.332

¹⁴⁷ T. Yiğit, a.g.m., s. 13

e. Tarsus Mührü

Tarsus'taki kazılar içerisinde çiviyazılı bir kitabe taşıyan çift dilli bir mührü gün ışığına çıkarmıştır: *Iş-pu-tah-şu* LUGAL GAL DUMU *Pa-ri-ia-wa-at-ri*.

İlave doğrulama Tarşa'nın Hititlerce Kizzuvatna'da bir şehir olarak bilinmesi ve Ataniya ile ilişkilendirilmesi gerçeğinden gelir.

İşputahşuş tesirine dayanan kil parçaları, Hititler'in başkenti Boğazköy'de yapılan kazıların çoğunda, Krala ait mühürlerin etkisini gösterir. Öyle görünüyor ki bu mühürler bazı ticaret eşyalarına iliştilmiştir. Ticaret eşyaları açıldıktan sonra dikkatli bir şekilde muhafaza edilmiştir. Onlar muhtemelen vergilerin ve ücretlerin tam zamanında dağıtıldığının etkisine bir kanıt olarak hizmet eder. Mühre damgalanan Krala ait mühürler ticarî eşyaların Hitit Krallığından geldiğini öne sürer.

Her iki durumda Tarsus bir Kizzuvatna şehridir. Bu nedenle, İşputahşuş mührü Kizzuvatna'nın Kilikya'da yerleşmiş olduğu tezi için rahatlatıcı bir kanıttır. Tarsus ya böyle bir mühür-evinin mevkiidir ve bu özel örnek, bir nedenden veya bir diğerinden ötürü, başkente asla gönderilmez ve merkezî bir yönetim mevkiidir. Ya da Tarsus Kizzuvatna'nın başkentidir ve düzeltilmiş parça, Hattuşa'da uyuşan parçalar gibi merkezî ofiste dosyalanmıştır.¹⁴⁸

Bir tarihçi cephesinden yeniden gözden geçirildiği vakit elde edilen sonuçlar en iyi şekilde değerlendirilmelidir.

Hitit Kralı Telepinuş'un saltanatı boyunca ilk kez Kizzuvatna Ülkesi'nden bahsedilmiştir. Güneydoğuya doğru bir yayılmanın olduğu yeniden yapılanma döneminde, Telepinuş, kendi mührüne göre **“büyük kral”** başlığını iddia eden Kizzuvatna Kralı İşputahşuş ile bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmanın sadece sonucu biliniyor, içeriği bilinmiyor.

Telepinuş'tan sonra Hitit tarihi, tüm Antik Yakın Doğu tarihi kadar, karanlık bir döneme girmiştir. İki yüzyıldan daha uzun bir süre bizim kitabeler hemen hemen tamamıyla sessiz kalmıştır. Bu dönem Hurri'lerin egemen oldukları dönem boyunca olmalıdır. Kizzuvatna'nın aynı zamanda onların da etkisinde kaldığını ifade eden bazı işaretler de bulunmaktadır.

Bu, aslında bilinen Kizzuvatna Krallarının Hurri isimleri olmasıyla tasdik de edilmiş olur. Sadece ara sıra bahsedilen Palliyaş, fakat kesinlikle bir Hurri, en eskisi olabilir.

Hitit Kralları, MÖ. 15.yy ortalarına doğru Suriye politikasınca onların ataları olarak sayılması sürdürüldüğü zaman Kizzuvatna tarihe tekrar girer. İşmirika Antlaşması'nda bulunmuştur, ki bu antlaşmanın başlangıcına göre Kral Arnuvanda tayin edilmiş olmalıdır. Bu belge Kizzuvatna'nın, Vaşşukani ve Urussa şehirlerini içine alan Yukarı Mezopotamya ovasında

¹⁴⁸ A.Goetze, a.g.e., s.73-74

bir uzantısı olduğunu kanıtlamaktadır. Birincisi, Mitanni Krallarının başkenti olmalıdır, diğeri bir zaman, Şuppilulima'ya ait olmuş ve ardından Şuppilulima tarafından Kizzuvatna Kralı Sunassura'ya devredilmiştir. Bu durum İşmirika Anlaşması'nda önceden belirtilmiştir. O halde, sadece Şuppilulima'dan daha eski olduğu ve Halpa'yı hükmü altında bulunduran Şuppilulima'nın büyükbabası II. Hattuşili'nin idare ettiği Mitanni Krallığının yükselişinden bile daha önce olduğu varsayımıyla açıklanabilir.

Kizzuvatna'nın Chabur Nehri'ne doğru doğu yönünde bir yayılması, diğer taraftan, her ne durumda olursa olsun, Halep Anlaşmasından öğrendiğimize göre Hanigalbat gibi Halpa'yı da mağlup eden II. Tuthalya'nın saltanat dönemine ait bir tarihte gerçekleşmiştir. Fakat Kizzuvatna'nın, Hatti tarafından Suriye'ye hükmettiğini kesin olarak ima etmeyen bu mağlubiyetten faydalanmış olması da oldukça muhtemeldir. O, önceleri bu ülkelerden birine ait olan bölgeyi ilhak etmiş olabilir. Böylelikle, bazı zamanlar için, Kizzuvatna aslında Hitit Bölgesini, dönemecinde, Mitannilerin gittikçe artan nüfuzlarının altında olan Halpa'dan ayırmıştır. Mitanni tehdidi, II. Hattuşili'nin saltanat günlerinde, Kizzuvatna Kralını Hitit dostluğunu aramaya ikna etmiş olabilir.

Bu bileşimler –yetersiz delile dayanıyor olsa da- doğruyu kanıtlar, İşmirika Antlaşmasının Arnuvanda'sı, II. Tuthalya ile II. Hattuşili arasındaki Hitit Kralları çizgisine eklenmelidir.

II. Hattuşili'nin saltanat dönemi süresince kurulmuş olan Hatti ve Kizzuvatna arasındaki dostluk, Hitit gücünün II. Hattuşili'nin oğlu III. Tuthalya'nın elinde iflas ettiği ciddi kriz dönemi boyunca ayakta kalmaz. Hitit bölgesi, hemen hemen her tarafından, düşmanlarca istila edilir. Bizi şaşırtan ise, bahsedilen Kizzuvatna şehrini, istilacıların geçici olarak kaybetmiş oldukları Hitit bölgesi olarak bulmamızdır. Tuthalya Kizzuvatna'nın 'Tanrı'sını Samuha'ya transfer etmek gibi –görünüşe göre beyhude olan- bir kurtarma girişiminde bulunmuştur. Samuha aynı şekilde Hititler için kaybedilmiş olarak listelenmiştir. Bu iki kanıt, Kizzuvatna şehrinin –bu zamanda bile-, artık Kizzuvatna Kralı tarafından değil, Hititler tarafından kontrol altında tutulduğunu kanıtlar. Kizzuvatna'nın Mitanniler'in safında yer aldığı çok daha muhtemeldir (Sunassura Antlaşmasında bulunan ifadelerle gerçekten ima edilmiştir), ve buna mukabil Kizzuvatna şehri Hititler'in eline düşmüştür. Bu sırada Kizzuvatna Kralı, muhtemelen Tulzuş'tur.

Güç mücadelesini hızlıca yenileyen Şuppilulima (14. yüzyılın ilk on yılı), muhtemelen Talzu'nun halefi olan Kizzuvatna Kralı Sunaşşura'nın bu ilişkiden vazgeçmesine yol açtı. Önemli bir kısmı ayakta kalabilen yeni bir anlaşma imzalandı. Anlaşma, Hitit Konfederasyonu'nda Kizzuvatna'yı da içine alıyordu. Özellikle Kizzuvatna bölgesindeki herhangi bir dış politikanın özgürlük hareketini engellemiştir. Anlaşma ayrıca, Kizzuvatna

Kralına Hitit vasalları arasında özel ve ayrıcalıklı bir pozisyon kurabilmek için büyük bir çaba sarfetmekteydi. Aslında, biliyoruz ki Kizzuvatna –bu bakımdan Arzawa ve Mitanni ile (yıkılışından sonra bir özgürlük gücü olarak) özdeşir- en iyi ‘hami’ (güçlü bir devletin koruması altındaki küçük devlet) ifadesiyle açıklayabileceğimiz bir terim olan ‘*kuirwanaş*’ ülkelerinden biri olarak düşünülürdü. Bununla beraber, öyle görünüyor ki Kizzuvatna’nın belirli bölümleri, onlar arasında Kummanni’deki dinî merkez, Kizzuvatna’dan ayrılmış olarak kaldı. Şuppiluliuma, Talzuş ve Sunassura’nın kendisinden önce kurmuş olduğu Kummanni civarındaki bir tapınak için bağış yapılmasını onaylayan kişidir. Oğlu Telepinuş’u Kummanni’de bir papaz olarak görevlendiren de aynı Şuppilulima’dır. Kısa bir süre sonra yine Telepinuş’u Halpa’nın (Halep) kralı yaptığında hoşuna giden bir varisini atayarak bir ihsanda bulunmuş olabilir. O muhtemelen, kolaylaştırılmış ve genişletilmiş olan Kizzuvatna’nın Kummanı’nın sahipliği olmaksızın dar bir koridorla sınırlandırılmış Suriye ile iletişimini sağlamak istemiştir.

Şuppiluliuma’nın oğlu Murşili, tahminen Şuppiluliuma’nın ölümü üzerine, Kizzuvatna’yı ayaklanan ülkeler arasında listeler. Ancak metnin hiçbir yerinde, Kizzuvatna’nın yeniden ele geçirilmesine dair tek bir sözcük bile bulunmaması çok gariptir. Fakat, O, iktidarının ilk birkaç yılı Kizzuvatna üzerindeki kontrolü yeniden ele geçirmek için ilerlemiştir. Diplomatik yollarla da ilerlemiş olabilir. 3. ve 4. idare yıllarında Arzava Ülkeleri’ne karşı olan sefer, o zamana kadar Kizzuvatna’nın onun ellerinde olduğunu varsayıyor görünür. 9. yılında Murşili babasının gerçekleştirme yolunda söz verdiği fakat asla başaramamış olduğu Kummanni’deki bayramı kutlamak için buraya gider. Belki, Kizzuvatna’nın politik statüsü hakkında bilgilendirilmeyi isteyenleriniz olacaktır. Fakat, bu konudaki bilgiler yok denecek kadar azdır.

Murşili’nin antlaşmalarında Kizzuvatna Tanrılarına hiç dua edilmediği gerçeği, ülkenin Murşili’nin kontrolü altında olmadığını gösterir şeklinde yorumlanmıştır. Onun şüphe götürmez askerî ve politik başarısı ışığında bu, aşırı derecede imkân dışıdır. Hitit Konfederasyonu içinde Kizzuvatna’nın konumunun değişmiş olduğu çok daha olasılık dışıdır. Birileri, Kizzuvatna’nın- belki bütünüyle ilhak edilerek- bir Hitit eyaleti olup olmadığını ciddi bir şekilde düşünüp taşınmalıdır. Sunassura’dan sonra hiçbir Kizzuvatna Kralından bahsedilmez.

Kizzuvatna’nın hiçbir tanrısına dua edilmez. Ancak, bu durumda, biz kesin olarak biliyoruz ki Kizzuvatna Hititler’in elindeydi. Aksi takdirde Mısırlılar, Kadeş Muharebesinde Muvattali için savaşan Hitit müttefikleri listesinde, bu ülkeye yer vermeyeceklerdi.

Hattuşil’nin Kraliçesi, Pudu-hepa “**Kummanni’nin Kızı**” olarak isimlendirilir. Ramses Anlaşması’nın Mısır versiyonunda “**Kizzuvatna’nın Kızı**”dır. Bundan, onun Kizzuvatnalılar hanedanının bir prensesi olduğu sonucuna varılabilir. Bu hiçbir suretle kesin değildir. En güvenilir kaynak kabul edebileceğimiz Hattuşili metni, sadece onun Lawazantiya Papazı Bentip-

şar'ın kızı olduğunu ifade eder. Bununla birlikte, Pudu-hepa'nın dolaylı olarak kraliyet soyundan olduğu ve evliliğinin, uzun zaman önce gerçekleşen Kizzuvatna'nın Hatti tarafından ilhak edilmesi olayını barışçıl bir yolla yasallaştırmak gibi net bir politik amaca hizmet ettiği de muhtemeldir.

Aynı politika, Muşşili'nin ve Muvattali'nin geleneğine zıt bir tavırla Kizzuvatna ülkesinin Tanrılarına tekrar dua edilen Hattuşili'nin Ramses ile yapmış olduğu anlaşmada, kendisini ayrıntılarıyla ortaya koyar. En çok tartışılan, demir silahların Kizzuvatna'daki Kralın deposundan elde edilemez olduğunu bildiren mektubun ışığında Kizzuvatna'nın, Hattuşili imparatorluğunun bir bölümü olduğu inkâr edilemez.

Hattuşili'nin oğlu ve halefi IV. Tuthalya, Kizzuvatna'dan sadece dolaylı olarak bahseder. KUB XXVI 43 no'lu belge Kummanni'nin civarındaki yerleri birer birer sayar ve KUB XXIII 21'den hikâye fragmanı Zunnahara, Adaniya ...gibi Kizzuvatna'ya sahip olan krallara başvuruyu ima eder.¹⁴⁹

¹⁴⁹ A.Goetze, a.g.e., s.75-81

VI. BÖLÜM

GAŞKALAR

MÖ. 2. Binyılda Anadolu'da büyük bir siyasi güç olarak ortaya çıkan Hitit Devleti, etrafını çevreleyen dağınık haldeki barbar kabilelere karşı sürekli mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu kavimlerin bir kısmını antlaşmalar yoluyla ya da akrabalık bağları ile tabiiyetine almıştır. Bazı kavimleri kontrol altına almakta epeyce zorlanmış, bazılarını ise hiçbir şekilde kendisine bağlayamamıştır. Hititler'e hiçbir zaman baş eğmeyen kavimlerden birisi de Karadeniz Bölgesi'nde kabileler halinde yaşayan Gaşkalar'dır.¹⁵⁰

Hitit anavatanı, Kızılırmak havzası boyunca uzanan bölge olarak düşünülmektedir. Hitit krallığının doğrudan otoritelerini uyguladıkları bölgenin genişliği ise savunma sorunlarına bağlı olarak değişmekteydi.

Eski Hitit Devleti'nin sonlarından imparatorluğun çöküşüne kadar Hititler'in daimi düşmanı olan Gaşkalar'ın, yaşadığı bölge ve bu bölgenin kapsadığı alan konusundaki bilim adamlarının farklı ya da ortak görüşleri bulunmaktadır. Bunları incelediğimizde:

Mayer-Garstang ve Hrozny gibi bilim adamları, ilk çalışmalarında Gaşkalar'ın Kızılırmak'ın Yukarı kısmı ile Yukarı Fırat arasında yaşadıklarını savunmuşlardır.

E. Forrer ise, Gaşka ülkesini kuzeye, Yeşilırmak ve Çekerek nehirleri arasındaki bölgeye koymuştur.

E. Cavaignac, Gaşka ülkesinin batıya yani Kızılırmak'ın alt kısmından hemen hemen Ege Denizi'ne kadar uzandığı fikrindedir.

Göetze, ilk önceleri Gaşkalar'ın Arzava ve Hatti arasındaki bölgede yaşadıklarını kabul ederken yaptığı daha sonraki çalışmalarında Garstang-Gurney ve Forlanini gibi Gaşka Ülkesinin, Merzifon-Amasya hattının kuzeyindeki Sinop-Ordu arasındaki bölgede yer aldığını savunmaktadır.

Cornelius, Gaşka yerleşim alanını kuzeyde Turhal, güneyde Gürün ve doğuda Kemah'ın bulunduğu üçgene koymaktadır.

Gaşkalarla ilgili olarak önemli bir çalışma yapan E. Von Selmler ise bağımsız ve birlikte hareket etmeyen üç Gaşka grubunun ortaya çıktığını söylemektedir. Bunlardan, Batı Gaşka grubunun Gökırmak ve Devrez üst geçitinin kuzeyinde yer aldığını, merkezi Gaşka grubunun Kızılırmak ve Aşağı Çekerek arasında olduğunu, Doğu Gaşka grubunun ise Çorum Mecitözü ile Kelkit çayının kuzeyinde bulunduğunu savunmaktadır.

¹⁵⁰ E. Memiş, a.g.e., s.42

Ayrıca birçok araştırmacı tarafından Gaşkalar'ın doğuda Azzi-Hayaşa, Güneyde Yukarı Ülke ve batıda ise Pala-Tum(m)ana ile sınır komşusu olduğu kabul edilmektedir.¹⁵¹

Gaşkalar hakkında en ayrıntılı bilgileri Hitit metinlerinden öğreniyoruz. Özellikle Yeni Hitit Devleti'nin her kralı onlara karşı savaşmaya mecbur kaldığı için, edebiyat tarihinde geniş bir bölüm onlarla yapılan mücadelenin tasvirleriyle doludur. Onların adına, Hititler'e ait tarihi vesikaların hemen hepsinde rastlamak mümkündür. II. Tuthalya'nın yıllıkları, I. Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları Metni, II. Murşili'nin Yıllıkları ve III. Hattuşili'nin otobiyografisi, Gaşkalar hakkında son derece önemli bilgiler verirler. Ayrıca, Hitit kralları ile Anadolu'nun diğer kralları arasında yapılan devlet antlaşmaları da Gaşkalar hakkında dolaylı olarak bilgi verirler.¹⁵²

İmparatorluk devri krallarından Murşili, bir metinde daha evvel Gaşkalar'ın eline geçmiş olan Hatenzuva şehri ve Tapapanuva ülkesinin fethini anlatırken, Eski Hitit Krallarından Telipunuş zamanından beri hiçbir kralın bu ülkelere gelmediğini belirtmektedir.

Ayrıca III. Hattuşili ve IV. Tuthalya Hititler'in Fırtına Tanrısının kült merkezi olan Nerik ve Tiliura'nın Eski Hitit krallarından I. Hantili zamanında (MÖ.1550–1525) Gaşkaların eline geçtiğini belirtmektedir. Eski Hitit Dönemine tarihlenen metinler ise Gaşkalar'ın 1600 yıllarında, Anadolu topraklarında var oldukları konusunda bizi aydınlatmamaktadır.¹⁵³

Yeni Hitit Devleti zamanına ait vesikalardan anlaşıldığına göre, Gaşkalar'ın tarih sahnesine ilk çıkışları, Babil fatihi I. Murşili'nin katili ve halefi olan I. Hantili zamanına rastlamaktadır.¹⁵⁴

Arnuvanda-Aşmunikal kral çiftinden kalan dua metninde, Gaşkalar tarafından işgal edilerek ele geçirilen Hitit toprakları olarak Nerik, Hursama, Kastama, Serisa, Himmuva, Taggasta, Kammama, Zalpuva, Kapiruha, Hurna, Dankusna, Tapasava, Kazzapa, Tarukka, İlaluha, Zihhana, Sipidduwa Uashaia ve Patalliia belirtilmektedir.

Belgede, bu çiftin Gaşka saldırılarının önlenmesi ve Hititler'in Fırtına Tanrısının kült merkezi olan Nerik'te bu tanrı için tekrar kült törenlerinin yapılması amacıyla tanrılara yakardıklarını görmekteyiz.

KBo VI 28 nolu metinde, III. Tuthalya zamanında Hatti Ülkesinin dört bir taraftan istila edildiği belirtilmektedir. Gaşkalı düşmanın Hatti topraklarına saldırarak Nenaşşa' yı sınır yaptığı söylenmektedir. Buna karşılık, Maşathöyük'te ele geçen mektuplar üzerinde yapılan çalışmalar göstermiştir ki, Maşathöyük III. Tuthalya döneminde yukarı Yeşilırmak vadisinde yer alan geniş bir bölgeyi Gaşka tehlikesine karşı koruyan askeri bir üst konumundaydı. İshupita şehri ve

¹⁵¹ L. Murat, "Hitit Dünyasında Gaşkalar'ın Yeri", III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (16-22 Eylül 1996 Çorum), Ankara 1998, s. 435-436

¹⁵² E. Memiş, a.g.e., s.42,43

¹⁵³ L. Murat, a.g.m., s.436

¹⁵⁴ E. Memiş, a.g.e., s.44.

Sakaddunuwa Dağı gibi Gaşka ülkelerinden sağlanan askeri birlikler de Kaşşu ve Pipappa adında iki Hitit görevlisinin emri altında idi. Ayrıca Kaşşu isimli görevli Gaşkalar'la yapılan barış görüşmelerinde önemli bir rol oynamaktaydı.¹⁵⁵

III. Tuthalya döneminde Hitit topraklarının etraftaki düşmanlarca istila edildiğini gösteren bir metinde **“Gaşka şehri düşmanı geldi. Hatti Ülkesi'ni mahvederek Nenassa'yı sınır yaptı.”** ifadesi geçmektedir. Nenassa ise (Nanessos) Aksaray'ın 36 km doğusunda Nenizi (ve Nanessos) Nevşehir ile idantifiye edilmektedir.

IV. Tuthalya dönemine ait bir metinde; **“Ona bir taraftan Sakaddunuwa Dağı (halkı) düşman idi. Diğer taraftan ona Sipsinuwa Dağı (halkı) düşman idi. Onun orda olduğunu bütün Gaşkalılar işitince hepsi oraya geldiler. Zuliia nehrinin önünde köprüyü tuttular”** ifadesi geçmektedir.

Metne göre Gaşkalılar'ın yaşadığı Sakaddunuwa, Sipsinuwa ve Sarpanuwa dağlarının arasında Zuliia nehrinin aktığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁶

S Alp, Tapikka bugünkü adıyla Maşat'a ele geçen mektupların ışığında Zuliia'nın Tapikka'dan fazla uzakta olmayacağını belirterek Zuliia'yı Çekerek Nehri ile, Sakaddunuwa'yı Karadağ silsilesiyle, Sipsinuwa'yı Buzluk dağı silsilesiyle, Sarpanuwa'yı Emir Dağı silsilesiyle idantifiye etmektedir ve Nerik'in uzun yıllar Gaşkalar'ın işgali altında kalışının stratejik nedeninin büyük ölçüde Gaşkalılar tarafından tutulan Haharwa dağlık bölgesi olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Haharwa dağlık bölgesinin Çankırı'nın kuzey doğusundaki dağ silsilesinde aramakta ve ancak bu dağ silsilesinin Gaşkalar tarafından tutulması halinde Hitit ordusunun Nerik bölgesine girişinin engellenebileceğini belirtilmektedir.¹⁵⁷

III. Tuthalya'nın oğlu I. Şuppiluliuma Gaşka akınlarını Hitit Ülkesi'nden uzak tutmak için Tum(m)ana ve İstahara'da emniyetli üsler oluşturarak aradaki sınırı daimi askeri üslerle kuvvetlendirmiş, Pala ve Tum(m)ana'nın idaresini de Zida'nın oğlu Hutupiianza'ya vermiştir. Şuppiluliuma'nın oğlu Muşili, daha evvel Hitit Devleti'ne asker vermekle yükümlü olan ve bu yükümlülüklerinden kaçınan İshupita, Durmitta, Piggainariessa, Timmuhala ve Tipiia gibi Gaşka şehirleri ile mücadele ederek onları tekrar asker vermekle yükümlü kılmıştır.¹⁵⁸

Gaşkalar, bizim genellikle kuzey bölge olarak tanımladığımız yerlere ait olan ve Hattuşili'ye verilen bölgeyi de içeren alanların birçoğuna kendilerini yerleştirmişlerdi. Aslında, Şuppiluliuma'nın hâkimiyetinden önce Hitit topraklarına yapılan ana saldırılar, hemen hemen tüm bölgenin geçici olarak düşman kontrolüne geçmesine neden olmuş olabilir. Ama bu bölgenin

¹⁵⁵ L. Murat, a.g.m., s.437

¹⁵⁶ L. Murat, a.g.m., s.437

¹⁵⁷ S. Alp, a.g.m., s.227

¹⁵⁸ L. Murat, a.g.m., s.436-438

birçoğu, bundan önce de, zaten yabancıların hâkimiyetindeydi. Ve muhtemel yabancı saldırı veya el uzatma, bölgedeki Hitit hâkimi nüfusun büyük bir bölümünün gözden kaybolmasına veya hala Hitit krallığının otoritesinde bulunan alanlara göç etmesine yol açmıştı.

Şuppiluliuma'nın Gaşkalar'a karşı seferleri, kuzeydoğudaki bölgede olan düşman işgalinin bir kısmını azaltmayı ve Hitit topraklarında ilerleme yolunda düşmanların işgal ettikleri yerleşkelerin bazılarını boşaltmayı başardı. Onların geri çekilmelerinin sonucu olarak, Şuppiluliuma kuzeydoğudaki bölgede bulunan yerleşkeleri olabilecek düşman saldırısına karşı güçlendirdikten sonra öz, orijinal halk ile yeniden nüfuslandırma politikasını uyguladı.

Ama öyle görünüyor ki; Şuppiluliuma tam anlamıyla nüfuslandırma programı başlatamamıştır. Hâkimiyetinin sonraki döneminde güneydoğu sorunu, ölümünü takip eden ve Murşili'nin hâkimiyetinin ilk yıllarını meşgul eden ayaklanmalar Gaşka halkının saldırılarına ve belki Hitit nüfusunun kuzeydeki yerleşkelerinin hemen boşaltılmasına yol açmıştı.¹⁵⁹

Murşili'nin oğlu Muvattali Hatti Ülkesi'nin güney-doğu sınırı Mısır firavunlarının toprak istekleri yüzünden tehlike altında olduğundan, güney doğu bölgelerine daha yakın bir askeri üs kurmak amacıyla başkenti Aşağı Ülke'deki Tarhuntaşa'ya taşımıştır. Gaşka problemine etkili ve uzun süren bir çözüm bulmak için Yukarı Ülke ve kuzey eyaletlerinin yönetimini de kardeşi Hattuşili'ye vermiştir.¹⁶⁰

II. Muvattali zamanında cereyan eden bir Gaşka mücadelesi ise III Hattuşili'nin otobiyografisinde şöyle anlatılmaktadır.

“Kardeşim Muvattali Hatti'nin tanrılarını ve insanlarını yanına aldı ve onları Aşağı Ülke'ye götürdü. Fakat bunun üzerine bütün Gaşka Ülkeleri isyan ettiler. Pissuru Ülkesi, İshupita Ülkesi, Daistipassa Ülkesi, La(nda) ve Marista Ükesini işgal ettiler. Sonra düşman Maraşşantiya nehrini geçerek Kanes Ülkesine saldırmaya başladı.”

Bu metne göre; Pishuru, Ishupita ve Daistipassa gibi Gaşka Ülkeleri Kanes'e varmadan Maraşşantiya nehrinin yukarısında kuzey ve kuzey doğusunda aranmalıdır.¹⁶¹

II. Ramses' in zafer kitabesinde Muvattali'ye Kadeş Savaşında yardım etmek üzere Hattuşili ile birlikte Mısır'a giden Hitit Ordusu içinde Gaşka askerlerinin bulunması Hattuşili'nin Gaşkalar üzerindeki egemenliğini göstermektedir.

Hattuşili, Gaşkalarla yaptığı savaşlar sonucu daha önce belirttiğimiz gibi Hantili zamanından beri Hatti topraklarının dışında kalmış olan kutsal kent Nerik'i tekrar ele geçirmiş ve burayı yeniden inşa etmiştir.

¹⁵⁹ Trevor, R. Bryce, a.g.m., s.91

¹⁶⁰ L. Murat, a.g.m., s.438

¹⁶¹ L. Murat, a.g.m., s.441

Haharwa Dağlık bölgesini Nerik'ten Hakmis'e kadar Maraşşantiya Nehri bölgesinin tümünü ele geçiren Hattuşili, Gaşka saldırılarının askeri güçle durdurulamayacağını anlayınca Gaşka Ülkesinden Tiliura ile bir antlaşma yapmıştır. Böylelikle, bazı bölgelerin kaybedilmesine neden olan geçmiş hataların tekrarlanmasını önlemiştir.

Çok tartışmalı bir konu olan Gaşkaların bir devlet niteliği taşıyıp taşımadığı konusuna gelince; Şuppiluliuma'nın birçok boydan oluşan Gaşka kabileleriyle savaşıması Gaşka ülkelerinden çoğunun asker vermekle yükümlü kılınması ve bir boyla antlaşma yapılınca diğer bir boyun bunu kabul etmeyerek saldırı halinde olması, Bir Gaşka devletinin var olmadığını göstermektedir. Buna karşılık Gaska reislerinden Pittagatalli'nin 20 yıl boyunca bazı Gaşka Ülkeleri üzerinde idareci rol oynadığını ve Tipiia Ülkesindeki Gaşkalı reis Pihhuniia'nın 20 yıl boyunca bazı Gaşka ülkeleri üzerinde idareci rol oynadığını, ayrıca Gaşkalar'ın kendilerine özgü milli tanrıalarının da var olduğunu görmekteyiz.

Asur kaynaklarından; Gaşka ülkesi ve sakinlerinden bahseden Asurlular'ın Hitit Devleti'nin yıkılışından sonra da hala Gaşkalar'ı tanıdığını öğreniyoruz. Ekonomik verilere göre de; Gaşkalar'ın domuz çobanı ve ip dokumacısı oldukları ayrıca tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları anlaşılmaktadır.

Gaşkahılar tarafından iskân edilen bölgenin daha doğrusu Gaşka hâkimiyet bölgesinin coğrafi konumu hakkında bize önemli bilgiler veren çivi yazılı Hitit kaynaklarından incelediğimizde; II. Murşili, Tum(m)ana seferi sırasında Sapidduwa Ülkesi'nin ekili ve ekili olmayan topraklarında Gaşkalı düşmanla savaşarak onları Elluriia dağı'na püskürtmekte ve Davara Nehri ülkesinde yakalamaktadır.

Elurtia Dağı (bugün) Saraycık ve Yabancı dağlarına Gökırmak'a Dahara Nehri ülkesi, ise bu iki dağ Saraycık ve Yabancı dağları arasındaki yere lokalize edilmektedir.

Murşili'nin Asharpaia Dağı'ndaki Gaşkalar'la olan mücadelesi; **“O yıl da Asharpaia Dağı'na gittim. Asharpaia Dağı Gaşka şehrinin olmuştu. Pala Ülkesinin yollarını kesmişti. Asharpaia Dağı'nın Gaşka şehri ile savaştım. Asharpaia Dağı'nı düşmandan temizledim”** sözleriyle anlatılmaktadır.

Daha önce Hitit hâkimiyeti altında olan fakat bu metne göre Gaşkalar'ın eline geçtiği anlaşılan Asharpaia Dağı, bugün İnegöl Dağı ile eşlenmektedir.

Hitit Krallarından I. Şuppiluliuma ve II. Murşili'nin ordularıyla Tumanna'ya girebilmeleri için, nereden olursa olsun Maraşşantiya Kızılırmak gibi büyük nehri geçmek, geçtikten sonra da çok engebeli bir arazi ve Gaşka gibi çetin bir düşmanla uğraşmak zorunda idiler. Halbuki metinlerde Pala ile ilgili olarak Maraşşantiya'dan hiç bahsedilmemektedir.

Bu çerçevede; Pala Ülkesi, Osmancık ve Saraycık kasabaları arasına, Tum(m)ana Ülkesi ise Kastamonu'ya lokalize edilmektedir.

Murşili'nin Tarikarimu Dağı'ndaki Gaşkalar'la yaptığı mücadele şöyle dile getirilmektedir. **“Bir sonraki yıl Ziharriia ülkesine gittim. Büyük babam zamanında adı geçen Tarikarimu Dağı Gaşka şehrinin idaresi altında idi ve o Hattuşa için (daima) tehlike idi ve geldiler Hattuşa şehrini vurdular. Onu çok fazla sıkıştırdılar. Ben majeste gittim. Tarikarimu Dağı'nda Gaşkalar oturuyorlardı ve ona saldırdım... Tarikarimu Dağı'nın Gaşka şehrini yendim ve Tarikarimu Dağı'nı boşalttım. Ziharriia Ülkesinin tümünü yakıp yıktım”**

Bu metinden Murşili'nin, III. Tuthalya zamanında Gaşkalar'ın eline geçen Ziharriia Ülkesindeki Tarikarimu Dağı'nı, Gaşkalı düşmanlardan temizlediğini görmekteyiz.

Ayrıca metinde Tarikarimu Dağı'ndaki Gaşkalar'ın başkent Hattuşa'ya saldırdıklarının bildirilmesi bu Ülke ve dağın Hattuşa'ya yakın olabileceğini göstermektedir.

Murşili'nin yine bir, Gaşka şehri olan Timmuhala'ya düzenlediği sefer şu sözlerle anlatılmaktadır.

“Ve ben majeste Timmuhala şehrine gittiğim zaman Timmuhala şehri... sürekli olarak Hatti Ülkesini vurdu, bana asker vermedi. Timmuhala şehri dağlarının üzerinde (dir). Ve yollar yukarıya doğru çok zordur. Ordumla yürüyerek ilerledim. Timmuhala'ya vardığım da onlar beklemekteydi, önümden kaçıp gitti. Bende kış mevsimi olduğundan onun ardından gitmedim... onu Fırtına tanrısına hediye ettim ve (dağı) (düşmandan) temizledim”.

Burada Timmuhala 'nın dağlık bir alanda dağlar üzerinde yer aldığını şehre çıkan yolların çok dik yokuş olduğunu, oraya ancak yürüyerek çıkılabildiğini kış bastırınca dağa tırmanmanın imkânsız olduğunu görmekteyiz.

Murşili'nin İstaluppa, Takkuwahina, Kappupa, Gappuppuwa, Tahantattipa ve diğer Gaşka Ülkeleri ile olan mücadelesinin anlatıldığı metne göre, Bu Ülkeler deki Gaşkalar Gappuppuwa şehrinde bir dağda toplanarak Murşili'ye karşı saldırıya geçmektedir. Murşili' de kendisinden önce hiçbir Hitit kralının bu ülkelere gitmediğini belirterek bir süre burada kalmak istemektedir. Murşili oradayken (bu Ülkelerdeyken) Kummesmaha nehri ülkesindeki Gaşkalar da bu ülkeler için yardıma gelmektedir.

Bugün Yeşilırmak ile idantifiye edilen Kummesmaha nehri Ülkesindeki Gaşkalar'ın da bu Ülkeler için yardıma gelmesi, bu Gaşka yerleşimlerinin Kummesmaha (Yeşilırmak) yakınlarında olabileceği fikrini uyandırmaktadır.

Bir başka metinde, Murşili'nin Taggasta ye Kummesmaha nehri Ülkesi arasındaki Gaşkalar'la mücadelesi söz konusudur.

Ayrıca bir başka metne göre. Murşili Kummesma nehrî Ülkesindeki Gaşkalar'a karşı Tiliura'da Hitit sınır kalesini yeniden inşa etmektedir.¹⁶²

Babası gibi, Murşili de, III. Hattuşili'nin Tiliura'ya yaptığı anlaşmanın başlangıcında belirtildiği üzere Gaşka saldırılarının bir sonucu olarak terk edilmiş yerleşkeleri yeniden nüfuslandırma konusunda yaptığı askeri girişimlerde başarı elde etmiştir.¹⁶³ Ama Şuppiluliuma ve Murşili tarafından yürütülen askeri fetih ve düzensiz nüfuslandırma programı Gaşka problemi için uzun süreli bir çözüm sağlayamamıştır. Murşili'nin oğlu ve varisi Muvattali döneminde, Hititler yine, Hattuşa'nın kuzey ve kuzeydoğusundaki topraklarda Gaşka ayaklanmaları ve saldırılarıyla karşılaşmışlardır.

Özellikle Tarhuntaşşa'da Hitit kraliyet mevkisinin yeniden oluşturulması konusunda Gaşka sorunu Muvattali için çok daha önemliydi. Önemi iyi bilinen bu idari merkezin bulunduğu güney tarafla ilgili tedbir için ne düşünülürse düşünülün, güney doğudaki Hitit kaynaklarına odaklaşma, anavatanın güvenliğiyle ve kuzeyden Gaşka halkının tekrarlanan saldırılara karşı Hititler'in yeterli koruma sağlayıp sağlayamadığı konusunda birçok soruyu gündeme getirmiş olmalıdır. Her şeyden önce, Gaşka sorununa daha etkili ve uzun süreli bir çözüm bulma konusunda, Hattuşa'nın kuzey ve kuzeydoğusunda bulunan bölgede acil olarak sağlam bir Hitit mevcudiyetini oluşturmak ve devamını sağlamak gerekliydi.

Bu çerçevede Muvattali, daha önce de belirttiğimiz gibi, kuzey bölgenin idaresini kardeşi Hattuşili'ye vermişti. Hattuşili, tampon bir krallığın hükümdarı olarak, terk edilmiş ya da seyrek nüfuslu yerleşkeleri yeniden nüfuslandırma ya da çoktan Gaşka yerleşkesi olmuş alanlarda bir Hitit nüfuslandırması yapma konusundaki talimatta etkili olmaktaydı. Bu talimatı yerine getirirken, Hattuşili, nüfuslandırma programını uygulamaya çalıştığı alanlarda bulunan Gaşka nüfusuyla şüphesiz iyi geçinmek zorunda kalmıştı. Bu bölgelerde bulunan Gaşka halkına karşı politikası, Tiliura'yla ve Hitit-Gaşka sınır bölgesinde bulunan diğer şehirlerle sınırı çizdiği anlaşma sayesinde tanımlanmaktadır. (CTH 89) Anlaşmanın önsözünde, Hattuşili Tiliura'daki yeniden yerleşim programından söz eder. Aslında Hantili döneminde terk edilen, Tiliura, en sonunda II. Murşili tarafından yeniden inşa edilmiştir. Ama Hattuşili'ye göre, Murşili, fethedilmiş topraklardan aldığı **“çapul insanları”** yani NAM. RAMES, kasıtlı olarak kısmi bir yerleştirme yapmıştır. Hattuşili, iddia edilen gerçek nüfustan geride kalanları şehre aktaracağına dair yapılacak gerçek bir yerleştirme için köle istemiştir.

En önemlisi, bununla birlikte, daha önce Murşili'nin, şehre, özellikle Gaşka halkından yerleştirdiği NAM. RAMES'ten belirgin bir şekilde farklı olan gerçek Hitit nüfusunu buraya

¹⁶² L. Murat, a.g.m., s.439-441

¹⁶³ J.Garstang-O.R.Gurney., a.g.e., s. 119

yerleştirmeye çalışma konusunda endişeliydi. Yerleştirilen Gaşka halkı da şehirde yaşamaktan ya da şehre girmekten açıkça men edilmişti. Bu açıkça şu anlaşma koşullarıyla belirtilmişti:

1. Gaşka halkının hiçbir askeri veya seyisi şehre girmeyecek,
2. Şehrin yöneticisinin eşliğinde bile hiçbir Gaşka seyisi şehre girmeyecek,
3. Geceyi şehirde geçiren herhangi bir Gaşka vatandaşı tutuklanıp cezalandırılacak,
4. Gaşka'dan satın alınan hiçbir kölenin şehre girmesine izin verilmeyecek; şehrin sınırları dışında tutulacak ya da **“ahıra konulacak”**
5. Gaşka'dan bir köle satın alan ve onun şehre girmesine izin veren bir kişi tutuklanacak

Bu şartlar Hattuşili'nin Tiliura'yı yalnızca bir Hitit şehri yapma niyetini açıkça ortaya koyarken, aynı zamanda, şehir sınırlarının dışında da esas bir Gaşka varlığının olma olasılığına ve bölgenin tümünde Hitit ve Gaşka arasında oldukça yakın politik, ticari ve sosyal alışverişin olma ihtimaline işaret etmektedir. Fakat yerel bir Gaşka varlığını ve Hitit- Gaşka ögelerinin arasında bir ilişkiyi kabul etmek, Gaşka faaliyetlerine ve şehrin sınırları içinde bir Gaşka varlığına konulan yasakla birlikte verilmişti.

Anlaşma, gerçekte, katı bir şekilde Gaşka ögelerini yeni yerleştirilen veya tekrardan yerleştirilmiş Hitit sınırlarındaki şehirlerden dışarıda bırakırken; aynı zamanda Hitit-Gaşka sınırındaki Hitit ve Gaşkalar arasındaki bir dereceye kadar barışçıl ilişkiye izin veren ya da hiç olmazsa kabul eden bir Hitit politikasının bir yansımasıydı. Bununla birlikte, bu politika sadece Hitit **“müttefiki”** olarak bilinen Gaşka gruplarına, **“düşman”** kategorisindeki Gaşka gruplarından farklı olarak uygulanmaktaydı. **“Müttefik”** grup, kendilerine Hitit topraklarında kontrollü bir biçimde bulunmaya, bazen haklardan faydalanmaya izin veren ve aynı zamanda onlara Hitit yerleşkelerini meşgul etme konusunda yasak getiren birçok anlaşmanın şartlarına bağlı kalmak zorundaydı.

Bu bilgi, özellikle CTH 137 numaralı antlaşma metninde verilmiştir. Anlaşmaların tarihi ve niteliği belli değildir. Ama muhtemelen, Yeni Krallığın ikinci yarısında, kuzey doğusundaki bölgenin nispi bir dengeye sahip olduğu dönemde, **“Müttefik”** Gaşkalar'a karşı uygulanan Hitit politikasının bir örneği olarak yorumlanabilir. Her iki anlaşma da, Hatti ülkesine ait şehirlerde bulunan **“Müttefikler”**ce yapılan yerleşmeleri yasaklayan ifadeler içermektedir. (CTH 137, CTH 138) Bununla birlikte, Gaşka tüccarlarının ara sıra ticari amaçlarla belirli Hitit şehirlerine ulaştıkları, anlaşılmaktadır. (CTH 138) Bu tarz ticari imtiyazların oldukça kontrollü ve sınırlı bir uygulama olduğu açıktır.

Yukarıdaki anlaşmalar ayrıca, çiftlik hayvanlarının dolaşmalarıyla ilgili de birçok şart içermekteydi 3 kategorideki çiftlik hayvanları şöyle ifade edilmiştir: Hititlere, müttefiklere,

düşmana ait olanlar. (belki esas düşman Gaşka devletlerine ait olanlar) Müttefiklerin, kendi hayvanlarının arasında düşmanlarıninkinin otlamasına izin vermesi yasaktı. Eğer izin verirlerse, Hititler, yakalayıp el koyacaklardı. Hitit ve müttefiklerin hayvanları beraber otlanıyor ve düşman yağmalamasından kaynaklanan herhangi bir kaybı, müttefikler telafi etmekle yükümlüydü. Hayvan ve kişi kayıpları için 3 kat tazminat zorunluydu.

Yukarıda söz edilen metinlerden, birkaç sonuç çıkarabiliriz:

- (a) Gaşka halkı Hatti topraklarının sınırındaki şehirlere girmekten yasaklıydı. Fakat, şehir dışındaki hareketlerinde ve Hitit hayvan sürülerinin bulunduğu alanda kendi sürülerini otlatma özgürlüğüne sahip görünüyorlardı.
- (b) Bu imtiyaz, bununla birlikte, “**müttefik**” Gaşka ve düşman devletleri arasındaki belirgin farka işaret etmekteydi.
- (c) Müttefikler, düşman devletlerinin aynı otlama alanını kullanmama konusunda sorumluydu. Bunun yanında, düşman saldırısı nedeniyle meydana gelebilecek Hititler’in hayvan ve kişi kaybını 3 kat tazminatla ödemekten de yükümlüydüler.

Bu şartlar, Hititler tarafından sürekli ya da etkili olarak kontrol edilemeyen, iyi tanımlanmamış bu bölgelerin sınırlarında kontrolü sağlamak konusunda bir araçtı. Sınır bölgesi içindeki otlatma imtiyazı, anlaşmada dâhil edilmeyen devlet ve halklardan uzak durmak koşuluyla onlara tanınmıştı. Bu yolla, Hititler, topraklarına gelebilecek muhtemel saldırılar üzerinde, müttefiklerini, bu saldırıların oluşmasını engelleme konusunda görevlendirerek, kontrol sağlayabiliyordu. Bir bakıma, bu müttefikler, bölgedeki düşman devletlere karşı tampon görevini üstlenmişti. Sadece otlatma amaçlı olsa bile düşman devletlerce Hitit topraklarına yapılacak bir saldırı, ilk adım olarak düşünülebilirdi. Eğer kontrol altında tutulamazlarsa, dahi ciddi saldırılar için yol hazırlamaları muhtemel olabilirdi.¹⁶⁴

Bu bilgiler ışığında sonuç olarak şunları söylemek mümkündür:

Eski Hitit Devleti’nin sonlarından imparatorluğun çöküşüne kadar Hititler’in daimi düşmanı idi. Her an isyana ve Hitit topraklarına karşı saldırıya hazır bulunuyorlar ve bağımsız boylar halinde yaşıyorlardı. Karadeniz Bölgesi’nin belli bir kesiminde değil, hemen hemen her tarafına yayılmışlardı. O döneme göre çok yüksek bir medeniyete ve askeri güce sahip Hititler’in gücü karşısında Gaşkalar, dağlara sığınıyorlar ve dağlık alanlarda yaşamayı tercih ediyorlardı.

¹⁶⁴ Trevor, R. Bryce, a.g.m., 92-94,

VII. BÖLÜM

AŞŞUVA MEMLEKETİ ve MASA-KARKİSA ÜLKESİ

1. AŞŞUVA MEMLEKETİ

Aşşuva memleketini oluşturduğu düşünülen 22 şehrin ismi üzerinde dikkatli bir şekilde incele yapmalıyız. İsimlerden bazıları başka bir yerde açıklanmamaktadır. Fakat diğerleri, Batı Anadolu'daki yerlerin isimleriyle benzerdir.¹⁶⁵ Bu şehirler şunlardır:

1. [KUR URU Lu]-uq-qa
2. KUR URU Ki-is-pu-u-va
3. KUR URU U-na-li-ia
4. [.....]
5. KUR URU Du-u-ra
6. KUR URU Hal-lu-va
7. KUR URU Hu-u-va-al-lu-si-ia
8. [KUR URU K] a-ra-ki-s[a]
9. KUR URU A-da-du-ra
10. [KUR URU D] u-un-t [a]
11. KUR URU Pa-ri-is-ta
12. [.....]
13. [KUR URU] i-va-a
14. KUR URU Va-ar-si-ia
15. KUR URU Ku-ru-up-pi-ia
16. [KUR URU]-lu-is-sa (?)
17. [KUR URU] A-la-at-ra
18. KUR HUR SAG pa-hu-ri-na
19. KUR URU Pa-su-hal-ta
20.
21. KUR URU U-i-lu-si-ia (Vilusa)
22. KUR URU Ta-ru-i-sa (Troya)¹⁶⁶

Birinci sıradaki Lukka, Likya ile aynıdır. Sekizinci sıradaki Karakisa, muhtemelen Karkisa ile aynıdır. On dördüncü sıradaki Warsiya ise, muhtemelen Viluşa kralına “**senin**

¹⁶⁵ J.G.Macqueen, a.g.m., s.178

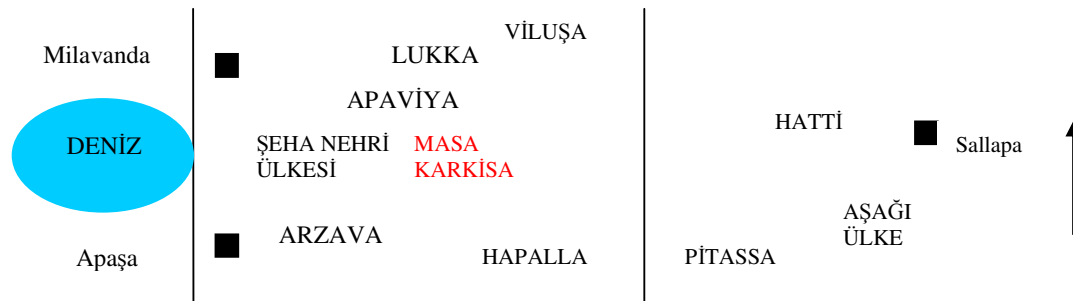
¹⁶⁶ E. Memiş, Troya ve Troyalılar (Troyalılar Türk Müdür?), Çizgi Kitabevi, Konya 2005, s. 15,16

himayen altında” denilen Varsiyalla ile aynıdır. 21. sıradaki U-i-lu-si-ia=Viluşa ile, 22. sıradaki Ta-ru-i-sa=Troya ile idantifiye edilmektedir.¹⁶⁷

Eğer bu tanımlamalar doğru ise, Aşşuva memleketi, IV. Tuthalya’nın annallerinde de belirtildiği gibi, Kuzeypatı Anadolu sahilleri, yani Marmara denizinin güney kıyısı, boyunca uzanmaktadır.¹⁶⁸

2. MASA-KARKİSA ÜLKESİ

Bu sıralama, sanırım, diğery batılı devletlerin ileriki bir araştırmasıyla doğrulanabilir. Masa ve Karkisa’nın, zaten Viluşa yönetiminde olduğundan bahsedilmişti. Bu da Viluşa ve Lukka topraklarına yakın bir yerde olduğunu ortaya koymaktadır. Şeha Nehri ülkesinin kralı Manapa-Dattaş Karkisa’da sığınmıştı. Fakat bu ülkelerin ortak bir sınırının olduğunu kesin olarak söyleyemeyiz. Masa ve Karkisa’nın Piyamaradus için tarafsız devletler olarak ortaya konulması gerçeğı, hem Hatti toprakları hem de Milavanda’ya’ya oldukça uzak bir konumu işaret edebilir. Fakat bu tam anlamıyla bir kesinlik içermeyiz. Bir seferinde Mira kralı Masa’ya kaçmıştı. Fakat bu iki ülkenin bitişik sınırından çok, dostluğa işaret etmektedir. KBo XI 40, 14–23 te Arzava ve Lukka arasında yerleştirilmiştir. Masa ve Karkisa için kesin yer aşağı yukarı şemanın merkezindedir. Böylece:

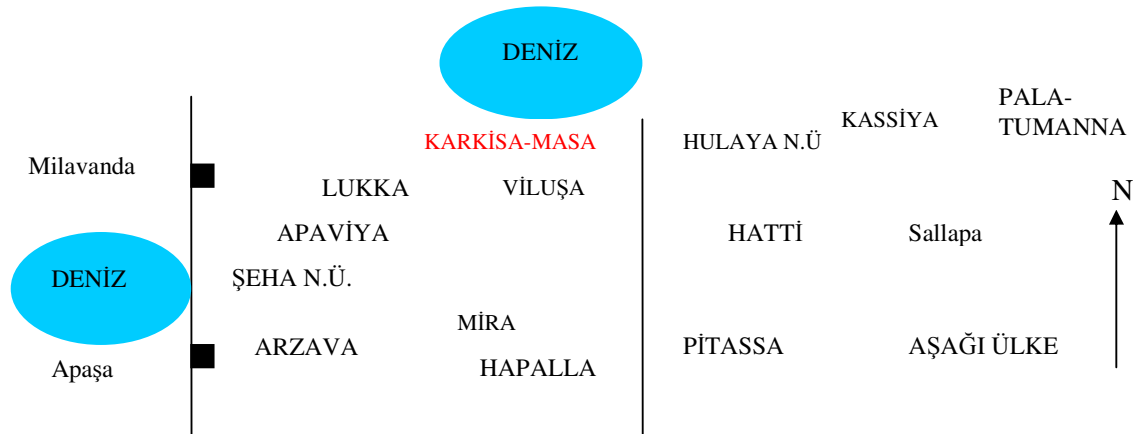

Fakat bunu zorlaştıran bazı düşünceler vardır. Birincisi, Manapa-Dattaş’ın Hatti’nin sınır bölgesine göz koymadığı söylenmektedir. Masa ve Karkisa’nın diyagramın ortasında yer alması bu durumda tuhaftır hatta imkânsızdır. Piyamaradus Masa ve Karkisa’yı kıyıdaki yerleşim yerinden ederek yağmalayacağından bahsederek kibirlenmektedir. Bu da, kesin bir şekilde onların kıyıda ya da kıyıya yakın olduğunu gösterir. Ayrıca Şuppiluliuma’nın zamanında Masa’nın sürekli olarak Hulaya nehri ve Kassiya topraklarına saldırdığına dair ifade vardır. Bu ülkeler, kralın Gaşka’dan geri aldığı yerlerin listesi olan Hattuşili’nin yıllıklarında da yeniden ortaya çıktıkları için bizi yeniden Hitit anavatanının bulunduğu alana yönlendirir. Bu listenin

¹⁶⁷ J.G.Macqueen, a.g.m., s.178

¹⁶⁸ F. Kınal, Eski Anadolu Tarihi, TTK Yay., Ankara 1987, s. 121

sonunda Pala, Tumanna, Kassiya, Sapa ve Hulaya Nehri toprakları vardır. Pala ve Tumanna büyük bir olasılıkla Aşağı Kızılırmak'ın batısında yer almaktadır. Kassiya, Sapa ve Hulaya Nehri toprakları da tahminen onların biraz daha ötesinde daha batıdadır. Eğer bu ülkelere Masa tarafından sürekli olarak saldırıda bulunulduysa, o halde Masa büyük bir olasılıkla daha batıda yer almaktadır Bu harekâtlarda Karkisa'dan bahsedilmemektedir ve tahminen Hatti'den daha uzak bir yerde bulunmaktadır. Masa ve Karkisa genel olarak Hititler'e karşı dostça görünmektedirler. Manapa-Dattas düşmanlarından sığınmak için Karkisa'ya kaçmıştır ve orada korunmuştur; Maşuuluvaş Hititler'den Masa'ya kaçmıştır ve geri iade edilmiştir; Her iki devlet te Kadeş'te açıkça görüldüğü gibi Hitit müttefikiydi. Pyamaradus'un da oraya sürgüne gönderilmiş olması kabul edilebilir bir durumdur. Bununla birlikte, Alakşanduş antlaşmasında, bu ülkeler potansiyel bir düşmandır. Bu genel arkadaşlık ya da hiç olmazsa tarafsızlık (Murşili-Arzava birlikteliğinde asla yer almadılar), bu ülkelerin, Arzava sahasının eteklerinde ve Hatti topraklarıyla ortak bir sınır paylaşan Viluşa'nınkine benzer bir konuma sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Büyük bir olasılıkla şema şu şekilde değiştirilmelidir:

Bu haritayı Anadolu haritasına yerleştirmek şimdi mümkün müdür? Bu ülkelerin yer aldıkları genel bölgeye dair kanıtlar zaten mevcuttur. İlk ve en önemlisi Lukka toprakları, Seha nehri ve Milavanda gibi yerlerin Arzava'nın güneyinden çok kuzeyinde yer almasıdır. Eğer bu kabul edilirse, o halde Lycia=Lukka ve Milavanda=Miletus gibi delillere gerek kalmamaktadır.

Arkeolojik kanıtlar bu durumda en azından metinlerin kanıtlarıyla paralel olabilir ve şemanın Anadolu'nun batısı ve güney batısından daha çok, batı ve kuzey batısını göstermesi gerektiğini göz önünde bulundurmalıyız.¹⁶⁹

¹⁶⁹J.G.Macqueen, a.g.m., s.173-175

SONUÇ

Yedi ana bölümden oluşan çalışmamızın sonunda, Tarihi coğrafyanın önemini birkez daha görmüş olduk.

Bilindiği gibi, MÖ. 2000 yılları öncesinde Anadolu'da otoktan halk olarak sadece Hattiler vardı. MÖ. 2. Binyıldan itibaren de bu halka Hitit, Pala, Luwi gibi Hint-Avrupa dili ve Hurri gibi Asyanik bir dil konuşan halklar katılmıştır. Bunlardan Hititler, MÖ. 1700'lü yılların başlarında Orta Anadolu'da siyasi bir birlik kurarak kısmen Anadolu'ya hakim olmuşlardır.

Hititler'in çekirdek sahası, temelde Kızılırmak havzası içinde uzanan bölge olarak düşünülmüyordu. Hitit Kralı'nın aslında doğrudan otoritesini kullandığı alan, belirgin bir biçimde bir hükümdarın devrinden, bir diğerine farklılık göstermiştir. Bu da büyük ölçüde savunma problemlerinden kaynaklanmıştır.

Hitit Devleti'nin merkezi alanı ve onun için büyük bir tehdit rolündeki ülkeler veya devletler arasında tampon bölge görevini üstlenen birçok bölge vardı. Tampon bölgeler, hem Hatti ülkesinden uzaktaki alanları, hem de kendisine sınırı olan ve Hitit kralının anlaşmalarla müttefik olduğu ülkeleri kapsamaktaydı. Bu bölgeler, anavatanı koruma konusunda çok önemli bir yere sahiptiler.

Arzava Memleketleri; Arzava, Hapalla, Mira-Kuvalya, Şeha Nehri Ülkesi, Appaviya, Viluşa, Zippaşa ve Harriyati Dağlık Memleketleri'nden oluşmaktaydı.

Bugünkü Antalya çevresinde bulunan olan Küçük Arzava krallığının doğusunda Hapalla, kuzeydoğusunda Mira-Kuvalya; kuzeybatısında Şeha Nehri Ülkesi ve Apaviya beyliklerinin bulunduğunu, batı ve güneyden Ege Denizi ve Akdeniz'le çevrildiğini söyleyebiliriz. Bu memleketlerin hepsine birden Arzava memleketleri denildiği gibi, beylerinden her birine Arzava kralı denildiği anlaşılmaktadır.

Hitit metinlerinde genellikle Hatti ülkesinin batısında olduğu anlaşılan Arzava memleketlerini Anadolu'nun güneybatı köşesine yerleştirmek en uygun olanıdır.

Konya Ovası-Tuz Gölü arasındaki bölgeye lokalize edilen Aşağı Ülke, Kuzeyde Gaşka bölgesiyle, kuzeydoğuda Azzi-Hayaşa bölgesiyle sınır oluşturmuyordu. Birçok kez, bu iki bölgedeki düşman güçleri tarafından saldırıya uğramıştı. Şuppiluliuma zamanında, ülke, Samuha'da sınırını oluşturan Azzi'deki düşmanlarca yağmalanmıştı. Daha sonraları, Samuha'nın Aşağı Ülke için idari bir merkez görevini yaptığı anlaşılmaktadır.

Aşağı Ülke içerisinde pek çok yerleşme olduğu, Hitit çiviyazılı belgelerinden anlaşılmaktadır. Bunlardan biri ve en önemlisi kuşkusuz Hititlerin belli bir süre başkentliğini yapmış olan Tarhuntaşa'dır.

Bu coğrafi bölgenin, Parha'dan (Perge) Anadolu'nun güney sahilleri ve Kizzuvatna'yı da kontrol ederek, Konya-Kulu'ya kadar uzandığı, ayrıca Tarhuntaşsa'nın idari, Hülaya Nehri ülkesinin ise coğrafi bir adlandırma olduğu anlaşılmıştır.

Kuzeydoğu Anadolu'ya lokalize edilen Yukarı Ülke de, stratejik açıdan çok önemli bir yere sahipti. Yukarı ülkenin kontrol altında olması Kuzeydoğu Anadolu yönündeki yolların güvenlik altında olması demektir. Ayrıca bu bölge Hititler için önemli bir dini merkezdi. Örneğin Samuha, bir kült merkezi (dini merkez) olması yanında, Hitit tarihinde önemli olaylara da sahne olan bir yerdi. Yine aynı şekilde, Güneş Tanrıçası'nın yurdu Arinna, eskiden beri Hititler'in en önemli kült merkezlerinden biri olmuştur.

Günümüzde Çukurova'yla özdeşleşen Kizzuvatna Krallığı ile Hitit Devleti yoğun ilişkiler içerisinde olmuştur. Örneğin, Şuppiluliuma, saltanatının sonuna doğru, çok kısa bir süre sonra Halep'in kralı olacak olan oğlu Telepinuş'u, Kizzuvatna'ya papaz olarak tayin etti. Bu tayin, Kizzuvatna bölgesinin bazı bölümlerinin tam bir ilhaki veya bu mesleğin kesin konumu sayesinde Kizzuvatna'da dinsel bir nüfuz elde etme girişimi olarak yorumlanabilirdi. Bu bölge, Hititler ile Hurri-Mitanni ve Kuzey Suriye arasında tampon bir bölge görevi görmüştür.

Gaşkalar, Eski Hitit Devleti'nin sonlarından imparatorluğun çöküşüne kadar Hititler'in daimi düşmanı idi. Her an isyana ve Hitit topraklarına karşı saldırıya hazır bulunuyorlar ve bağımsız boylar halinde yaşıyorlardı. Karadeniz Bölgesi'nin belli bir kesiminde değil, hemen hemen her tarafına yayılmışlardır.

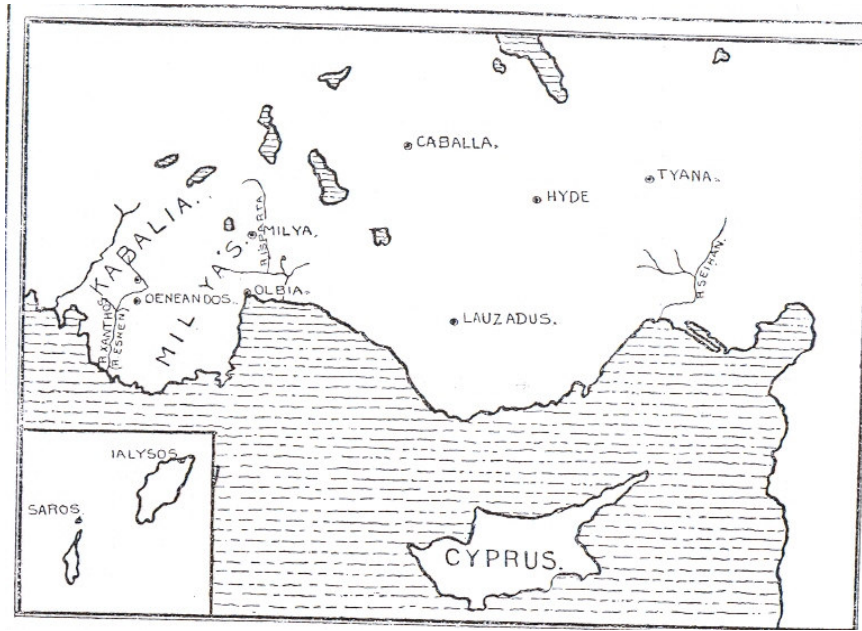
Bütün bunların sonucunda yeniden bir Hitit haritası yapacak olursak; Orta Anadolu'ya Hitit Ülkesi'nin çekirdek sahasını, Kuzey Anadolu Bölgesi'ne Gaşkalar'ı, Kuzeydoğu Anadolu'ya Yukarı Ülke'yi ve Çukurova'ya Kizzuvatna'yı, Yine Orta Anadolu'ya Hatti topraklarının bir uzantısı olan Aşağı Ülke'yi, Güneybatı Anadolu Bölgesi'ne Arzava Memleketleri'ni yerleştirebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

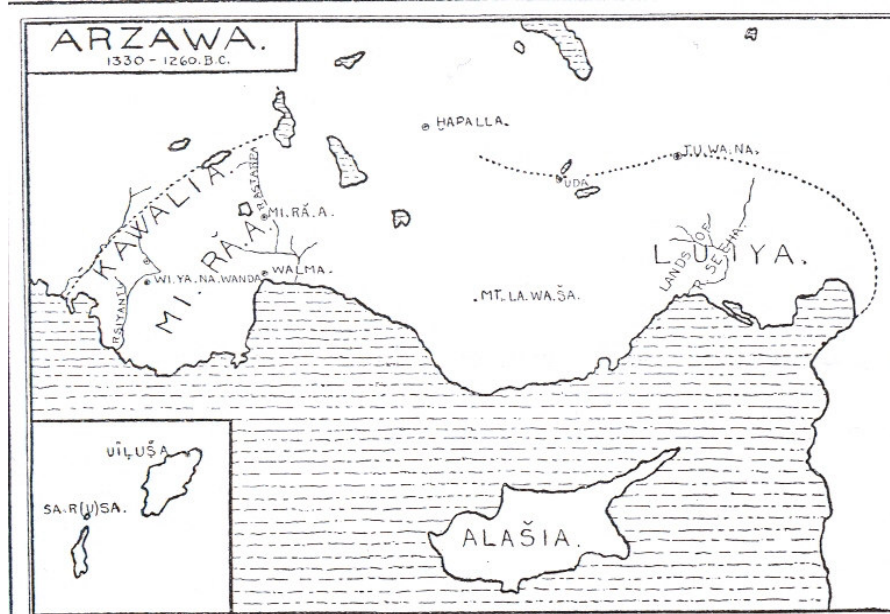
- Alp, Sedat., “Hitit Kenti Hanhana’nın Yeri”, Belleten, S. 164, s. 649-652.
- Alp, Sedat., “Maşat Tabletlerinin Eski Anadolu Coğrafyasına Katkıları”, IX. TTK, (Ankara: 21-25 Eylül 1981), Basımevi, Ankara 1986.
- Bahar, H., G.Karauğuz, Ö.Koçak., Eskiçağ Konya Araştırmaları I, İstanbul 1996.
- Bilgi, Önder., “MÖ. 2. Binyılda Orta Karadeniz Bölgesi”, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (16-22 Eylül 1996 Çorum), Ankara 1998.
- Brandau, B.,-H. Schickert., Hititler (Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu), Çev:Nazife Mert Oğlu, Arkadaş Yayınları, Ankara 2004.
- Bryce, Trevor, R., “The Boundaries of Hatti and Hittite Border Policy”, Journal of the Tel Aviv University Institute of Archaeology, Vol: 13, 1986.
- Coşkun, Yaşar., “Hitit Çivi Yazılı Belgelerin Işığı Altında İlkçağda Tuvanuva”, Belleten 53, Aralık 1989.
- Dinçol, M. Ali -J. Yakar., “Nerik Şehrinin Yeri Hakkında”, Belleten, Sayı 152.
- Erkut, Sedat., “Hitit Çağının önemli kült kenti Arinna’nın Yeri”, Hittite and other Anatolian And Near Eastern Studies In Honour Of Sedat Alp, TTK Yay., Ankara 1992.
- Erkut, Sedat., “Hitit Kenti Kastama’nın Yeri Üzerine”, XII. T.T.Kongresi, (Ankara 12-16 Eylül 1994) I. Cilt, Ankara 1999.
- Ertem, Hayri., Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini, A.Ü.D.T.C.F.Yayı, Ankara 1973.
- Garstang, J., -O.R.Gurney., The geography Of The Hittite Empire, London 1959.
- Garstang, J., “The Hulaia River Land and Dadaşsaş, A Curcial Problem in Hittite Geography”, JNES, III, London 1944.
- Goetze, A., Kizzuvatna and The Problem Of Hittite Geography, Yale University, London 1940.
- Gurney, O.R., Hititler, Çev: Pınar Arpaçay, Dost Kitabevi, Ankara 2001.
- Hawkins, John David., “The Land of İşşuva: The Hieroglyphic Evidence”, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri(16-22 Eylül 1996 Çorum), Ankara 1998.
- Karasu, Cem., “Hitit Metinlerine Göre Büyük Deniz”, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (16-22 Eylül 1996 Çorum), Ankara 1998.
- Karauğuz, Güngör., Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında MÖ. II. Binde Orta Anadolu’nun Güney Kesimi, Çizgi Kitabevi, Konya-2005.

- Karauğuz, Güngör., Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri, Çizgi Kitabevi, Konya 2002.
- Kınal, Füzuran., Arzava Memleketleri'nin Mevkii ve Tarihi, TTK Yayınları, Ankara-1953.
- Kınal, Füzuran., Eski Anadolu Tarihi, TTK Yay., Ankara 1987.
- Koşay, Hamit Z., "Hitit Tapınağı Samuha Nerededir?" Belleten, 144, s. 463-468
- Macqueen, J.G., Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, Çev: Esra Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2001.
- Macqueen, J.G., "Geography and History in Western Asia Minor in the Second Millennium B.C, Anatolian Studies", Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara 1968.
- Marc Van De Mieroop., Antik Yakındoğu'nun Tarihi, Çev: Sinem Gül, Ankara 2006.
- Mellaart, J., "The Present State of Hittite Geography", Aspect of Art And Iconography: Anatolia And Its Neighbors. Studies In Honor of N. Özgüç, Nimet Özgüç'e Armağan, (Edited by M.J.Mellink, E.Porada, T. Özgüç), Ankara 1993.
- Memiş, Ekrem., Eskiçağ Türkiye Tarihi, Çizgi Kitabevi, Konya 2005.
- Memiş, Ekrem. Troya ve Troyalılar (Troyalılar Türk Müdür?), Çizgi Kitabevi, Konya 2005.
- Monte, G.F. D.- J. Tischler., Die Orts und Gewässernamen der Hethitische Texte (Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes-RGTC VI), Wiesbaden 1978.
- Murat, L., "Hitit Dünyasında Gaşkalar'ın Yeri", III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (16-22 Eylül 1996 Çorum), Ankara 1998.
- Sayce, A.H., The Geographical Position of Arzava, The Journal of Egyptian Archaeology, Volume VIII, London 1922.
- Strabon, Geographika (Kitap XII, XIII ve XIV). Çev: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- Süel, Aygül., "Ortaköy-Şapinuwa Tabletlerinin Tarihlendirilmesi", III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri(16-22 Eylül 1996 Çorum), Ankara 1998.
- Süel, Aygül., Akden des Iv. Internationalen Congresses Hittitology, Weisbaden 2001.
- Ünal, Ahmet., "Hitit Kenti Ankuwa'nın Tarihçesi ve Lokalizasyonu Hakkında", Belleten, Sayı 180, s.433-455.
- Yiğit, Turgut., "Eski Anadolu Kentlerinden Lawazantiya'nın Tarihi ve Lokalizasyonu Üzerine", Belleten 230, Nisan 1997.

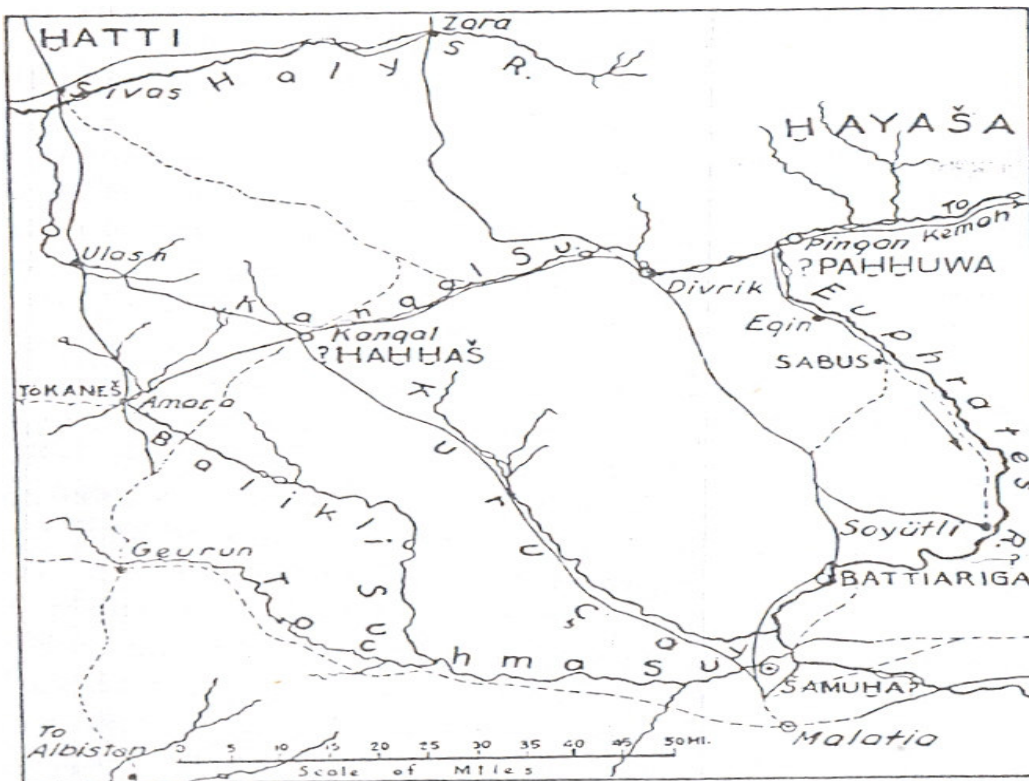
EKLER

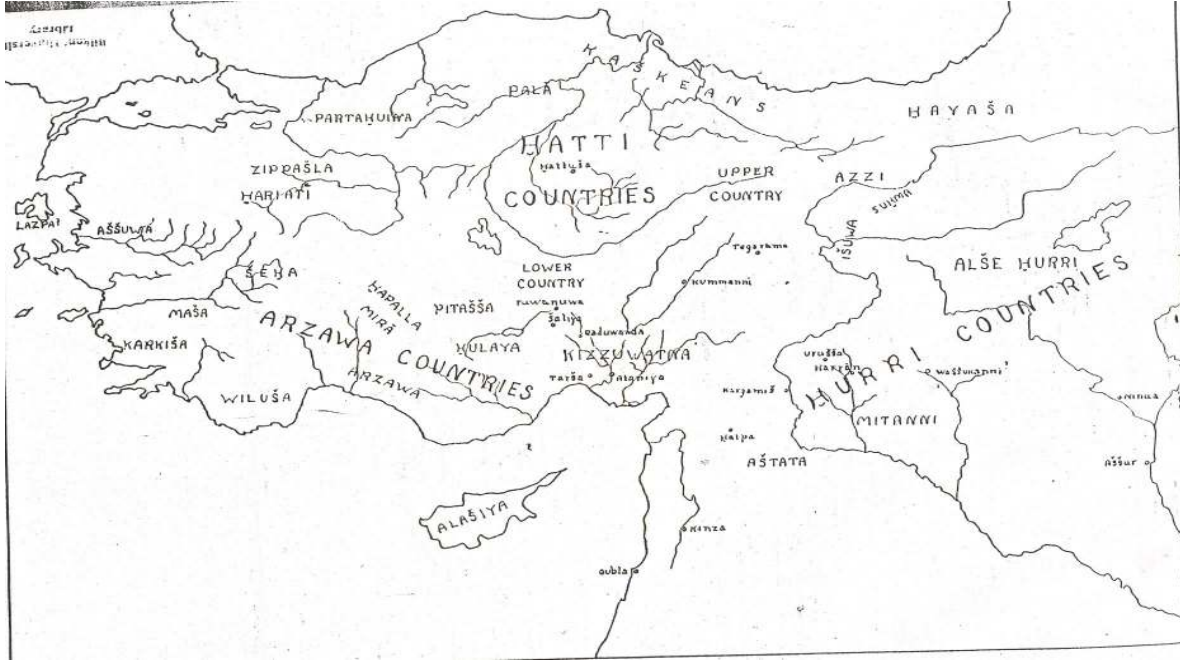
Klasik ve Modern İsimler (Kaynak: J. Garstang, Notes on Hittite Political Geography)

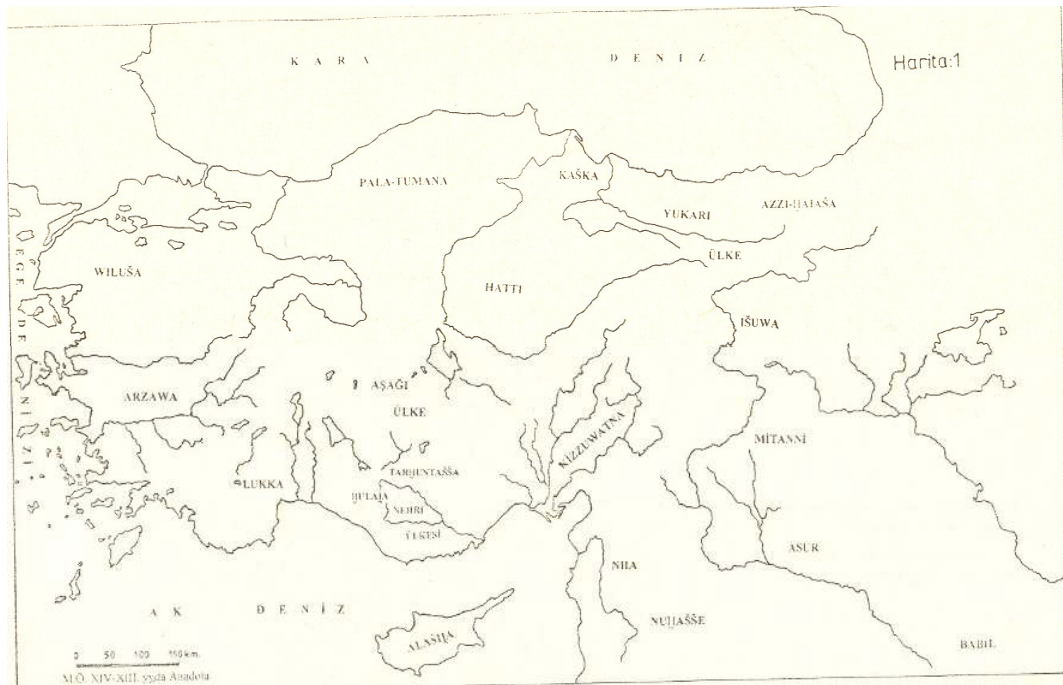
Hitit İsimleri (Kaynak: J. Garstang, Notes on Hittite Political Geography)

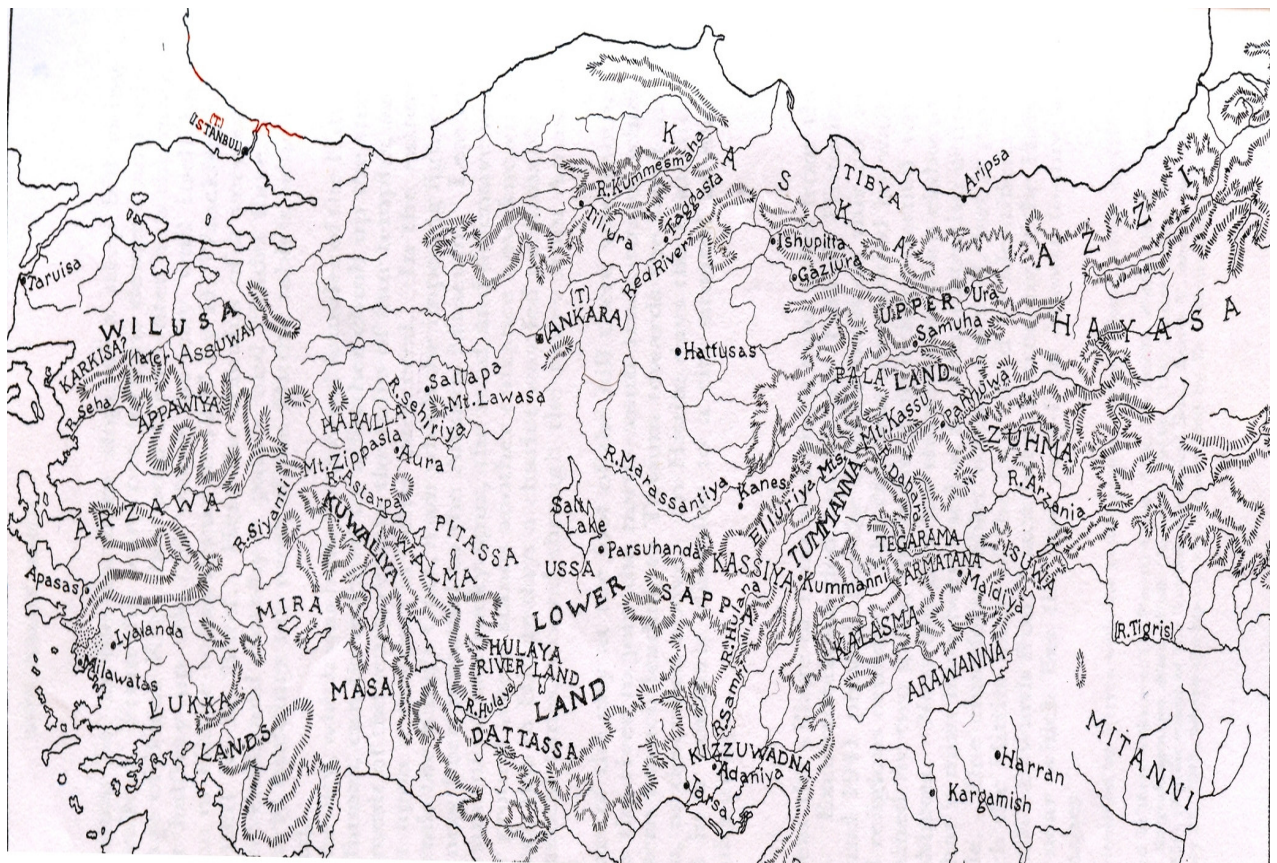
J. Garstang (Kaynak: Samuha and Malatia)

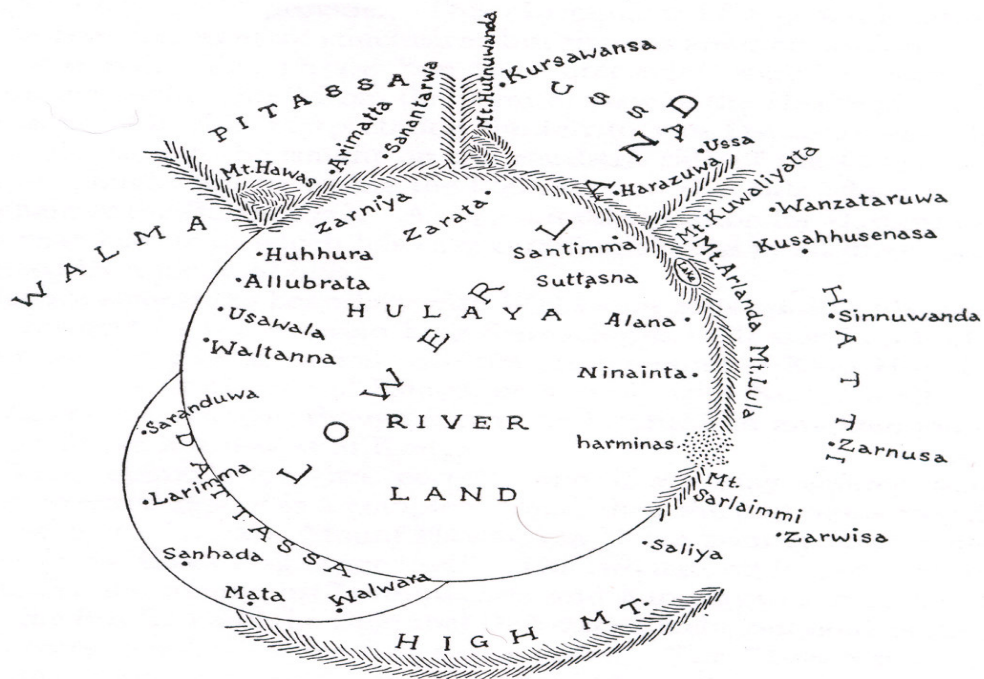
A. Goetze, (Kaynak: Kizzuvatna and The Problem Of Hittite Geography)

G. Karauğuz (Kaynak: Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri)

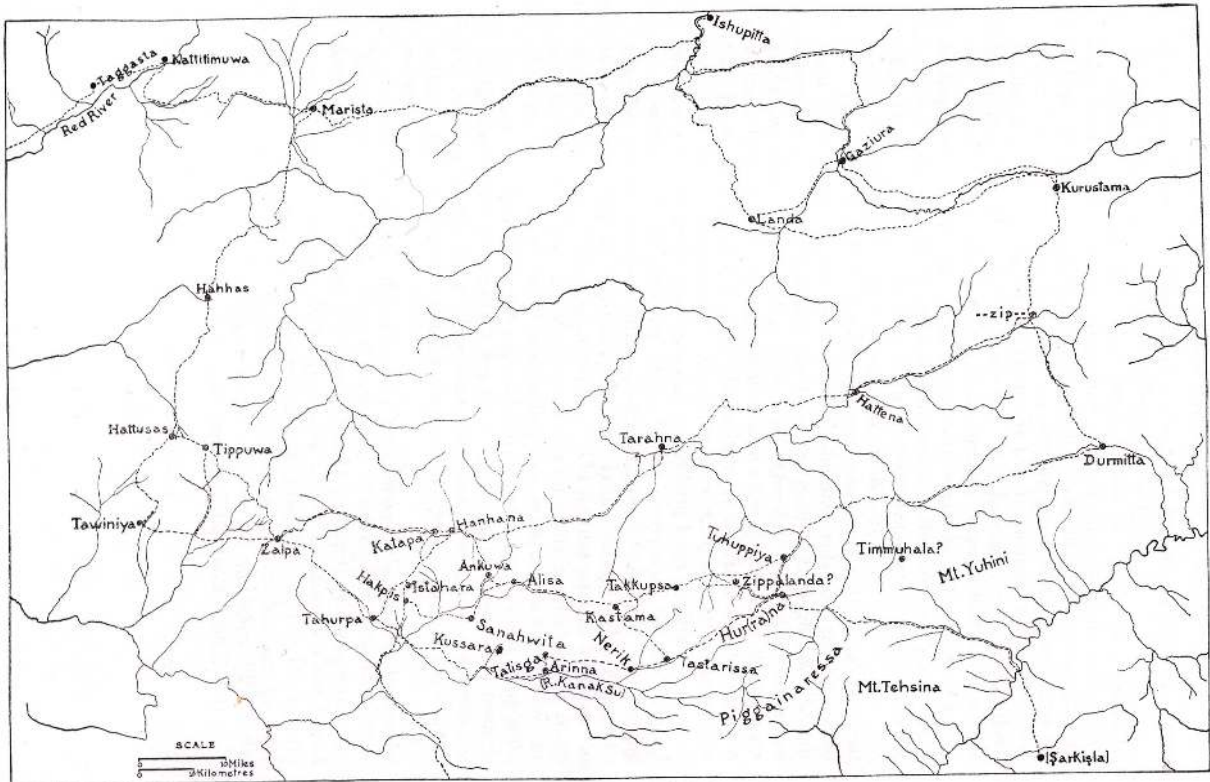

Garstang, J., -O.R.Gurney., (Kaynak: The geography Of The Hittite Empire)

The Boundary of the Hulaya River Land

Garstang, J., -O.R.Gurney., (Kaynak: The geography Of The Hittite Empire)

Map 2. The Central Hittite Area.

Garstang, J., -O.R.Gurney., (Kaynak: The geography Of The Hittite Empire)

HİTİTLER DÖNEMİ ANADOLU COĞRAFYASI

